

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ASKERİ MÜDAHALELER VE DEMOKRATİK PARTİ

Hazırlayan
Abdulvahit DOĞAN

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd.Doç.Dr. Ahmet ÖZKİRAZ

TOKAT – 2010

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ASKERİ MÜDAHALELER VE DEMOKRATİK PARTİ

Hazırlayan
Abdulvahit DOĞAN

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd.Doç.Dr. Ahmet ÖZKİRAZ

TOKAT – 2010

ASKERİ MÜDAHALELER VE DEMOKRATİK PARTİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 29 / 7 / 2010

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Doç. Dr. Fehim Bakırcı

Üye : Yard. Doç. Dr. Nazım Arslan

Üye : Yard. Doç. Dr. Ahmet Özkır

Üye : .....

Üye : .....

İmzası

Fehim Bakırcı
Nazım Arslan
Ahmet Özkır

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 29 / 7 / 2010 tarih ve 2418 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mustafa BALOĞLU
Enstitü Müdürü: .....Enstitü Müdürü.....

Mühür
İmza
M. Baloglu

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

(.../.../20....)
Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı
Abdulahit DOĞAN
İmzası

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın oluőmasında emeği geçen değerli hocalarıma, arkadaőlarıma ve aileme teőekkürü bir borç bilirim.

Öncelikle tez danıőmanım, Sayın Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZKİRAZ'a çalışmanın her aşamasında yapmış olduğu katkı ve desteklerinden ötürü teşekkür ederim. Tez ile ilgili çalıőmalarımnda ilgi ve desteğini gördüğüm Dr. Sedef BULUT'a sonsuz teőekkürlerimi sunarım.

Son olarak maddi manevi desteklerini hiç kesmeyen aileme, özellikle annem Mine DOĞAN'a teşekkür etmek isterim.

ÖZET

Askerin sivil idare üzerindeki etkisini her zaman hissettirmesi şeklinde cereyan edecek ve yeni siyasi oluşumlar ile mevcut gelişmeleri kontrolü altına almak isteyen unsurların ortaya çıkmasına neden olacak 27 Mayıs 1960 İhtilali, Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde büyük bir öneme sahiptir. İhtilal sonrası kurulan ve kapatılan Demokrat Parti'nin oylarına sahip çıkan Adalet Partisi de bu mekanizmadan etkilenecek partiler arasındadır.

27 Mayıs sonrasında ince bir denge halinde yürütülmesi gereken siyaset, Ragıp Gümüşpala'nın kişiliği ve ortayolcuğu sayesinde Adalet Partisi açısından geçirilebilmiştir. Gümüşpala'nın ölümünün ardından, parti liderliğine kimin geçeceği hususu, dış aktörler ve konjoktürün etkisi ile ılımlılar lehine sonuçlanmış, partinin başına geçen Süleyman Demirel aşırıları malup edebilmiştir. Bundan önce oluşumu başlayan parti içi hizipleşme, ivme kazanarak Ferruh Bozbeyli'nin genel başkanlığını yaptığı Demokratik Parti adında bir partinin oluşumuna neden olmuştur.

Çalışmanın temel amacı, Demokratik Parti'nin oluşumuna etki eden iç ve dış faktörler ile siyasal, toplumsal ve ordu tabanlı dinamiklerin katkısının incelenmesidir. Bu nedenle özellikle en büyük faktörlerden olan Süleyman Demirel'in şahsı ve ordu desteği irdelenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, Demokrat Parti ve kuruluşu üzerinde durulmuş, ikinci bölümde, "Titrek Muhalefet" olarak nitelenen Ragıp Gümüşpala dönemi ve askerinin siyaset üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Üçüncü ve dördüncü bölümde Demokratik Parti'nin kuruluşu incelenerek, Demirel tarafından izlenen siyaset ve sonuçları açıklanmıştır. Beşinci bölümde ise, 12 mart müdahalesi amaç ve niteliği üzerinde durularak Demokratik Parti'nin bu süreç içinde oynadığı rol incelenmiştir. Altıncı bölümde, çalışmanın konusunu oluşturan Demokratik Parti'nin 1973 seçimlerine kadar geçirdiği süreç, yedinci ve son bölümde ise Demokratik Parti'nin başarısızlığına etki eden faktörleri üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Sonuç olarak bir lider partisi olmayan Demokratik Parti'nin, 27 mayıs askeri müdahalesi sonrası Adalet Partisi içinde hizip partisi olarak ortaya çıktığı, askerinin ve

yine asker icazetinde liderliği getirilen Demirel'in Demokratik Parti'nin oluşumunda ve sona ermesinde birincil etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır.

Çalışmada yöntem olarak, konu ile ilgili kitap, dergi ve makale gibi ikincil kaynaklar taranmış, dönem içinde rol almış ilgililerin anıları, parti yayınları ile meclis tutanakları toparlanıp, basın ve yayın organlarından da faydalanılmıştır.

ABSTRACT

The military interval of 27 May 1960, which would later lead the army to producing a continual effect on civil government and would give rise to the factors that tend to get existing progresses under control through new political formations, has particular importance in the history of Turkish politics. Among the parties which would be affected by this mechanism is Justice Party, which stakes claim on the votes of Democrat Party founded and closed following the Interval.

The policy, after 1960, that should be carried out with a sharp balance is achieved by Justice Party thanks to Ragip Gumuspala's personality and mildness. Following the death of Gumuspala, the matter as to who will be elected as the leader of the Party results in favor of the 'milds' through the effects of outer actors and the conjuncture. Leading off, Suleyman Demirel manages to defeat the 'extremes'. The intraparty schism which has already begun gains acceleration to lead to the emergence of Democratic Party whose leader is Ferruh Bozbeyli.

The main aim of the study is to examine the inner and outer factors that affect the emergence of Democratic Party in addition to the contribution of political, social and army-based facts. Consequently, as one of the most important factors the personality of Suleyman Demirel and the military support are studied.

In the first section of the study is the foundation of Democratic Party; the period of Ragip Gumuspala which is regarded as 'quaky opposition' and the military effect on politics are studied in the second section. The foundation of Democratic Party and the results of the policies carried out by Demirel are studied in the third and fourth sections. In the fifth section, the aim and the quality of the 13 March Interval besides the role Democratic Party acts in this process is emphasized. In the sixth section is the process that Democratic Party, which is the subject of the study, spends until the election of 1973 and the factors which are effective for the failure of Democratic Party are studied in the final section.

In conclusion, it is understood that Democratic Party, not a leader-centered party, emerges as a schism party within Justice Party following the Military Interval of 27 May and that Demirel, made to take the lead by the ratification of the army, has primary effect on the emergence and the conclusion of Democratic Party. As the method of the study such secondary sources as books, magazines and articles related to the subject, the remembrances of the persons who take parts in that era and media organs are followed up.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x
1. GİRİŞ	1
2. 27 MAYIS İHTİLALİ VE POLİTİK HAYATA ETKİSİ	4
2.1. ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ	4
2.1.1. Demokrat Parti'nin Kuruluş Dönemi	4
2.1.1.1. Çok Partili Hayata Geçiş Nedenleri	4
2.1.1.2. Demokrat Parti'nin Kuruluşu	6
2.1.2. Demokrat Parti İktidarı	7
2.1.3. Olaylar ve Tahkikat Komisyonu	10
2.1.4. İhtilal Öncesi Askerin Durumu	11
2.2. 27 MAYIS İHTİLALİ	12
3. MÜDAHALE GİRİŞİMLERİ VE İHTİLAL SONRASI SİYASET	15
3.1. 27 MAYIS SONRASI ASKER VE İHTİLAL GİRİŞİMLERİ	15
3.1.1. Genel Olarak	15
3.1.2. 14'ler Olayı	15
3.1.3. Silahlı Kuvvetler Birliği ve Tansel Olayı	16
3.1.4. 21 Ekim Protokolü	17
3.1.5. Cumhurbaşkanlığı Seçimi	19
3.1.6. 9 Şubat Protokolü ve 22 Şubat Askeri Müdahale Girişimi...	19
3.1.7. 21 Mayıs 1963 Askeri Müdahale Girişimi	21
3.2. ADALET PARTİSİ VE TİTREK MUHALEFET DÖNEMİ	23
3.2.1. Genel Olarak	23
3.2.2. Adalet Partisi'nin Kuruluşu	23

3.2.3. Ragıp Gümüşpala ve Titrek Muhalefet Dönemi	25
3.2.3.1. <i>Adalet Partisi Lideri Ragıp Gümüşpala</i>	25
3.2.3.2. <i>Adalet Partisi İçindeki Hizipleşme ve Birinci Büyük Kongre</i>	27
3.2.3.3. <i>Kısmi Af ve Celal Bayar'ın Tahliyesi</i>	28
4.ADALET PARTİSİ'NDE YENİ DÖNEM VE ORDU İLİŞKİLERİ	29
4.1. ADALET PARTİSİ'NDE DEMİREL DÖNEMİ	29
4.1.1. Kongre Öncesi Durum	29
4.1.1.1. <i>Genel olarak</i>	29
4.1.1.2. <i>Süleyman Demirel ve Sadettin Bilgiç'in Adaylığı</i> ...	31
4.1.2. Adalet Partisi İkinci Büyük Kongresi	33
4.1.2.1. <i>Kongre Öncesi Çalışmalar</i>	33
4.1.2.2. <i>Adalet Partisi İkinci Büyük Kongresi</i>	35
4.1.2.3. <i>Askerin Kongreye Etkisi</i>	36
4.1.2.4 <i>Kongre sonrası Adalet Partisi İçindeki Yeminli Hışımlı Ayrımı</i>	38
4.2. 12 MART MÜDAHALESİNE KADAR ADALET PARTİSİ İÇİNDEKİ GELİŞMELER	40
4.2.1. İnönü Hükümeti'nin Düşürülmesi	40
4.2.2. 10 Ekim 1965 Seçimleri	41
4.2.3. I. Demirel Hükümeti	42
4.2.4. Ferruh Bozbeyli'nin Meclis Başkanlığı	43
4.2.5. Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı Seçilmesi	43
4.2.6. Kabine Değişikliği ve Üçüncü Büyük Kongre	44
5. DEMOKRATİK PARTİNİN KURULUŞU	46
5.1. ESKİ DEMOKRAT PARTİLİLERİN AFFI MESELESİ	46
5.2. 1969 SEÇİMLERİ VE HİZBİN TASFİYESİ.....	48
5.2.1. 1969 Genel Seçimi	48
5.2.2. II. Demirel Hükümeti	50
5.2.3. Bilgiçilerin Pasif Direnişleri	50
5.3. 72'LER MUHTIRASI	51
5.4. II. DEMİREL HÜKÜMETİNİN DÜŞÜRÜLMESİ	53

5.4.1. Kırmızı Oy	53
5.4.2. İhraç Dönemi ve Dosyalı Muhalefet	55
5.5. DEMOKRATİK PARTİ'NİN DOĞUŞU	57
5.5.1. Genel olarak	57
5.5.2. Lider Arayışı	58
5.5.3. Demokratik Parti'nin Kuruluşu	59
6. 12 MART MÜDAHALESİ	62
6.1. 12 MART ÖNCESİ OLAYLAR VE 68 KUŞAĞI	62
6.2. 12 MART MÜDAHALESİ ÖNCESİ SİYASİ VE ASKERİ DURUM	64
6.2.1. Genel Olarak	64
6.2.2. Müdahale Öncesi Askeri Cuntalar	65
6.2.3. 9 Mart Cuntası	68
6.3. 12 MART VE SONRASI	70
6.3.1. 12 Mart Müdahalesi	70
6.3.2. Muhtıraya Siyasi Tepkiler	71
6.3.3. Muhtıra Sonrası Asker	72
6.3.4. Erim Hükümetleri.....	73
6.3.5. 12 Mart Sonrası Olaylar	75
7. 12 MART MÜDAHALESİ VE DEMOKRATİK PARTİ	78
7.1. GENEL OLARAK	78
7.2. CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ	79
7.3. 1973 SEÇİMLERİ	80
7.4. 1973 SEÇİMLERİ SONRASI HÜKÜMET KURMA ÇALIŞMALARI	83
7.5. CHP MSP KOALİSYONUNUN BOZULMASI VE GELİŞMELER	84
7.6. DEMOKRATİK PARTİ VE MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ	86
7.6.1. Demokratik Parti'den İstifalar	86
7.6.2. Milliyetçi Cephe Hükümeti ve Demokratik Parti'nin Erimesi	87

7.6.3. 1977 Seçimleri	88
8. DEMOKRATİK PARTİ'NİN BAŞARISIZLIK NEDENLERİ	90
8.1. BAYAR'IN GÖRÜŞ DEĞİŞİKLİĞİ VE MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ	90
8.2. ASKER VE DEMİREL FAKTÖRÜ	93
8.3. 12 MART SÜRECİ VE DEMOKRATİK PARTİ'YE ETKİSİ	94
8.4. 1973 SEÇİMLERİ	95
9. SONUÇ	96
KAYNAKÇA	98
EKLER	105
EK-1 21 Ekim Protokolü	105
EK-2 9. Şubat Protokolü	106
EK-3 Talat Aydemir'in Affına İlişkin Taahhüt Metni	107
EK-4 Aydemir İsyanının Bastırılması İçin Kullanılan Yazı	108
EK-5 Milli And	109
EK-6 12 Mart Müdahalesi Öncesinde Muhsin Batur'a Verilen Pusula ...	110
EK-7 12 Mart Müdahalesi Öncesi Bakanlar Kurulu Listesi	111
EK-8 12 Mart Sonrası Askeri Haraketlenmeye İlişkin Belge	112
ÖZGEÇMİŞ	113

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1950 Milletvekili Seçim Sonuçları	8
Tablo 2. 1954 Milletvekili Seçim Sonuçları	9
Tablo 3. 1957 Milletvekili Seçim Sonuçları	9
Tablo 4. 1961 Milletvekili Seçim Sonuçları	17
Tablo 5. 1965 Milletvekili Seçim Sonuçları	41
Tablo 6. 1969 Milletvekili Seçim Sonuçları	49
Tablo 7. 1973 Milletvekili Seçim Sonuçları	82
Tablo 8. 1977 Milletvekili Seçim Sonuçları	88

KISALTMALAR LİSTESİ

- AP : Adalet Partisi
CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP : Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP : Demokrat Parti
MBK : Milli Birlik Komitesi
MHP : Milliyetçi Hareket Partisi
MP : Millet Partisi
MSP : Milli Selamet Partisi
ODTU : Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OYAK : Ordu Yardımlaşma Kurumu
SKB : Silahlı Kuvvetler Birliği
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
THKO : Türkiye Kurtuluş Ordusu
THKP-C : Türk Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
TÖS : Türkiye Öğretmenler Sendikası
TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri
YTP : Yeni Türkiye Partisi

1.GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde 1923-1946 yıllarını kapsayan dönemde iki kez çok partili hayata geçiş denemesi yapılmış, bu denemeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Cumhuriyet kurucularının tek partili bir devlet kurma niyeti hiçbir zaman olmamıştır. Ancak karşı devrimci güç korkusu tek parti dönemini ortaya çıkartmıştır. İkinci dünya savaşı sonrası ortaya çıkan demokrasi rüzgarının etkisi, bu savaş nedeni ile oluşan ekonomik bunalım, halkta ve askerde meydana gelen iktidara karşı tepkiler yeni bir denemeyi gerekli kılmıştır. Bu şekilde kurulan Demokrat Parti 10 yıllık iktidarı sonrasında asker ve sivil tepkilere maruz kalmıştır. 9 Subay Olayı olarak da bilinen askeri hareketlenme, 27 Mayıs müdahalesi ile sonuçlanmış, Demokrat Parti kapatılarak mensupları tutuklanmıştır. Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idamı ile sonuçlanan bu süreç, Türkiye'de yeni bir dönemin de başlangıcı olmuştur.

Askerin sivil idare üzerindeki etkisini her zaman hissettirmesi şeklinde cereyan edecek bu yeni dönem, askerın askere karşı devrim girişimleri ile de yeni bir boyut kazanmıştır. Yeni siyasi oluşumları ve mevcut gelişmeleri kontrolü altına almak isteyen ordu içinde ki oluşumlar, bazen dolaylı bazen de direkt müdahale ile hem kendi içine düzen vermeye çalışmış hem de siyasete yön vermiştir.

27 Mayıs sonrası Demokrat Parti'nin kapatılmasının ardından, sahipsiz kalan bu partiye ait oyların hangi siyasi partiye yöneleceği ordu için her zaman bir sorun olmuştur. Gergin siyasi ortam içinde ince bir denge halinde yürütülen siyasetler ile bu dönem geçirilmeye çalışılmıştır. Sahipsiz kalan oyların adresi Adalet Partisi, bu geçiş dönemini Genel Kurmay Başkanlığı'ndan emekli Ragıp Gümüşpala'nın şahsiyeti ve ortayolculuğu ile atlatmıştır. Bu nedenle Ragıp Gümüşpala'nın ölümünün ardından yerine kimin geçeceği büyük bir sorun haline gelmiştir.

Askerin istemediği bir kimsenin müdahaleye yol açacağı dedikoduları ve büyük seçim kampanyaları sonrasında Adalet Partisi'nin başına Süleyman Demirel geçmiştir. Bu değişiklik ordu-siyaset denklemi içinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Adalet Partisi ile ordu arasındaki uzlaşmayı sağlayabilen Demirel, parti içi hizipleşme sonucunda, "Aşırılar-İlımlılar", "Bilgiçiler-Demirelciler", "Yeminliler-

Mukaddesatçılar” gibi fikri ayrılığın müsebbibi olarak görülmüştür. Bu bölünme partiye yönelik dışsal etkenler ile ivme kazanmıştır.

Böyle bir siyasi ortam ve olgunluk içinde oluşumunu tamamlayan ve parti içindeki hizipten doğan Ferruh Bozbeyli’nin genel başkanlığını yaptığı Demokratik Parti, eski demokrat partililerin de desteği ile Türk siyasi tarihinde yerini almıştır. Adalet Partisi’nin gerçek sahiplerinin kendilerinin olduğu iddiası ile yola çıkan Demokratik Parti, Demirel’e karşı sürdürülen parti içi muhalefetin sonucuna bağlı olarak tüm politikalarını belirlemiştir. Demokratik Parti, Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel ve arkadaşlarına karşı yaptığı ve saplantı haline getirdiği bu mücadeleyi, eriyinceye kadar devam ettirmiştir. Bu parti yeni bir parti olarak parlamenter sistemde hizmet etmekten öte, Süleyman Demirel’in siyasi yaşamına son vermeyi amaçlayan bir örgütlenme görüntüsü çizmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, ordu vesayeti altındaki bu dönemin ve asker icazetinde liderliğe getirilen Demirel’in, Adalet Partisi içinden çıkan Demokratik Parti’nin oluşumunda ve sona erişinde etkisinin olup olmadığının anlaşılmasıdır.

Yedi bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde öncelikle, Demokrat Parti’nin çok partili siyasi hayatla birlikte kuruluşu, gelişmesi ve sona ermesi üzerinde durulmuştur. 27 Mayıs ile birlikte meydana gelen bu sona erişin, asker yönü de değerlendirilerek, özellikle ihtilal sonrası siyasi yelpaze açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, Demokrat Parti’nin oy tabanına sahip çıkan Adalet Partisi’nin “Titrek Muhalefet” olarak nitelenen Ragıp Gümüşpala dönemi ve bu dönem içinde askerinin siyaset üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Bu hassas dönemde Adalet Partisi içindeki hizipleşme ve görüş ayrılıkları üzerinde durularak, 22 Şubat ve 21 Mayıs askeri girişimlerinin bu ayrılıklara etkisi incelenmiştir. Özellikle Adalet Partisi yönetiminin kendi içindeki görüş ayrılıklarının belirginleştiği bu dönem, çalışmanın özü bakımından önemlidir.

Üçüncü bölümde, Adalet Partisi 2. Büyük Kongresi sonrası Demirel ve parti içi hizipleşmenin 12 Mart Müdahalesine kadar geçirdiği evrim üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde ise, Demokratik Parti’nin kuruluşu değerlendirilerek, parti içindeki mücadele ve tasfiye hareketlerinin büyük önem arzettiği bu dönemde, Demirel tarafından izlenen ince denge siyaseti ve sonuçları üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın Beşinci bölümünde, 12 Mart Müdahalesinin amaç ve niteliği değerlendirilmiş, müdahale süreci açıklanmıştır. 12 Mart hükümetlerinin incelenmesinden sonra, Demokratik Parti'nin bu süreç içinde oynadığı rol üzerinde durulmuştur. Altıncı bölümde, Türk siyasi tarihinin geçirdiği bu evrim sonrasında oluşan ve çalışmanın konusunu oluşturan Demokratik Parti'nin, 1973 seçimlerine kadar geçirdiği süreç, seçimler sonrası koalisyon çabaları ile Demokratik Parti'ye etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Yedinci bölümde ise, Demokratik Parti'nin 1978 yılında kapanarak vardığı noktaya nasıl gelindiği ve etki eden faktörler üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalışmada, konu ile ilgili kitap, dergi ve makale gibi ikincil kaynaklar taranmış, Parti Genel Merkezi yayınları incelenerek, dönem içinde rol almış ilgililerin anıları ile meclis tutanakları toparlanmış, basın ve yayın organlarından da faydalanılmıştır.

2-27 MAYIS İHTİLALİ VE POLİTİK HAYATA ETKİSİ

2.1. ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ

Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat Dönemi'nde yapılan reformlar, 1876 Anayasası ile başlayan I.Meşrutiyet rejiminin temelini oluşturmuştur. Çeşitli özellikler taşıyan bu dönem başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1908'de II. Meşrutiyet rejimini getiren İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidar dönemi, savunduğu pozitivist batıcı felsefe yaklaşımı ile Türk siyasal hayatında önemli izler bırakmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte, 1923-1946 tarihleri arasında yapılan seçimlerde, demokratik ilkeler çerçevesinde uygulanması gereken unsurların uygulanmadığı görülmektedir. Bu dönemde yapılan seçimlerin siyasi iktidarın belirlenmesi açısından etkili olduğu söylenemez. İki kez çok partili hayata geçiş denemesinde, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, dini siyasete alet ettiği ve gericiliği körüklediği ileri sürerek 5 Haziran 1925 tarihinde kapatılmış, Serbest Cumhuriyet Fırkası da 1931 yerel seçimlerine katılmış ise de genel seçimlere kadar feshedilmiştir.

Tek partili dönem olarak nitelenen bu süreçte, mevcut konjonktür gereği muhalefet görevi yürütebilecek bir siyasi parti sahneye kabul edilmemiştir. Arsev Bektaş'a göre ise, bu dönem CHP'nin kendini meşru kılma çabası ve Atatürk tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile başlatılan modernleşme hareketinin öncülüğünü yapmaya çalışması ile geçmiştir (1993:22). Bu nedenle ülkenin içinde bulunduğu şartlar, demokratik ilkelerin uygulanması için erken olduğu düşüncesini hakim kılmıştır.

2.1.1. Demokrat Parti'nin Kuruluş Dönemi

2.1.1.1. Çok Partili Hayata Geçiş Nedenleri

II. Dünya Savaşı devresinde Türkiye Cumhuriyeti için tek hedef, savaştan korunmak ve harbe girmemektir. Bunun nedeni ise devleti maddi tahribattan uzak tutulabilmektir. Savaş sonunda İtalya, Almanya ve Japonya'nın yenilmesi ile birlikte totaliter olan rejimlerde sona ermiştir. Artık demokratikleşme dünyada gelişme devresine girmiştir. Dolayısı ile diğer rejimler tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır. Yenik ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de bir şeylerin değişmesi gerektiği algılaması baş göstermiştir. Çok partili hayata geçilmek de bunlardan birisidir.

Feroz Ahmad'a göre her zaman batıdaki siyasi iklime tepki veren Türkiye'nin, savaş sonrası artan Stalin düşmanlığıyla birlikte batıya yaslanması zorunlu hal almıştır (2007:26). Süper güç olarak ortaya çıkan Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerinde bulunan emelleri ve istekleri, Türkiye'nin batı ittifakı içinde yer almasını gerektirmiştir (Kirman, 2006:56-58). Ekonomik ve askeri yönden Sovyetler Birliği karşısında oldukça güçsüz bir durumda bulunan Türkiye'nin, batının desteğini sağlayabilmesi için siyasal yapısını demokratikleştirmesi, çok partili hayata geçiş sürecinde bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır.

Çok partili hayata geçişin diğer bir yönü ise ekonomik sıkıntılardır. Cumhuriyet tarihinin tartışılan yasalarından biri olan "Varlık Vergisi", Şükrü Saraçoğlu Hükümeti tarafından 12 Kasım 1942'de uygulamaya konmuştur (<http://www.belgenet.com/arsiv/varlikvergesi.html>). CHP hükümeti, 1940 tarihli Milli Korunma Kanunu'nu ve Milli Mücadele için konulmuş ve 1925 yılında kaldırılmış olan Ayniyat Vergisi'ni 1943'de tarım ürünlerine yeniden getirilmiştir. Bu yasaların uygulanma tarzı ve keyfi karakteri partiye güveni azaltmış, işadamları ve büyük çiftlik sahipleri tek partili devlette kendilerini güvenli hissetmemelerinde etkili olmuştur (Ahmad, 2007:24). Her gün harbe girmek ve istilaya uğramak tehdidi altında Türkiye, tüm kaynaklarını savunma harcamalarına ihdas etmiştir. Bu durum halkta şuuraltında da olsa yeni bir idare arama ve bulma isteklerini yaratmıştır.

Ordu içinde ise subayların ekonomik sıkıntıları had safhadadır. 27 Mayıs İhtilali'nin en etkili isimlerinden Milli Birlik Komitesi Üyesi Cemal Madanoğlu, İnönü hükümetine tüm subayların karşı olduğunu anlatmıştır. İnönü hükümetini yıkmak için askeri hazırlık içinde olan örgütlerin dahi bulunduğunu söylemiştir (1982:330-331). Bu husus çok partili hayata geçiş döneminin açıklanması açısından çok önemlidir.

Demokrat Parti'nin kurulması ile ilgili 27 Mayıs ihtilalini yapan Milli Birlik Komitesi Üyesi Orhan Erkanlı anılarında şunları söylemiştir.

1945 de DP kurulduğu ve Menderes ismi duyulmaya başladığı zaman ben mektepten yeni çıkmış bir subaydım. Demokrat Parti'nin kurulmasını sempati ve ümitle karşılamıştık. Yetiştığımız muhitin gelenekleri icabı politik gelişmeleri büyük bir dikkatle izliyorduk. İsmet Paşa'ya karşı saygımız ve sevgimiz eksilmemişti. Fakat

Cumhuriyet Halk Partisi'ni tutmuyorduk. Harp boyunca askeri mekteplerde okumuş, et yerine İngiliz ordusundan artan ve Mısır'dan gönderilen kavurmaları, şeker yerine üzüm yemiştik. Fakat halimizden şikayetçi değildik. Memlekette bunları da bulamayanların olduğunu biliyorduk. Bizi üzen halk partisi iktidarlarının keyfi davranışları, vatandaşlara yapılan kötü muamelelerdi. Etrafımızda her gün bunların çeşitli örneklerini görüyorduk. 1950 seçimlerini subayların desteklediklerine şahit oldum. O tarihte Aşkale de idik. Bütün subaylar, bir iki istisnasıyla DP'nin kazanmasını istiyorlardı (1973:344).

Asker üzerinde bu şekilde olumsuz böyle bir etki yaratan CHP bürokratlarının gözünde halk, “geri kalmışlığı” temsil etmiştir. Bu temsiliyet nedeni ile, kendi rızası olsun veya olmasın, halkın aydınlatılması gerektiği düşüncesi hakim olmuştur. CHP'ye göre, halk teba olmaktan çıkıp eşit vatandaş statüsüne girmiş ancak kültürel çerçevede kırsal nüfus batılı-modern vatandaş imajına uymamıştır. Çözüm dinsel çerçeveden uzaklaştırılması olarak bulunmuş ve din toplumsal gelişmenin önünde engel olarak görülmüştür. Tüm bu koşullar Cumhuriyet Halk Partisi iktidarını, halkın gözünde fazlasıyla seçkin ve yabancı kılmıştır. (Mert, 2007:42). Bu nedenle halk Demokrat Parti'nin kuruluşunun tek partili devlete düşmanlığın bir ürünü olduğunu düşünmüş, bu nedenle de partiye destek vermiştir.

2.1.1.2. Demokrat Parti'nin Kuruluşu

Uluslararası manzaranın ve değişen dünyanın çok partili demokrasiye gittiğini, Türkiye'nin de bu yola itildiğini çok iyi değerlendiren Adnan Menderes ile birlikte Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü önce 29 Mayıs 1945'de CHP hükümet bütçesi için red oyu kullanmışlardır. Ardından 7 Haziran 1945'de CHP Meclis Grubuna “Dörtlü Taktir” olarak anılan, anayasaya uygun olarak çoğulcu demokratik bir sisteme geçilmesini ve ekonomi üzerindeki devlet sınırlamalarının kaldırılmasını talep eden bir önerge vermişlerdir (Bahçivan, 2005:29). Artık çok partili hayata geçiş için şartların tamam olduğunu anlayan ve halkta uyanan arzuları idrak edebilen, dört milletvekili

Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü 7 Ocak 1946'da DP'yi kurmuşlardır.

Demokrat Parti, tek parti döneminde hizmetten çok baskılarıyla ön plana çıkan CHP'ye kıyasla özgürlükleri temsil etmiştir. Sebebi ne olursa olsun tüm mağdur olmuş kesimler DP'yi kurtarıcı gibi görerek destek olmuşlardır (Turan, 2007:39). Böylece Türkiye'de bir başka çok partili hayata geçiş denemesi daha başlamıştır. Toplumun geniş kalabalıklarının siyasal katılımının sağlanması ve Cumhuriyet rejiminin teyit edilmesi bakımından Demokrat Parti'nin kuruluşu önemli bir adımdır.

2.1.2. Demokrat Parti İktidarı

1946 Seçimlerinden önce çıkartılan 4918 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile iki dereceli olan seçim sistemi, tek dereceli çoğunluk seçim sistemine dönüştürülmüştür. "Açık oy, kapalı sayım" sistemi uygulanacak bu seçimlerde, denetim adli birimler yerine idari birimlerce yapılacaktır (TÜİK, 2008:12). Seçimler için Demokrat Parti hazırlıklı değildir. Seçimleri boykot etmek ise Parti'nin kapanmasına neden olabilecektir. Hatta bir sonraki seçimlerde mecliste temsil ile yapılması düşünülen propagandalarda platformun yitirilmesine dahi neden olabilecektir (Ahmad, 2007:36). Bu nedenle DP seçimlere yapıcı eleştiri getirmemiştir.

Seçim sistemi usulü gereğince, seçmen görevlilere oyunu göstermek zorunda kalmıştır. Aynı görevliler oyları kapalı bir oturumda sayarak, tutanak hazırlandıktan sonra saklamaksızın yakmakla yükümlü tutulmuştur. İtiraz ve kontrol mümkün değildir. Bülent Kahraman'a göre, halkın iradesinin sandığa yansması, CHP memurları veya taraftarları olan yerel yöneticiler tarafından engellenmiştir (2008:197). Buna rağmen, 1946 seçimlerinde DP 61 milletvekili çıkartabilmiştir.

1946-1950 arasındaki dönem, Demokrat Parti'nin memleketin her yanında teşkilatını tamamlaması ve güçlenmesi ile sonuçlanmıştır. Kolay sayılamayacak bir muhalefet dönemi geçiren Demokrat Parti (Ağaoğlu, 1972:78), fazla düşünüp değerlendirme yapmadan, tek parti sistemine karşı çıkanların partisi olmuştur.

5545 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'na göre, 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılacak milletvekili seçimi, tek dereceli, eşit, genel, gizli oy, açık tasnif usulüne göre yapılmış (TÜİK, 2008:12) ve denetimi adli denetim şeklinde gerçekleşeceğinden demokratik bir seçim olmuştur. 27 yıllık bir iktidara karşı, toplumsal tepki 1950 yılında

kendini göstermiştir. Demokrat Parti'nin seçimleri kazanması, Türk siyaset tarihinde ciddi sayılabilecek bir seçimle ilk iktidar değişikliği olması bakımından siyasi bir ihtilal olarak sayılmıştır. Halkın çoğunluğu, basın, asker, bürokratik mekanizma, gençler ve çalışanlar DP iktidarını desteklemiştir.

Tablo 1. 1950 Milletvekili Seçim Sonuçları

	%	MİLLETVEKİLİ SAYISI	ALDIĞI OY SAYISI
DP	55,2	416	4.391.694
CHP	39,6	69	3.148.626
MP	4,6	1	368.537
BAĞIMSIZLAR	0,6	1	44.537

Kaynak : TÜİK, 2008:28

Ali Naili Erdem, seçim sonuçlarını devrim olarak nitelemiştir (2004:23). İsmet Bozdağ, kansız bir ihtilal, (2005:141), Talat Asal ise bir halk hareketi olarak nitelemiştir (2003:65). Nazlı Ilıcak ise bu seçim tarihini, halkın kaderine el koymak için ortaya çıktığı ve duvarda asılı duran “Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir” cümlesinin uygulamaya koyulduğu bir tarih olarak açıklar (2001:86). Mehmet Kemal'e göre Demokrat Parti bir halk hareketi değildir. Sadece iş olup bittikten sonra katılanların yakıştırmalarıdır (1980:28). İlhan Selçuk'a göre ise 1950 yılında “milli demokratik devrim”e karşı “karşıdevrim” yaşanmıştır. Seçim sonunda demokrasiye değil çok partili rejime geçilmiştir (Cemal, 2005:211-499).

CHP muhalefet partisi olarak siyasal yaşama devam etmek durumunda kalmış ve 1950-1953 yılları arası kendisini muhalefete alıştırma ile geçirmiştir. İnönü artık Cumhurbaşkanı değildir. Çünkü o dönemde her seçimden sonra gelen meclis, yeniden cumhurbaşkanı seçmektedir (Birand, Dündar ve Çaplı, 1991:49-52). On yıllık dönemde Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes Başbakan olmuştur. Güçlü bir muhalefet karşısında kendisine oy isteme ihtiyacında bulunmayan İnönü, sokağa inmek ve iktidarı korumak için propaganda yapmak mecburiyetinde kalmıştır.

Demokrat Parti'nin ilk yıllarda elde ettiği başarının temelinde tarımsal alandaki başarıları bulunmaktadır. 1950-1953 yıllarını kapsayan ilk dört yılda, ulusal gelir neredeyse yüzde kırk oranında artmıştır. Demokrat Parti, devletin elinde boş duran toprakların önemli bölümünü köylüye dağıtmış, meraları kısmen ekim alanı haline getirmiş, böylece hem tarım alanını genişletmiş, hem de tarımda yeterince kullanılmayan işgücünü üretici duruma getirebilmiştir. Hava koşullarının çok uygun geçmesi ve Kore Savaşı nedeniyle tarım ürünlerine dış talebin artması, bu yönde girişilen çabaların daha da etkili olmasını sağlamıştır.

İktidara gelir gelmez Arapça ezan yasağını kaldırması Demokrat Parti'ye büyük bir popülerlik kazandırmıştır. Bu popülerlikle her kapı açılmış, her icraatında halkı arkasında bulmasını sağlamıştır (Mert, 2007:76). Arsev Bektaş'a göre, Demokrat Parti'nin, Türkiye'deki kırsal tabakanın maddi beklentilerine cevap vermesinin yanında, dinsel kesime karşı ılımlı yaklaşımı, halk desteğinin artmasına yardımcı olmuştur (1993:32).

Tablo 2. 1954 Milletvekili Seçim Sonuçları

	%	MİLLETVEKİLİ SAYISI	ALDIĞI OY SAYISI
DP	58,4	503	5.313.659
CHP	35,1	31	3.193.471

Tablo 3. 1957 Milletvekili Seçim Sonuçları

	%	MİLLETVEKİLİ SAYISI	ALDIĞI OY SAYISI
DP	48,6	424	4.497.811
CHP	41,4	178	3.825.267

Kaynak : TÜİK, 2008:28

1954 seçimlerine katılım zorunluluğu olmamasına rağmen iştirak çok yüksek bir oranda olmuştur. Başarısının doruğunda görüldüğü 1954 yılında DP yönetimi, ekonomik alanda ilk büyük yenilgisine uğramıştır. O yıl, ulusal gelir % 8,8 oranında düşmüştür. Ayrıca bu kötü gidişe 1954 yılında Millet Partisi'nin adli bir mahkeme

kararı ile kapatılması, radyo yasakları, 1956 yılında siyasal partilerin seçim dönemi dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemelerinin yasaklanması, 1957 de muhalefetin seçimlerde işbirliği yapmasının yasaklanması eklenebilir (Tanör, 1994:13). Feroz Ahmad'a göre her seçim başarısı DP'liler için eleştirileri kabul etme ve hoş görmeyi daha da güç hale getirmiştir (2007:60).

2.1.3. Olaylar ve Tahkikat Komisyonu

1955 yazında Kıbrıs sorunu, Türk siyasetinin ana konusu haline gelmiştir. 6-7 Eylül olayları olarak bilinen olaylar, Türk kentlerinde bastırılmış gerilimleri açığa çıkartmıştır. Olayların, Türk halkının enosisine yani, Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesine karşı olduğunu göstermek için hükümet tarafından planlandığı iddia edilmiştir. Olaylar bir isyan havasına girmiş, hem Rumların hem Türklerin işyerleri yağmalanmıştır (Ahmad, 2007:81-82). Sosyal ve ekonomik güçlüklerin artışına paralel bir tempo içinde muhalefet de mücadele şiddetini artırınca hükümet tedbirler almaya başlamıştır. İktidar muhalefet çatışması 1960 yılında doruğa ulaşırken, DP Meclis Grubu, CHP hakkında tahkikat açılmasına karar vermiştir¹. Tahkikat Komisyonu aleyhine Ankara ve İstanbul'da ki üniversitelerde yoğun protestolar ve boykotlar yapılmıştır.

Celal Bayar, Tahkikat Komisyonu şunları söylemiştir.

Bir parlamento ekseriyeti, memleketin selameti için, bir muhalefet partisi içinde devletin yıkım faaliyeti odaklarının oluşturulup oluşturulmadığını bir başka deyimle anayasayı yıkmaya yönelik bir darbe hazırlığı içinde bulunup bulunmadığını araştırma yetkisine sahip değildir öyle mi? Ne yapacaktı, böyle bir ihbar veya belirti karşısında meclis çoğunluğu, mahkemeye mi başvuracaktı. Ya mahkemeler kimin adına kaza hakkını yürütmektedirler. TBMM adına değil mi? demiştir (Bozdağ, 2006:36-40).

¹ 18 Nisan'da meclis tarafından kabul edilen bu karar ile meclis içinden seçilecek onbeş kişilik bir komisyon, muhalefetin ve bir kısım basının faaliyetleri hakkında soruşturma yapmak, suçlu gördüklerinin yargılanmasına karar vermek, gazete ve dergilerin basılmasını ve dağıtılmasını yasaklamak, soruşturmaların yapılması için her türlü tedbiri almak gibi yetkilerle donatılmıştır.

27 Nisan tarihinde Komisyona verilen yetkilerin artırılmasına ilişkin kanun kabul edilmiştir. İnönü'ye halkı isyana ve kanunlara karşı gelmeye teşvik etmekten, meclis çalışmalarına katılmama cezası verilmiştir. CHP gençlik örgütleri ile Ankara ve İstanbul'da gösteriler düzenleyerek protesto etmiştir. 555K olarak adlandırılan ve 5 Mayıs'ta saat 5 de Kızılay'da yapılması planlanan gösteri, Tahkikat Komisyonunu ve hükümeti protesto amaçlıdır. Protestolar şiddetini artırmış, Hükümet ise olayları kontrol edemez hale gelmiştir. Hükümet bunun üzerine iki ilde de sıkıyönetim ilan etmiştir.

2.1.4. İhtilal Öncesi Askerin Durumu

Demokrat Parti, tek parti dönemine ait bürokratik ve askeri devlet kadrolarından farklı olduğunu anlaması nedeni ile, Marşal Fevzi Çakmak ve diğer generalleri kendi saflarına çekmek sureti ile dengeyi sağlamaya çalışmıştır. Marşal Fevzi Çakmak CHP'nin kendisine yapmış olduğu beş teklifini de geri çevirmiştir (Ahmad, 2007:188). Yine de, 1956 yılına gelindiğinde ise irili ufaklı birçok cunta yönetime el koymak için fırsat kollamaktadır.

1956 yılında oluşumu başlayan ve 1957 yılı Mart ayında askerin kendi içinde ülke yönetiminden hoşnutsuzluğun ve huzursuzluğun konuşulduğu toplantılarda ilk kez darbe yapılması düşüncesi ortaya atılmıştır. Bir ihtilal için cuntanın oluşturulduğu Albay Samet Kuşçu tarafından ihbar edilmiş, 9 subay sorgulanarak tutuklanmıştır.

Milli Birlik Komitesi üyesi ve Genel Sekreteri Orhan Erkanlı yazdığı anılarında şunları anlatır.

1958'in ilk aylarında "9 Subay Olayı" olarak anılan ihanete maruz kaldık. Örgütün önemli halkalarından birisi koptu, yakalandı. Birçok arkadaşımız tutuklandı ve askeri mahkemeye verildiler. Bir ihbar üzerine ben de ifadeye gittim. Sorgular, tehditler vaatler... neticede serbest bırakıldım (1973:12).

9 Subay Olayı olarak bilinen girişim nedeni ile yapılan yargılamada, sadece ihbarcı cezalandırılmıştır. Albay Samet Kuşçu, yalan beyanda bulunmak ve meslektaşlarına iftirada bulunmaktan 10 yıla mahkum olurken, 9 subay delil yetersizliğinden beraat etmiştir (Başgil, 2008:113). Bayar, 9 subayın beraat, ihbarcı

Samet Kuşçu'nun ise cezalandırıldığı yargılamayı Menderes'e sorduğunda, Menderes'in "Kumandanları üzecek tedbirleri alınmasına lüzum görmüyorum" dediğini anlatmıştır (Bozdağ, 2006:58). 9 Subay olayı ile telaşlanan cunta, yaşanan beraatler nedeni ile kendini toplamış aynı senaryoları tekrar yürürlüğe koymuştur. Cesaretlenen cunta yeni bir girişim hazırlığı içine girecektir.

2.2. 27 MAYIS İHTİLALİ

Cuntanın belli başlı kişilerinin yakalanması ve mahkemeye verilmesi, faaliyetlerin yavaşlamasına neden olmuşsa da, 9 subayın mahkemede beraat etmesi ve muhbir Samet Kuşçu'nun mahkum olması, yeniden cuntasal hareketlenmelere neden olmuştur. Bir kısım subaylar Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na atanan Necati Tacan'a liderlik teklifinde bulunurlar. Ancak Necati Tacan 1958 yılında kalp krizi sonucu hayatını kaybetmiştir. Bu nedenle kendisine teklif giden yeni Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na atanan Cemal Gürsel'de liderliği kabul etmemiştir (Ahmad, 2007:202).

Aradan geçen zaman içinde ihtilal kaçınılmaz görünmektedir ve hazırlıklar tamamlanmıştır. Milli Birlik Komitesi Üyesi Orhan Erkanlı şunları söyleyecektir.

İsmet Paşa mecliste "Şartlar tamam olursa ihtilal meşru olur" dediği günün gecesi İstanbul da bulunan arkadaşlarla toplanarak bu sözün manasını değerlendirdiğimizi hatırlarım. O gece anlaşıldı ki paşa bizimle olmasa dahi ihtilalin karşısında vaziyet almayacaktır... bu sonuç bize güç ve hız verdi (1973:310-311).

Milli Birlikçi Kamil Karavellioğlu'na göre, İnönü'nün bu konuşması siyasi tarihimizin bir dönüm noktasıdır. İnönü şartlar tamam olunca ihtilali bir hak olarak gördüğünü söylemiştir (2007:24). Yine 12 Mart'ın muhtıra imzacısı Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, İnönü gibi düzen yanlısı birisinin bu sözleri uyarı olduğu kadar ihtilale yeşil ışık yakmak olduğunu söylemiştir (1985:73). Artık, asker ve sivil bürokratlar, CHP nin zimmi icazetini alarak önlerindeki en büyük engeli de ortadan kaldırmışlardır. Artık ihtilal hazırlıkları tamamlanmıştır ve düğmeye basılmıştır.

İstanbul'da 27 Mayıs gecesi 04.30'da İstanbul Radyosu'ndan ihtilal bildirisi yayınlandığında tüm kontrol noktaları ele geçirilmiştir. İhtilal bildirisinin Alparslan Türkeş tarafından okunması DP üzerinde bir rahatlama sağlamıştır. Çünkü Türkeş'in

İnönü yanlısı bir darbe yapmayacağı düşünülmektedir (Ahmad, 2007:207). 27 Mayıs sabahına karşı ihtilale katılan kıtalar belirlenen hedeflerine vardıktan sonra, Türkiye'nin büyük şehir ve kasabalarında insan avı başlatılmıştır. Önceden tespit edilen kişiler tevkif edilmiştir. Genel Kurmay Başkanı Rüştü Erdelhun Harbiye mektebine götürülmüştür. Celal Bayar, Çankaya'da, Adnan Menderes ve Hasan Polatkan ise Kütahya'da tutuklanmıştır.

İhtilal gerçekleşmiş ancak bir lideri yoktur. Orgeneral Cemal Gürsel tatil için gittiği İzmir'den alınıp Ankara'ya liderlik için getirilmiştir. Cemal Gürsel'in ihtilalciler tarafından bile ciddiye alınmamasının sebebi olarak ihtilal liderliğine getiriliş tarzı görülmektedir. Bir anda İhtilalin en güçlü adamı haline gelmiştir.

Cemal Gürsel'in liderliğe getirilişini Orhan Erkanlı anılarında şu şekilde anlatır.

Sabah erkenden kapısı çalındı. Etrafta gürültüler vardı. Dışarıdan sesler geliyordu kendisini tutuklamaya geldiklerini sandı ve derin bir pişmanlık duydu. Kumanda mevkiinde iken çocukların dediklerini dinlemedik, şimdi onlar bizi götürecekler. Dedi içinden. Bir ay evvel kara kuvvetleri kumandanlığından mecburi izinle ayrılmıştı. Emeklilik emrini bekliyordu (1973:291).

Milli Birlik Komitesi tarafından 14 Haziran tarihinde "1" Sayılı Kanunu yayınlanmış ve bu kanunu imza eden kişiler olarak otuzsekiz subayın ismi açıklanmıştır. Bu isimler memlekette şaşkınlık yaratmıştır. Herkes yüksek rütbeli subay beklerken, karşılıklarına yüzbaşılar, binbaşılar, yarbay ve albaylar çıkmıştır (Erkanlı, 1973:22). Bu durum ordu içindeki ast üst ilişkisine ters düştüğü için, bir takım sıkıntılar yaşanmasına neden olmuştur. Bu nedenle ihtilal sonrası emekli edilecek generaller ile ilgili çalışmalar başlamıştır. Genel Kurmayın direktifine göre 4700 kadar albay, 335 general emekliye sevk edilmiştir. Albayların %80'i, Yarbayların %50'si, Binbaşılardan %10'u emekli olmuştur (Karavellioğlu, 2007:65). Yüzlerce generalin emekliye sevk edilmesi tehlikeli bir durumu da ortaya çıkarmıştır. Emekli edilenler aynısı yaparak komiteyi devirebilecektir.

İhtilal sonrası gündemi en çok meşgul eden konulardan birisi Demokrat Partili'lerin yargılanması olmuştur. Özellikle Bayar ve Menderes'in yargılanması sırasında takınacakları tavır merakla beklenmiştir. Mahkemeye itiraz edilirse bu yargılamanın başlamadan biteceğine inanılmaktadır. Orhan Erkanlı da anılarında Bayar ve Menderes'in savunma yapmıyoruz ve mahkemeyi tanımıyoruz dememeleri nedeni ile büyük bir fırsatı kaçırmış olduklarını anlatır (1973:116-121). Yargılamalar bitmiştir² ve çok partili hayat dönemine ara veren ihtilal, Türk siyasi hayatında olumsuz sonuçları ile birlikte yerini almıştır. Bazı siyasetçi ve yazarlar, 27 Mayıs İhtilali, demokrasi ve özgürlük mücadelesi platformunda olumlu ve ileri bir eylem olarak açıklanmaya çalışılmış, bazıları ise, ihtilali milli irade ve egemenliğe ters düşen yönüyle ele alınarak değerlendirilmiştir.

---

² 14 Ekim 1960 günü Yüksek Adalet Divanında başlayan yargılama, aralıksız onbir ay devam etmiş ve 15 Eylül 1961 günü sona ermiştir. Bu sürede 203 oturum yapılmış, 19 dosya ele alınmış, 529 sanık, 1063 tanık dinlenmiştir. Mahkeme kararında, 15 kişi ölüm cezasına, 31 kişi müebbet hapis cezasına, 418 kişi çeşitli cezalara çarptırılmıştır. 123 kişi de beraat etmiştir. MBK 15 kişinin ölüm cezasından dördünü tasdik etmiş, Celal Bayar'ın cezasını yaşı nedeni ile müebbet hapse çevirmiştir. 12 kişinin cezalarını da müebbet hapse çevirmiştir. Ölüm cezalarından Fatin Rüştü Zorlu ile Hasan Polatkan'ın cezaları 16 Eylül, Adnan Menderes'in cezası 17 Eylül 1961 günü İmralı'da da infaz edilmiştir.

3. MÜDAHALE GİRİŞİMLERİ VE İHTİLAL SONRASI SİYASET

3.1. 27 MAYIS SONRASI ASKER VE İHTİLAL GİRİŞİMLERİ

3.1.1. Genel Olarak

İktidar el değiştirmiş, yönetim askerlerin eline geçmiştir. İhtilal gerekçeleri arasında yer alan ordudaki askerlerin ekonomik sorunlarının çözümü için, kısa sürede Türkiye'nin en büyük sınıai ve ticari topluluklarından biri olacak OYAK kurulmuştur. Ancak ihtilal sonrası yapılanlar kimseyi tatmin etmemiş, hatta bir kısım vatandaş eski Demokrat Parti dönemini arar hale gelmiştir.

Askeri darbeler sonrasında bir memlekette merkezi otorite yıkılır ve hükümet gücü halk üzerinde hemen tesis edebilir. Ancak halk ve ihtilali yapanlar aradığını bulamaz ise değişik olaylar cereyan eder. Türkiye'de yaşanan 22 Şubat 1962 ile 21 Mayıs 1963 bu olaylar arasında sayılabilir. 27 Mayıs sonrası en büyük sıkıntıları yaratacaklardan birisi geçici görev ile Kore'ye giderek oradan dönen Kurmay Albay Talat Aydemir, diğeri Washington'dan dönen Kurmay Albay Dünder Seyhan'dır (Karavellioğlu, 2007:38). Asker içinde görüş birliği yoktur. Devletin yönetimi ve demokrasinin geleceği hususunda çeşitli görüş ayrılıkları baş göstermiştir.

İhtilal sonrası dağınık ve karışık halde bulunan asker üç ayrı kuvvete bölünmüştür. Bunlardan birincisi, 27 Mayıs'ı yapan Milli Birlik Komitesi yani, Gürsel ile birlikte görünürdeki iktidardır. İkincisi varlığını her yerde hissettiren ve Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın başkanlığını yaptığı Silahlı Kuvvetler Birliği. Üçüncü kuvvet ve en etkili olanı ise Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir liderliğindeki cuntasal harekettir. Generaller CHP ekseninde siyaset yapmak istemelerine karşılık, Talat Aydemir ve albaylar İnönü'ye güvenmemektedir.

3.1.2. 14'ler Olayı

İhtilalci askerler arasındaki tartışma, iktidarı en kısa zamanda devretmek isteyenlerle en az bir seçim dönemi kalmak arzusunda olanlar arasında gerçekleşmektedir. MBK içinde Alparslan Türkeş'in de bulunduğu bir grup iktidarı hemen bırakmak istememiştir (Ruscuklu, 2008:55). 27 Mayıs'ta alt rütbeli subaylar üstlerini aşarak hükümeti devirmişlerdir. Generallere karşı da aynı şeyi yapmamak için

hiçbir neden yoktur. İki grup birbirlerine karşı darbe korkusu içinde yaşamaktadırlar (Ahmad, 2007:214). Tüm bu şartlar altında önce davranan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel verdiği emir ile (Hitay ve Çetin, 2003:40), 13 Kasım gecesi, 14 Milli Birlik Komitesi Üyesini tasfiye etmek üzere karar aldırılmıştır. 14 kişinin isimleri oylama ile belirlenir (Karavellioğlu, 2007:95). Tebligat³ kendilerine hemen tebliğ edilir (Erkanlı, 1973:170).

İkinci MBK 16 Kasımda çıkardığı 126 Sayılı kanunla 14'leri emekliye sevk etmiş, aynı gün çıkarılan 127 sayılı kanun ile de Dışişleri Bakanlığı dış teşkilatında 14 müşavirlik ihdas etmiştir (Erkanlı, 1973:158). Bu 14 kişi dünyanın değişik yerlerine tayin edilmiştir⁴. 14'ler Olayı olarak bilinen 13 Kasım operasyonu, 27 Mayıs ihtilal ruhuna son veren bir operasyondur. Bu şekilde komitede konsensüs sağlanabilmiştir. Ancak bu tasfiye daha sonra yeni ihtilal teşebbüslerine yol açmıştır.

3.1.3. Silahlı Kuvvetler Birliği ve Tansel Olayı

14'lerin tasfiyesinden sonra, 27 Mayıs ruhu, yön ve ekip değiştirerek kurucu meclis ile birlikte iktidarda kalmıştır. Asıl iktidar Cevdet Sunay'ın liderliğini yaptığı Silahlı Kuvvetler Birliği olarak isimlendirilen cuntada birleşmiştir. Bu cuntanın kilit noktalarında görev alanların bir kısmı, 22 Şubat ve 21 Mayıs ayaklanmalarını deneyecekler ve daha sonra 12 Martı yapacaklardır. 12 Mart'ın Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur ile Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu'da Silahlı Kuvvetler Birliği içindedir.

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Silahlı Kuvvetler Birliği'ni ortadan kaldırmak için ilk önce Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'i görevden almak istemiş sonra sıranın diğer mensuplara getirilerek, örgütlenmeyi dağıtmayı planlamıştır. Tansel yurt dışına gönderilebilirse diğerleri de gönderilebilecektir (Ahmad, 2007:218). Bu nedenle İrfan Tansel Washington'a tayin edilmiştir. Silahlı Kuvvetler Birliği bu tayinin kendisine yapılmış bir hareket olarak değerlendirmiş, bu komplonun mimarı olarak Cemal Gürsel'in başyaveri Agasi Şen ve Ankara Sıkıyönetim Komutanı Cemal

³ Devlet Başkanı Cemal Gürsel imzalı tebliğ metninde Milli Birlik Komitesinin feshedildiği, ilgililerin dış görev beklemeleri, memleketin ve şahıslarının menfaati açısından evden çıkmamalarının gerektiği yazılmıştır.

⁴ Alparslan Türkeş Yenidelhi, Orhan Kabibay Brüksel, Orhan Erkanlı Meksika, Münir Köseoğlu Stockholm, Mustafa Kaplan Lizbon, Muzaffer Karan Oslo, Şefik Yoyuyüce Kopenhag, Fazıl Akkoyunlu Kabil, Rifat Baykal Tel-aviv, Dündar Taşer Rabat, Numan Esin Madrid, İrfan Solmazer Lahey, Muzaffer Özdağ Tokyo, Ahmet Er Libya'ya tayin edilmişlerdir.

Madanoğlu görülmüştür. Bunun için karşı hareket yapılması ve bir ultimatoma hazırlanması düşünülmüştür (Hitay ve Çetin, 2003:50). Hazırlanan ultimatoma Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay tarafından Cemal Gürsel'e tebliğ edilmiştir. Mektupta yapılacaklar listelenmiş aksi halde komitenin feshedileceği belirtilmiştir (Erkanlı, 1973:183). Bu sırada İrfan Tansel'in yerine getirilen Süleyman Tulgan ile görüşen ve kendisinin komutanlığını tanımadığını söyleyen Muhsin Batur, Eskişehir 1. Hava Üssünden bir jet filosu kaldırılmıştır. Cemal Gürsel'e ultimatoma⁵ tebliğ edilirken gözdağı vermek için uçaklara geçit yaptırılır (Batur, 1985:95-96, Hitay ve Çetin, 2003:51-52).

Tıpkı Milli Birlik Komitesinde meydana gelen bölünme gibi ordunun yönetiminde de bir bölünme ve tasfiye meydana gelmiştir. Bazı üst düzey komutanlar ile Milli Savunma Bakanı görevlerinden alınır⁶. Bu olaydan sonra Gürsel, Silahlı Kuvvetler Birliğini tasfiye etmekten vazgeçmiştir. SKB, Tansel olayı ile yönetimde söz sahibi olduğunu kanıtlamıştır.

3.1.4. 21 Ekim Protokolü

27 Mayıs hareketinden 1.5 yıl sonra seçimler yapılabilmıştır. CHP sandıkta umduğunu bulamamış, CHP yüzde 36, AP ise yüzde 35 almıştır. Üç sağ partinin oyu yüzde 61'i bulmaktadır. Siyasi dengeler tekrar bozulmuştur.

Tablo 4. 1961 Milletvekili Seçim Sonuçları

	%	MİLLETVEKİLİ SAYISI	ALDIĞI OY SAYISI
CHP	36,7	173	3.724.752
AP	34,8	158	3.527.435
CMP	14,0	54	1.415.390
YTP	13,7	65	1.391.934
BAĞIMSIZLAR	0,8	0	81.732

Kaynak : TÜİK, 2008:28

⁵ Ultimatoma Hava Kuvvetleri Komutanının vazifesine iade edilmesi, Deniz Kuvvetleri, Kara Kuvvetleri Komutanı ve bazı askerler ile Milli Savunma Bakanının emekli edilmesi, Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal'ın komiteye dönmesi, SKB'nin ve Komitenin haberi olmadan, kilit vazifede bulunan komutanların tayin ve emekli edilememeleri istenmiştir.

⁶ Korgeneral Cemal Madanoğlu Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'ndan ve kabul edilmemesine rağmen MBK'dan (Ahmad, 2007:219), Albay Osman Köksal Muhafız Alay Komutanlığı'ndan alınmış, Milli Savunma Bakanı Muzaffer Alankuş, Kara Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Celal Erkoç, İkinci Ordu Komutanı Korgeneral Şefik İlater, Deniz Kuvvetleri Komutanı Koramiral Zeki Özek ve Hava Kuvvetleri Komutanı Tümgeneral Süleyman Tulgan emekliye ayrılmıştır (Hitay ve Çetin, 2003:53).

Cumhuriyet Halk Partisi ordu ile el ele vermiş gibi yansıyan görüntüsü partiye zarar vermiştir. Türk aydınlarının ve elit tabakanın tüm desteğine rağmen CHP beklediği oyu alamamıştır. AP'nin kuruluşundan itibaren gerek Millî Birlik Komitesi, gerek Silahlı Kuvvetler Birliği gerekse de CHP tarafından endişe ile izlenmektedir. Üstelik seçimlerde ulaşılan yüksek oy oranı ordu içindeki bazı güçlü grupların AP aleyhindeki tezini kuvvetlendirmiştir.

MBK, demokratik düzenin kurulmasını istemiş ve bunun için çalışmalar yapmıştır. Ancak iktidardan zorla uzaklaştırdıkları Demokrat Parti yanlılarının iktidara yürümelerini ve darbeye rağmen iktidara gelmelerini istememişlerdir. İhtilalciler arasında iki görüş yine çarpışmaktadır. Birincisi, milli iradenin istendiği şekilde tecelli etmediği ve idareye el konulması gerektiği, diğeri ise şimdilik beklenmesi ve meclisin yapacaklarına göre müdahale edilmesi gerektiği görüşleridir.

Bu sıcak siyaset ortamında 21 Ekime gelinmiştir. 1961 seçimlerinin beklendiği gibi çıkmaması, CHP ve AP'nin birbirlerine yakın oy almaları ve tek başına kimsenin hükümet kuramaması, ordu içinde 27 Mayıs ilkelerinin korunması gerekliliği yolunda inancı ortaya çıkartmış, bu inanç orduda "21 Ekim Protokolü" olarak bilinen metin üzerinde karar birliği şekline dönüşmüştür (Kayalı, 2005:95-96). 25 Ekim 1961'den sonraki bir güne tehir edilmemesi istenilen yönetime el koyma planını içeren ve askeri yönetimin devamını hedef alan 21 Ekim Protokolü (Ek-1) askerler tarafından imzalanmıştır. Protokolden sonra 23 Ekim günü Silahlı Kuvvetler Komuta Konseyi tarafından yapılan toplantıda meclis açılsın mı açılmasın mı sorusuna cevap aranacaktır. Ortaya çıkan karara göre, en çok oyu alan CHP'nin hükümeti kurması, Gürsel'in Cumhurbaşkanı seçilmesi ve yassıada suçların affedilmemesi şartı ile meselenin hallolacağı belirlenerek anlaşma sağlanmıştır (Cizre, 2002:55). Protokolün engellenmesi Ankara Cuntasının başı olan Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay tarafından gerçekleştirilerek demokrasinin büyük bir darbe daha yemesi önlenmiştir.

Bu sırada Devlet Başkanı Cemal Gürsel tüm parti liderlerini Başbakanlıkta toplamıştır. Toplantı ülkenin yönetimine talip olan asker ve sivil iki kesim arasında yapılmıştır. Toplantı sırasında parti liderlerinden itirazlar gelmişse de anlaşma sağlanır (Birand, Dündar ve Çaplı, 2008:32). Anlaşma ile Gürsel'in Cumhurbaşkanı seçilmesi, Eminsuların yani emekli subayların orduya iadelerinin yapılmaması, Yassıada

mahkumlarına af çıkartılmaması ile 147'ler yani Milli Birlik Komitesi tarafından üniversiteden çıkartılmış olan hocaların geri dönmesinin önlenmesi istenmiştir. Bu toplantı demokratik bir ülkede olmaması gereken bir hadise olmasına rağmen, Türkiye'de demokrasi için ve yeni bir darbenin engellenmesi bakımından bir kazanımdır. Ancak bu protokol ile, AP ordu ilişkileri açısından önemli bir dönüm noktası olarak tarihte yerini almış, Adalet Partisi açısından titrek muhalefet dönemi başlamıştır.

3.1.5. Cumhurbaşkanlığı Seçimi

21 Ekim Protokolü'nde de gündeme gelen diğer sorun Cumhurbaşkanının kimin olacağı sorunudur. Düşünülen adaylar arasında İsmet İnönü, Devlet Başkanı Cemal Gürsel ve Adalet Partisi'nin adayı Prof. Dr. Ali Fuat Başgil vardır. Başgil'in köşke yollanması meclis aritmetiği düşünüldüğünde mümkün görünmektedir. Asker rahatsızlığı had safhaya varmıştır. (Bulut, 2007:121). Ali Fuat Başgil'in Adalet Partisi'nin Cumhurbaşkanı adayı olduğunu açıklaması, orduya bir meydan okuma olarak algılanmıştır.

Adalet Partililer başka bir adayın Cumhurbaşkanı olmasını kabul edemedikleri gibi, Ali Fuat Başgil olmasa dahi oylarını ona vereceklerini açık açık söylemektedirler (Erdem, 2004:45). Cunta tarafından ise yapılması gereken Cumhurbaşkanlığına aday olmak için gelen Ali Fuat Başgil'in ikna edilmesidir. Bu görev Milli Birlik Komitesi üyeleri Sıtkı Ulay ve Fahri Özdilek'e verilmiştir.

Ali Fuat Başgil, komite üyeleri ile yaptığı görüşmelerde Cumhurbaşkanlığı adaylığından çekilmesi için Sıtkı Ulay tarafından "kabul etmediğiniz takdirde, sizin hayatınızı garanti edemeyiz" sözü ile tehdit edildiğini, memleketin geleceği için adaylıktan vazgeçtiğini açıklamıştır (2005:106-108). Ali Fuat Başgil, o gece apar topar Ankara'dan uzaklaşarak ülkeyi terk edecektir. Meclis cebir altında tutularak Gürsel Cumhurbaşkanlığına getirilmiştir.

3.1.6. 9 Şubat Protokolü ve 22 Şubat Askeri Müdahale Girişimi

Talat Aydemir 27 Mayıs İhtilali'nde Kore'de vazifeli olduğu için MBK'ya girememiş bir askerdir. Döndüğünde Alparslan Türkeş'in önerisi ile Harp Okulu

Komutanlığı'na getirilmiştir. Orhan Erkanlı'ya göre Talat Aydemir, kendisinin komiteye dahil edilememesi nedeni ile MBK'yı hiç sevmemiştir (1973:195).

9 Şubat günü, 54 subayın katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda İstanbul Valisi General Refik Tulga üç yıldızlı korgeneral olduğunu, hareketin başına geçebileceğini söyleyecektir. Bunun üzerine 9 Şubat protokolü adı ile geçen belge imzalanır. Bu protokole göre (Ek-2) komuta kademesi ve hava kuvvetleri ikna edilerek engeç 28 Şubat'a kadar iktidara el konulacaktır. Ordu artık ikiye ayrılmıştır. Bunlar darbeye destek veren karacılar ve denizciler ile darbe karşıtları Havacılar ve Komuta Kademesidir (Birand, Dündar ve Çaplı, 2008:57-58). Bu ordu içindeki ikililik, ilk kez askeri yönetime karşı, askeri bir ihtilal girişimlerine neden olacaktır.

9 Şubat protokol metni ile karara bağlanan ve Talat Aydemir liderliğinde yapılması tasarlanan ihtilal için havacılar ikna edilememiştir. Hava kuvvetleri iktidardan yana tavrını netleştirdiği için, İstanbul kanadı da artık müdahaleye soğuk bakmaktadır. Talat Aydemir Muhafız alayı, Merkez komutanlığı, Tank Taburu, Harp Okulu ve Ankara'daki tüm jandarma birliklerini alarma geçirir. Zaten alarında olan Genel Kurmay ve Hava kuvvetleri de harekete geçer. Ortada bir ihtilal girişimi vardır ancak bu girişim sivillere karşı değil, askerlere karşıdır. İlk defa silahlı kuvvetlerde hava ve kara birlikleri birbirlerine karşı harekete geçmektedir. Parola Halaskar, işareti Fedailer'dir. Aydemir'in gücü beklenenden çok fazla çıkar. Genel Kurmay Başkanlığı kuşatılmış, Genel Kurmay da ise bahçeye tanksavarları yerleştirmiştir. Genel Kurmay'ın Çubuk ve Polatlı'dan yardım için çağırdığı birliklerde Talat Aydemir'in emrine girdiklerini açıklamıştır. Yakın dava arkadaşı olan Binbaşı Fethi Gürcan, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Komutanlığı'nı ele geçirmiştir (Hitay ve Çetin, 2003:104). Cumhurbaşkanı, Genel Kurmay Başkanı, Başbakan ve bakanları tutuklayıp tutuklamayacağını sormuş, Aydemir serbest bırakılmalarını sağlamıştır (Birand, Dündar ve Çaplı, 2008:74). İhtilal girişimi için bu bir dönüm noktasıdır ve ihtilalin sonu burada başlar.

Yapılan pazarlık sonrasında yargılanmamak ve emekli edilmemek şartı ile duracağını haber verir ve meşhur taahhüdü Talat Aydemir'e gönderir. Aydemir tereddütten sonra imzalar (Hitay ve Çetin, 2003:106). 22 Şubatçılar hakkında takibat yapılmayacağına ilişkin hükümet yetkilisi olarak Başbakan İsmet İnönü'ye ait yazılı teminat ve bu teminata derkenar veren Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay'a ait yazılı

metin Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girer(Ek-3). Kanun ile (Erkanlı, 1973:189-190) Talat Aydemir ve arkadaşlarına yargılanmama garantisi verilmiş olur. Hadiselere sünger çekilmesi en doğru hareket olarak düşünülmüştür. Aydemir farkında olmadan siyasi bir konsensüs yaratmıştır. İsyana bitmiş, İnönü sözünde durmuştur. Ancak bu başka bir İhtilal girişiminin başlangıcı olmuştur.

3.1.7. 21 Mayıs 1963 Askeri Müdahale Girişimi

Albay Talat Aydemir tarafından yapılan başarısız 22 Şubat ihtilal girişiminden sonra, Aydemir emekliye ayrılmıştır. Ancak halen kendisine siviller tarafından büyük bir ilgi gösterilmektedir. Başını Doğan Avcıoğlu'nun çektiği bazı aydınlar, ordu üniversite bürokrasi içindeki bazı dinamik unsurların topluma yön vermesinden yana olduklarını söyleyerek ihtilali tetiklemeye devam etmişlerdir. İzne çıkan harbiye öğrencileri Talat Aydemir'in önünden geçerken eski komutanlarını selamlamışlardır. Bu durum yeni bir müdahale girişimi için Aydemir'e cesaret vermiştir. İnönü, bu olay nedeni ile harbiyelilerin aldatıldıklarını söyleyecektir. Bir grup Harbiyeli buna "Harbiyeli Aldanmaz" yazılı çelenk ile cevap verirler (Birand, Dündar ve Çaplı, 2008:91). İhtilalin yeni parolası "Harbiyeli" işareti ise "Aldanmaz" olmuştur (Hitay ve Çetin, 2003:120). Tüm bu gergin ortam içinde Talat Aydemir ve grubunun faaliyetleri de ayrıca takip edilmektedir.

Aydemir ihtilal hazırlıklarını tamamlamıştır. Harekat 23:30 da Necmi Arat'ın Ankara Radyosunda ihtilal bildirisini okumasıyla başlayacaktır (Hitay ve Çetin, 2003:120). Gece yarısını 12 gece radyo basılmış ve bildiri okunmaya başlanmıştır.

Radyo metni şu şekildedir.

Dikkat.... Dikkat... Şimdi Türk Silahlı Kuvvetleri ihtilal Genel Karargahının bildirisini dinleyeceksiniz.

Büyük Türk Milletine...

Türk Silahlı kuvvetleri idareye el koymak zorunda kalmıştır. Millet Meclisi ve senato feshedilmiştir. Bütün siyasi partiler ve dernekler kapatılmıştır. Özel parolayı bilmeyen hiç kimse sokağa çıkmayacaktır. Aksi takdirde ateş edilecektir.

Büyük Türk Milleti... Halaskar Fedailerin yalnız ve daima senin emrinde ve hizmetindedirler (Birand, Dünder ve Çaplı, 2008:106)

Bu ihtilal girişimi için radyonun susmaması gerekmektedir. Çünkü, yönetime el konulduğu düşünölmelidir. 28. Tümen Komutanı Yarıbay Ali Elverdi radyoyu basmış ve karşı bildiri yayınlatmıştır (Hitay ve Çetin, 2003:124). Bildiriyi okutan Üsteğmen İlhan Baş'ı tutuklamıştır. Saat 2.00 de radyo yine isyancıların eline geçmiş, bu sefer Ali Elverdi tutuklanmıştır. Marşlar çalınırken Etimesgut Anavericisi'nden yayın kesilmiş ve Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay yayına girmiştir. Halka sükunet tavsiye etmiş, asilerin kışlalarına dönmesi "Talat'ın üç buçuk adamına kanılmaması" istenmiştir (Hitay ve Çetin, 2003:124). Sunay, kuvvet komutanlarının ihtilal girişimi içinde olmadıklarını anlamıştır. İhtilal girişimi pasif geçmektedir. Tuğgeneral Muhsin Batur, jetleri Harp Okulunun üzerinden uçurtmaktadır. Batur, kardeşkanı dökülmeden çözüm yolunun bulunması için isyan edenlere havadan bildiri (Ek-4) attırır ve bu durum hava kuvvetleri ile ordu komutanlarına bildirilir (Batur, 1985:114).

Türk Jetlerin Harp Okulu Komutanlığına açtığı ateş sonucunda 8 kişi ölmüş, 21 kişi yaralanmıştır. (Hitay ve Çetin, 2003:125). Mamak Askeri Mahkemesi'nde Yassıada yargılamaları gibi bir mahkeme kurulmuş ve 1000'i aşkın insan yargılanarak çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Yargılama sonunda Talat Aydemir arkadaşı Fethi Gürcan ile birlikte ölüm cezasına çarptırılarak cezası infaz edilmiştir.

27 Mayıs ile ordu-iktidar dengesini bozmuştur. Bu durum Türkiye'de yeni bir devrin başlamasına neden olmuştur. Asker kendisine demokratik düzen içinde aktif bir rol biçmiştir. Bu olmadığında da siyasileri sıkıştırmış, müdahale tehditi altında isteklerini yerine getirmelerini sağlamıştır. Türkiye'deki tüm ihtilal girişimleri ve yapılan darbeler kendi içinde ayrı oluş şartları bulunan ve ayrı ayrı incelenmesi gereken müdahalelerdir. Hepsinin değişik sebepleri bulunmakla birlikte sonuçları da farklı olmuştur. Bu girişimler, demokratik ilkeler çerçevesinde oluşması istenen siyasi ortamı da olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

3.2. ADALET PARTİSİ VE TİTREK MUHALEFET DÖNEMİ

3.2.1. Genel Olarak

27 Mayıs ihtilali, Türkiye'nin 20 yılına damgasını vuracak bir siyasal partinin ortaya çıkması açısından önemli bir olaydır (Güler, 2003:1). Oluşan bu yeni siyasal rejim içinde, sahipsiz kalan Demokrat Parti'nin oylarının nerede toplanacağı sorunu gözleri mevcut siyasi partilerin üzerine çekmiştir. DP'nin mirası üçe ayrılmıştır. 1948 yılında DP deki aşırıların partiden çıkartıldıktan sonra kurdukları Millet Partisi'ne dayanan Osman Bölükbaşı'nın Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (Güler, 2003:31), Cemal Gürsel'in emri ile kurulan (Erdem, 2004:40) Ekrem Alican'ın Yeni Türkiye Partisi ve Ragıp Gümüşpala'nın Adalet Partisi. Bu üç parti henüz yenidir ve oyların meyli yine de Kayseri Cezaevinde bulunan Celal Bayar'dan gelecek işaretlere göre belirlenecektir. Bu üç sağ partinin hedefinde Demokrat Parti'nin oy tabanı vardır.

Ekrem Alican, ihtilalden önce Adnan Menderes'e karşı çıkmış, "Basına ispat hakkı verilmesi" ile ilgili parti içindeki muhalif harekette yer almış, daha sonra Demokrat Parti'den istifa etmiştir. Ekrem Alican I.Gürsel Hükümetinde Maliye Bakanlığı görevini de yerine getirmiştir (http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekrem_Alican). Ancak DP tabanının da kabul edebileceği birisidir. Cemal Gürsel, Demokrat Parti'nin oylarının toplanması için kendisine önerilen Ekrem Alican'a sıcak bakmış, hiçbir yardımı esirgemeyeceği sözünü vermiştir (Arcayürek, 1985:207-208). Parti'nin kurucularının saptanması da Ulaştırma Bakanı Sıtkı Ulay ve Cemal Gürsel'in fikirleri alınmıştır (Hitay ve Çetin, 2003:56-57). Alican, Adnan Menderes'in büyük oğlu Yüksel Menderes'i de partiye davet etmiş, YTP bünyesine dahil etmiştir (Arcayürek, 1985:209). Seçimlerde Adalet Partisi'nin önde olacağı kaygısı ile bulunan formül gereğince, Adnan Menderes'in avukatlarından Burhan Apaydın, Orhan Apaydın ve Talat Asal Yeni Türkiye Partisi'ne geçmiştir (Hitay ve Çetin, 2003:60-61). Böylece, ibrenin Yeni Türkiye Partisi lehine dönmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

3.2.2. Adalet Partisi'nin Kuruluşu

Demokrat Parti'nin oylarına talip siyasi partilerden birisi de, Adalet Partisidir. Adalet Partisi'nin başına 27 Mayıs İhtilali'nde kısa bir süre için Genel Kurmay Başkanlığına getirilmiş Ragıp Gümüşpala bulunmaktadır. Gümüşpala'nın müdahaleyi

planlayan subay kadrosu ile bir bağlantısı olmamıştır (Demirel, 2004:31). 3 Haziran 1960 tarihinde Genel Kurmay Başkanlığına atanmasına rağmen 4 Ağustos 1960 tarihinde emekliye sevk edilerek pasifize edilmiştir (http://www.tsk.tr/1_TSK_HAKKINDA/1_2_Genelkurmay_Baskanlari/genelkurmay_baskanlari.htm). Bu yüzden Milli Birlik Komitesi üyelerine kırgındır (Hitay ve Çetin, 2003:59, Arcayürek, 1985:211). Kızgınlıkla siyasete giren Gümüşpala, İnönü gibi kendini kabul ettiren bir liderden ziyade, sembolik bir varlık olarak görülmüştür (Bektaş, 1993:154). Amaçlanan ise, asker bir genel başkan seçerek Adalet Partisini ihtilalin ateşinden korumaktır. Gümüşpala'nın asker kimliği, 27 Mayıs hareketine karşı intikamcı bir politika izlediği iddialarını da zayıflatmıştır.

Bir yandan asker ile ilişkilerin iyi tutulması, bir yandan da Demokrat Parti tabanının ikna edilmesi gerekmektedir. Adalet Partisi'nin kuruluşu aşamasında “düşükler” ve “kuyruklar” sözleri revaçtadır. Bu aşağılayıcı sözleri ortadan kaldırmak için Gümüşpala “düşük ve kuyruk yoktur” demiştir (Bilgiç, 2007:60). Demokrat Parti tabanı bu sinyali almış ve yeni adresleri belli olmuştur (Hitay ve Çetin, 2003:60). Bayar'ın Yassıada duruşmalarındaki dik duruşunun da etkisi ile tabanda büyük bir güven ve umut kapısı aralanmıştır (Devir Dergisi, 06.05.1974:13). 1946 Demokratları, yeni isimler ve genç kadrolar ile Adalet Partisi'nde toplanmayı başarmıştır. Örgütlenmesini ise DP'nin bölgesel örgüt teşkilatlanmasını devralarak tamamlamıştır (Bulut, 2007:119). Yapılan şey Parti'nin isminin ve Parti'nin ileri gelenlerinin değiştirilmesinden ibarettir.

Kurucu meclis 15 Ekim 1961 gününü seçim tarihi olarak belirlemiştir. 306 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanununda kabul edilen çevre barajlı nispi temsil (h'hondt) seçim sistemi ile milletvekili sayısı ilk kez sabitleştirilmiştir (TÜİK, 2008:13).

Ancak, ilk seçimlerde Adalet Partisi'nin almış olduğu oy kurucuları bile şaşırtacak derecede yüksektir. Bu nedenle Adalet Partisi, kuruluşundan itibaren CHP ve Milli Birlik Komitesi ile 1961 yılının başlarında gücü eline geçiren Silahlı Kuvvetler Birliği tarafından dikkatli bir şekilde izlenecektir.

3.2.3. Ragıp Gümüşpala ve Titrek Muhalefet Dönemi

3.2.3.1 Adalet Partisi Lideri Ragıp Gümüşpala

1961-1964 yılları arasındaki dönem içinde Adalet Partisi örgütlenme sorunlarını çözmeye çalışırken, bir yandan da ordu kaynaklı baskıları bertaraf ederek meşrulaşma çabaları içine girmiştir. Bu dönemde parti sorunları ikincil düzeyde kalmıştır (Güler, 2003:60). Dengeye yönelik olarak yürütülen bu siyasetin nedeni süngü gölgesinde yapılmasının zorunlu bulunmasıdır. Bu durum Gümüşpala'nın hayatını kaybetmesine kadar devam etmiştir. İyi bir insan ve değerli bir asker olarak nitelenen ve bu halin onun renksizliği olarak değerlendirilen Gümüşpala'nın bu yönü, ihtilal sonrası kritik dönemde olumlu bir rol oynamıştır. (Şahoğlu, 1965:70). Gümüşpala, Parti'nin kontrolden çıkmasını engelleyici bir faktördür. Asker içindeki kımıldanmaların yoğun yaşandığı ve ilişkilerin çok önemli olduğu bu dönemde Gümüşpala'nın kişiliği bir kurtarıcı olmuştur. Bir kısım tarihçiler Adalet Partisi'nin Gümüşpala ile birlikte izlediği politikayı titrek muhalefet olarak nitelendirmişlerdir (Bulut, 2007:120).

İhtilal sonrası yönetime el koyan Milli Birlik Komitesi seçimlere katılacak olan tüm parti yetkilileri ile 1961 Eylül ayı başında bir toplantı yapmıştır. “Yuvarlak Masa Toplantısı” adı verilen bu toplantılar ile seçim sonunda ortaya çıkabilecek sonuca göre yönetimi üstlenecek partilere, tahriklerden kaçınmayı tenbihlemek, Silahlı Kuvvetler Birliği ile ilgili olarak hareketlenmeleri anlatmak, aksi halde alınacak olumsuz kararları açıklamaktır. Üç gün süren bu görüşmeler sonunda “Milli And” (Ek-5) adı ile bir protokol imzalanmıştır (Karavellioğlu, 2007:163).

Askeri kanatta ve siyasi partiler de bunlar yaşanırken, parti içinde de gelişmeler tartışılmış, gruplaşmalar bu korku içinde şekillenmeye başlamıştır. Ferruh Bozbeyli, Adalet Partisi'nin ilk grup toplantısını yaptıkları sırada, milletvekillerinden birinin ceketini çıkartarak hatibin önündeki mikrofonun üstüne örttüğünü, “Arkadaşlar, bu mikrofonun ucunu, dışarıda bir yere bağlarlar ve Milli Birlik Komitesi üyeleri de bizi dinlerler. Tedbir almalıyız.” dediğini, aynı toplantıda odacının, içeri milletvekili gibi giren bir gazeteciyi dışarı attığını anlatır. Bozbeyli'ye göre, Adalet Partisi içindeki müfrit-mutedil ayrımı ilk grup toplantısında bu şekilde başlamıştır. Bozbeyli kendisinin de müfrit grup içerisinde bulunduğunu söylemiştir (Bozbeyli, 2000:37-38-64). Mutedillerden 80 kişilik bir grup Burhan Apaydın etrafında toplanmış, müfritler ise

Sadettin Bilgiç ile Tahsin Demiray etrafında iki ayrı grup halinde kümelenmiştir (Kuru, 1996:42).

Henüz meclis açılmazdan önce, çalışmamızda da ayrıntılı şekilde incelenen ve 21 Ekim Protokolü olarak bilinen şartların görüşülmesi için Cemal Gürsel, bütün siyasi parti liderlerini Çankaya'ya çağırarak bir toplantı yapmıştır. Siyasi partilerin meclisteki oy oranlarının değerlendirmesi, hükümetin kuruluş şekli ve meclisin açılabilmesi için gerekli koşullar üzerinde görüşmeler yapılmıştır. Toplantıda ordu istediği tavizleri ortaya koymuştur. Adalet Partisi'nin halktan aldığı desteğe rağmen ordudan gelen bu ilk aktif tepki karşısında ki uzlaşmacı tutumu 12 Mart muhtırasına kadar sürecek bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Yaşanan "Milli And" olayı, 21 Ekim Protokolü ve ihtilalin taze kokusu altında seçimler yapılmıştır. Silahlı Kuvvetler Birliği engeli meclisin açılabilmesi ile aşılmış ancak birliğin faaliyetleri de son bulmamıştır. Adalet Partisi'nin 21 Ekim Protokolü ile başlayan titrek muhalefet sürecine uygun olarak, CHP ile koalisyon kurulur. Bu koalisyon ordu zorlamasıyla kurulmuştur ve Cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon hükümeti olarak tarihe yazılmıştır. Partisinden gelen tepkileri göğüsleyebilmek için Ragıp Gümüşpala Başbakan Yardımcısı olmayı reddetmiştir (Şahoğlu, 1965:69). Adalet Partisini bu zoraki ortaklıkta tutan tek güç korkudur.

Bu dönemde Anayasa Nizamını Milli Güvenlik ve Huzuru Bozan Fiiller Hakkında Kanun Teklifi, Adalet ve Anayasa Komisyonu'na verilir. Tedbirler Kanunu ile 27 Mayıs devrimi korunmak istenmiş, devrimi söz, yazı, haber, resim, karikatür ve sair suretlerle yersiz, haksız veya gayrimeşru gösterenler veya üstü kapalı bile olsa böyle göstermeğe çalışanlara, kötümeye çalışanlara, mahkum edilenleri övenlere, feshedilmiş Demokrat Parti iktidarını öven veya müdafaa edenlere, özellikle, mensup oldukları Parti'nin feshedilmiş Demokrat Parti'nin devamı olduğunu ileri sürenlere bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası verileceği öngörülmüştür (Ilıcak, <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2001/agustos/18/nilicak.html>, Erişim Tarihi 29.03.2009). 31.08.1962 günlü Son Havadis Gazetesinin sayısında 27 Mayıs Devriminin komünist tahrikiyle yapılmış gibi gösterildiğinden bahisle açılan kamu davası sırasında, sorun Anayasa Mahkemesi'nin önüne taşınmış, mahkeme ise, söz konusu kanunun anayasaya aykırı olmadığını belirterek iddiayı reddetmiştir (<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/>

[KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1963/K1963-084.htm](#)) (Resmi Gazete, 08.04.1963, 11456). İktidar ve ordu meşruiyet sorununu bu şekilde sağlamaya çalışmıştır.

Tartışmalar ve olaylar, zoraki koalisyon hükümetinin 1 Haziran 1962 tarihinde istifa ederek yıkılması ile sonuçlanır. İsmet İnönü'nün istifasına karar verdiği gece askeri müdahale olacağı havası verilmiştir. İstifa ile sonuçlanan 200 günlük koalisyon sonrasında, AP içinde Ragıp Gümüşpala'ya karşı muhalefet artmıştır. 120 AP milletvekili ve senatör Gümüşpala'yı tanımadıklarını bildirir (Kuru, 1996:40). Artık müfritler ve mutediller ayrımı belirginleşmeye başlamıştır.

3.2.3.2. Adalet Partisi İçindeki Hizipleşme ve Birinci Büyük Kongre

Adalet Partisi içinde yoğunlaşan uyuşmazlıklar koalisyon hükümetinin 1 Haziran 1962 tarihinde istifa etmesi ve istifa eden 6 bakanın CHP'ye katılması ile artış gösterir. Yaşananlardan Bilgiç ve ekibi yani müfritler sorumlu tutulmuştur. Bilgiççiler 27 Mayıs'ın intikamını almak isteyenler olarak görülmüştür (Erdem, 2004:56). Mutediller, CHP ve askerden gelen tepki ve müdahaleleri olumlu yorumlayanlar, müfritler ise bu kesimden gelen her şeyi ön kabulleri olmaksızın, kendilerine göre demokratik ve hukuk ilkeleri içerisinde değerlendirerek karar vermeye çalışan kesimi temsil etmiştir. Bu kesim daha çok ılımlılar tarafından oluşturulmuştur. Parti içinde ki gruplaşma, oldukça netleşmiştir. Ferruh Bozbeyli, Müfrit-Mutedil ayrımının bazı uygulamalara yol açtığını, önemli kararlar alınmadan önce iki grubun evlerinde toplanarak ayrı ayrı değerlendirme yaptıklarını anlatır (2000:61).

Adalet Partisi inanmadığı reformların altına attığı imzanın getirdiği çelişkiler ve Adalet Partisi'nin bakanlarının kendi partilerinden çok statükoya bağlılığının güçlendirdiği, parti içi muhalefet ile kongreye gelinmiştir. 30 Kasım 1962 tarihinde yapılan Adalet Partisi'nin Birinci Büyük Kongresi'nde Genel Başkan Ragıp Gümüşpala, Teşkilat Başkanı Süleyman Demirel, Seçim İşleri Başkanı Sadettin Bilgiç ve Propaganda Başkanı Ertuğrul Akça seçilmiştir. Demirel ile ilgili ilk masonluk iddiası bu kongrede ortaya atılmıştır. Ancak bu kongrede Demirel, Bilgiççiler ekibinde gözükmemektedir. Bu nedenle iddia karşı tarafça ortaya atılmıştır (Bilgiç, 2007:108-110). Ragıp Gümüşpala parti lideri olarak kongrede seçilmesine rağmen, desteklediği ılımlıların yerine Genel İdare Kurulu aşırılarından oluşmaktadır. Gümüşpala'nın parti içinde etkin olmadığı görülmüş, politikanın formüle edilmesinde aşırıların hakimiyeti

söz konusu olmuştur (Bektaş, 1993:152-153, Güler, 2003:63). Parti görüşü ile partililerin aşırılıkları, liderin özellikleri ve kişiliği nezdinde dengelenmiştir.

3.2.3.3. Kısmi Af ve Celal Bayar'ın Tahliyesi

Tüm bu siyasi karmaşa içinde 1963 yılının Mart'ında Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı tarafından affedilmesi ile Celal Bayar, 23 Mart günü Kayseri Cezaevi'nden hareket ederek Ankara'ya gelmiştir. Vatandaşlar Bayar'ı DP bayrak ve flamaları ile karşılanmıştır. Bayar'ın tahliyesini protesto edenlerde vardır. Bazı göstericiler Bayar'ın bulunduğu evi ve Yeni İstanbul Gazetesini de taşlarlar. Öfkeli kalabalık Adalet Partisi Genel Merkezi'nin önüne de gelmiş, bina kuşatılmıştır. İçeride Sadettin Bilgiç, İçişleri Bakanı'na ulaşmaya çalışmaktadır (Erdem, 2004:64-66). Parti binası içinde, partililer ile göstericiler arasında fiili mücadele yaşanmıştır. Demirel'in de yıllar sonra bile dillerden düşmeyen meşhur “şapkayı alıp gitme” efsanesi bu olay sonrası gerçekleşmiştir (Birand, Dündar ve Çaplı, 2008:100). Bozbeyli, Demirel'in “Bu memlekette daha elli sene demokrasi olmaz. Ben istifa ediyorum” dediğini, kendisini ikna etmek için çalıştıklarını, kendisinin ise “Sizin her birinizin maaşı var. Bana iş bile vermiyorlar mühendis olarak. Benim Yirmisekizbin lira borcum var” dediğini anlatmıştır (Uğur, 2009:189-190). İlerde Demirel'in istifa ederek, siyasete ara vermesi muhalifleri tarafından devamlı aleyhine kullanılacaktır.

Adalet Partisi'ni ilerde bölünmeye götürecek hizbin tohumları burada atılmıştır. Demirel istifa etmiş ve onun koltuğuna Sadettin Bilgiç oturmuştur. Bayar'ın cezaevinden çıkması akabinde meydana gelen bu olaylardan sonra Bayar için çıkartılan geçici af kaldırılarak cezaevine tekrar gönderilmiştir.

4. ADALET PARTİSİNDE YENİ DÖNEM VE ORDU İLİŞKİLERİ

4.1. ADALET PARTİSİNDE DEMİREL DÖNEMİ

Adalet Partisi çok sıkıntılı bir ihtilalin arkasından askeri vesayet altındaki siyaset sahnesinde yerini almıştır. Liderliği hususunda ciddi bir sorgulama geçirilmeyen ve herkesin saygı duyduğu Adalet Partisi lideri Ragıp Gümüşpala sayesinde bu sıkıntılı günler olması düşünülen daha rahat atlatılmıştır. Süleyman Demirel'de Bayar'ın tahliyesi sırasında yaşanan olaylar nedeni ile siyaset sahnesinden uzak kalmıştır.

Gümüşpala yaşının da verdiği güçsüzlükle rahatsızlanmıştır ve istifa etmek istemektedir. Sadettin Bilgiç, Gümüşpala'nın bir istifa mektubu hazırladığını ve Hüsamettin Gümüşpala ile kendi evine gönderdiğini belirtmiştir. Babası ve oğlu Hüsamettin Gümüşpala'nın yanında yüksek sesle okuduğunu belirttiği mektupta Gümüşpala'nın Genel Başkanlıktan istifa ettiğini, sözü dinlenecekse Sadettin Bilgiç'i genel başkan seçmelerini tavsiye ettiğini anlatmıştır (Bilgiç, 2007:119). Sadettin Bilgiç'in genel başkanlık için Gümüşpala'nın kendisini işaret ettiğini söylemesi ve parti içinde etkin bir isim olarak ortaya çıkması, Demirel'i tedirgin etmiştir.

Ancak 6 Haziran 1964 tarihinde Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala fenalaşarak hayatını kaybetmiştir. Adalet Partisi açısından bu bir dönüm noktasıdır. Ancak parti başkansız kalmasına rağmen, kısmi senato seçimleri Adalet Partisi'nin galibiyeti ile sonuçlanmıştır. Adalet Partisi yüzde 50,3 oyla 51 senatörlüğün 31'ini kazanmıştır. Adalet Partisi'ni güçlendiren şey, kitlelerin 27 Mayıs'a duydukları tepki olmuştur.

4.1.1. Kongre Öncesi Durum

4.1.1.1. Genel Olarak

Adalet Partisi içinde, Ragıp Gümüşpala'nın ölümü ile birlikte yeni bir dönem başlamıştır. Gümüşpala'nın şahsında gerçekleşen birleştirici unsur ortadan kalkmış, parti içinde dış etkiler ile birlikte hizipleşme ve iktidar mücadelesi hız kazanmıştır. Artık tek sorun liderin seçimidir. Adalet Partisi yeni liderini seçeceği Kongre Kasım 1964'de yapılacak ve mücadele parti içindeki iki eğilim, Hışımlılar ve Ilımlılar arasında başlayacaktır.

Bilgiç, DP li bir aileden gelmektedir. Ağabeyi Sait Bilgiç DP milletvekili olarak Yassıadada yargılananlar arasında bulunmaktadır. Ailenin Adalet Partisi'nin kuruluşunda emeği geçmiştir. Rakibi Demirel ise Bilgiç ile kıyaslandığında ne partinin kuruluşunda yer almış, ne de sonraki dönemde partide önemli roller almıştır. Ancak parti liderliği için Demirel düşünülmüştür. Ali Naili Erdem, Demirel'in genel başkanlık için düşünülmesinin 1961 seçimleri sonrasında 21 Ekim günleri civarlarında Mehmet Turgut'un evinde kararlaştırıldığını nakleder (Erdem, 2004:78, Turgut, 2000:164).

Demirel'in genel başkan vekili olarak davet edilmesine ilişkin Sadettin Bilgiç şunları anlatmıştır.

Büyük Kongreye kadar Genel Başkan vekilimizi seçmeliydik. Mehmet Turgut'un evinde toplandık. Arkadaşlar, Demirel'in Genel Başkan Vekili olarak davet edilmesini ve bu işi benim yapmamı istiyorlardı. Mehmet Turgut, Ferruh Bozbeyli, İrdik Yamantürk ve Cevat Önder ile birlikte Demirel'e gittik. Fakat Demirel gelmek istemediğini söyledi. Kongrede kimin Genel Başkan olacağı gündeme gelmediği gibi soran da olmadı. Çağrılan kişinin Genel Başkan seçileceği tabii idi. Ama Demirel'e göre şartlar uygun değildi. 12 Haziran 1964 te toplanan Temsilciler Meclisi, beni Genel Başkan Vekili seçti (2007:134).

Bozbeyli, bu görüşmede parti işlerinin Sadettin Bilgiç'in yürütebileceğini, Demirel'in ise hükümet işlerini yürütebileceğini söylediğini anlatmıştır. Başbakanlık yapın, ancak partiye karışmayın şeklinde anlaşılacak bu önerinin Demirel tarafından tepki ile karşılaşıldığını, "İttihat Terakki de böyle yaptı. Hükümet Parti'nin elinde oyuncak oldu" şeklindeki cevabından sonra ertesi gün, Demirel'in teklifi kabul etmediğini öğrendiklerini anlatır (Uğur, 2007:135). Demirel, partide tek adam olma isteği ve Bilgiç ile ilgili düşüncelerinin anlaşılması açısından bu husus çok önemlidir. Çünkü, Demirel siyasetini anlatan bu husus daha sonra partinin bölünmesine neden olacak süreçleri doğuracaktır.

4.1.1.2. Süleyman Demirel ve Sadettin Bilgiç'in Adaylığı

Genel Başkanlık hususunda, iş hayatına atılan ve yarım gün ODTÜ'de ders veren Demirel'e teklif gitmiştir. Partililer Demirel hususunda ısrar etmiştir. Mehmet Turgut, partiye hışımlıların hakim olmasına rağmen, dışardan adam aramalarının ve Demirel'in üzerinde durmalarının izahının çok güç olduğunu belirterek şöyle devam etmiştir.

Adalet Partisi'ne hakim olan ekip genç ve tecrübesizdi. Devleti ve Bürokrasiyi tanımıyorlardı. Bir Genel Müdürlük makamını gözlerinde çok büyütüyordu. Ayrıca bu ekibin içindeki insanlar birbirlerini çok yakından tanıyorlar, çok çeşitli hadiselerde birbirlerini kusurlarını eksiklik ve fazlalıklarını biliyorlardı. Demirel'in ise bilinmeyen yanları çoktu ve o bilinmeyeninin bilinenden daha avantajlı olduğu gerçeğinden istifa ediyordu. Yani bilinenin ortada olması, bilinmeyeninin hayallerde allanıp pullanarak süslenmesi (1993:185).

Demirel'in diğer siyasetçilerden farkı, küçük-burjuva aydın karakterine köylü karakterini aşılabilmiş olmasıdır. Fincancıoğluna'göre Demirel, bazen köylü bazen küçük burjuva aydını gibi hareket eder, ancak hiçbir zaman zengin gibi, bir üniversite hocası gibi davranmaz, kimseye tepeden bakmaz bir kişiliğe sahiptir (2000:19). Demirel siyasal görüş olarak kendisinden daha sağda, katı ve milliyetçi mukaddesatçı olan Sadettin Bilgiç grubunun karşısında yer alan uzlaşmacı, oldukça batıcı ve köylüye yakın barışçı bir lider kimliği ile ortaya çıkmıştır (Cizre, 2002:68). Bu özellikleri ile Demirel halka ve parti içindeki uzlaşmacı kimliğini ön plana koyan üyelere ve özellikle askere cazip gelmiştir.

Adalet Partisi içerisinde Demirel'in ayak bağlarından birisi de mason olması iddiasıdır. Bu iddia öne sürüldüğü zaman, redderek kendisinin mason olmadığını, evinde 24 saat Kur'an okunduğunu söyleyecektir. 14 Kasım 1964 yılında Türkiye Yükseltme Cemiyeti İkinci Başkanı Necdet Egeran tarafından kendisine mason olmadığına dair imzalı belge hazırlanarak verilecektir. (Fincancıoğlu, 2000:69). Parti içinde bazı tereddütlerin geçici olarak giderilmesinde bu belge büyük bir rol oynamıştır.

Bilgiç ise, başlangıçta adaylığı düşünmemektedir. Mehmet Turgut, partinin tüm yükünü omuzlayan Sadettin Bilgiç'in, Demirel'in tüm hayırları ve kaçışlarının ve bunların yarattığı bıkkınlığın Bilgiç'i adaylığa sürüklediğini anlatır (1993:287). Ali Naili Erdem, Bilgiç'in vekalet görevini almadan önce her yerde Demirel'in uygun olacağını söylediğini vekalet makamına geldikten sonra değiştiğini, bunda babasının Bilgiç'i devlet kuşunu kafandan kovma diyerek yapmış olduğu teşviklerin etkili olduğunu anlatır (Erdem, 2004:79). Adalet Partisi kurulduktan sonra devamlı ikinci adam olan Bilgiç, Ragıp Gümüşpala'nın ölümünden sonra parti liderliği için büyük çaba sarf etmiştir.

Sadettin Bilgiç açısından o dönemde talihsiz bir durum yaşanmıştır. Mecliste bir Kıbrıs görüşmesi açılır. Hükümete ve İsmet Paşa'ya karşı bu görüşmeyi isteyen Adalet Partisi, konuşmayı ise Adalet Partisi Genel Başkan vekili olarak Sadettin Bilgiç yapacaktır. Bilgiç önüne konan metni okuyamaz. Türkiye de artık siyasette daha iyi konuşan daha iyi görüntü veren liderler prim yaptığı bir dönem başlıyordur. Söyledikleri ne kadar doğru olursa olsun metni rahat okuyamayan bir lider bu ortamda şans bulamayacaktır. İyi bir hatip olan ve halkın dilinden konuşan Demirel ise prim kazanmaktadır (Birand, Dündar ve Çaplı, 2008:134-135). Arcayürek, Bilgiç'in kelimeleri kekeleyerek okuduğunu, "bu da AP gibi bir partinin başına önder olacak, ha" diyerek meclisten ayrıldığını anlatır (1985:336). 30 Kasım 1964 yılında yapılacak kongre öncesi Eylül ayında yapılan bu konuşma neticeyi kısmen etkilemiştir.

Bilgiç hatıralarında şöyle anlatır.

Eylül 1964'de Kıbrıs meselesi ile ilgili bir genel görüşme açılmasını istemiştik. İstedığımız kabul edildi. Radyo oturumu canlı olarak nakledecekti. O sırada il kongrelerine gidiyordum. İzmir İl Kongresi'nden döndüm ve ciddi bir şekilde hazırlanmadan apar topar kürsüye çıktım. Elimdeki metni okumaya başladım. Bu konuşmam ne beni ne de kamuoyunu tatmin etti. Büyük kongrede de bu konuşma aleyhime kullanıldı (2007:142).

Kongrede Demirel'e destek veren Mehmet Turgut anılarında, tarihçi Tahsin Demiray'dan şu sözlerini nakletmiştir.

Bizim seçmeye çalıştığımız Sayın Bilgiç, zeki ve akıllı olmasına rağmen gösterişi yok. Vitrin adamı değil. Belki de Demirel kadar başarılı olamaz ama çok samimi. Ayrıca da bazı konularda mesela yerine saplanıp kalmakta beceriksiz. Seçilirse ne olur. Ya başarılı olur, ya da başarısız. Başarısız olursa değiştiririz. Çünkü onu değiştirmek kolay olur.

Sayın Demirel'e gelince başarılı olursa mesele yok, ona da yardımcı oluruz ve bunu vazife biliriz. Ancak ya başarılı olamazsa, ne yapacağız. Onu değiştirmek mümkün olmaz, çünkü o ihtirası ve makam hırsı o kadar büyüktür ki yerinden kıpırdamamak için dünyayı başımıza yıkar (2000:52).

Genel Başkanlığa yalnızca Demirel ve Bilgiç aday değildir. Eski Hava Kuvvetleri Komutanı, Cumhurbaşkanı Yaveri Tekin Arıburun güçlü bir aday olarak görülmektedir. Adalet Partisi'nin ilk seçimlerde iktidar olacağı, seçimlerde Genel Başkan olacak kişinin de kısa zamanda başbakan olacağı değerlendirilmektedir. Bu nedenle kongre her kesim tarafından ciddi bir şekilde izlenerek etki altına alınmak istenecektir.

4.1.2. Adalet Partisi İkinci Büyük Kongresi

4.1.2.1. Kongre Öncesi Çalışmalar

30 Kasım 1964 tarihinde yapılacak olan Adalet Partisi 2. Büyük Kongresi'nde Bilgiç, Demirel'e karşı mücadele edecektir. Ancak yine de Bilgiç ve Demirel'in ortak imza ile, isimlerini Demirel'in tesbit ettiği İl başkanı, Milletvekili ve Senatörlere, kimin genel başkan olmasının sorulduğu mektup göndermişlerdir. Demokratik ilkelerle Parti Genel Başkanı seçilmek istendiği izlenimi veren bu uygulamaya itibar edilmeyecektir.

Mektubun metni şöyledir.

Adalet Partisi, milletimizin büyük bir ümidi hüviyetini iktisap etmiş bulunmaktadır.

Partimizin müstakbel gelişmesi şahısların değil, partimizin ayakta durması ile kaimdir.

Dava uğrunda mücadele edenlerin hiçbir şekilde kendi şöhretlerini düşünmediği bu zamana kadar olan tatbikattan görülmüştür.

Hali hazırda ve ileride meydana gelebilecek en küçük çatlak partimize ve tahiri mücadelesine büyük zararlar verebilir.

Her türlü istismarı önlemek ve partimizin tenasüdünü kuvvetlendirmek bakımından mücadelenin yine büyük bir iman ve azimle yapılması lazımdır.

Genel Başkanlık adaylığı için hakemliğinize müracaat ediyoruz. Kararımız hiçbir zaman tarafımızdan bilinmeyecek, kimseye ifşa olunmayacak ve en ufak bir hissi tarafı bulunmayacaktır.

Aşağıda imzası bulunan bizlerin müştereken emaneti tevdi ettiğimiz reyinizi Dr. Faruk Sükan kıymetlendirecek ve buna göre amel olunacaktır.

22 Ekim 1964 akşamına kadar aşağıda imzası bulunan bizlerden hangimizi Genel Başkan görmek istediğinizi hiçbir esbabı mucibe ve mütalaa beyan etmeden:

Dr. Faruk Sükan – Başak sk. No:53/4, Küçükesat-Ankara adresine göndermeziniz rica ederiz. Saygılarımızla. 16.10.1964

Dr. Sadettin Bilgiç

Süleyman Demirel

Not : Şahsi kararlarınıza müracaat etmekteyiz. Hakemliğinize müracaat ettiğimiz kimseye ifşa edilmemesini, hiçbir şahıs ve organla istişare olunmamasını, hiçbir kimseye fikir danışılmamasını rica ederiz (Bilgiç, 2007:137).

O dönemde parti içinde güçlü bulunanlara gönderilen mektuplardan çıkan oylar kimin lehine çıkarsa, diğeri onun lehine adaylıktan feragat edeceği kararlaştırılmıştır (Turgut, 1993:264). Mektuplardan 14'ü Bilgiç lehine, 10'u Demirel lehine, 2 tanesi çekimser çıkmış, 2 tanesi ise mektubu cevaplandırmamıştır (Bilgiç, 2007:138). Mektuba cevap vermeyen Ethem Kılıçoğlu, bunun bir oyun olduğunu, Bilgiç

kazanırsa itiraz edileceğini, Demirel kazanırsa Bilgiç'i devreden çıkarmak için kullanılacağını belirterek, cevap vermeme gerekçesini açıklamaya çalışmıştır (Turgut, 1993:265). Demirel, Bilgiç'in kulis faaliyeti yaptığını iddia etmiş, örnek olarak Mersin Milletvekili Celal Kılıç'ın ismini vermiştir. Bozbeyli'ye göre Kılıç, bu durumu inkar etmemiştir (Uğur, 2009:197). Zaten bu anket, sonuçları itibari ile bir tarafın genel başkanlık yarışından çekilmesini gerektirecek derecede ciddi olarak algılanmamıştır.

4.1.2.2. Adalet Partisi İkinci Büyük Kongresi

Süleyman Demirel'in 1964'deki 2. Büyük Kongresi'nde, genel başkanlık için dinciliği ön plana alarak, din ağırlıklı bir rekabet yolu seçmesi, dini kendi imgesini güçlendirmek için kullanmasından başka bir şey değildir. Fincancıoğlu'na göre kongreden sonraki siyasi tutumu, bu politikanın sadece o döneme ve o platforma özgü bir davranış olduğunu kanıtlamıştır (2000:49). Demirel'in ideolojilerle hiçbir ilgisi bulunmamakta, aşırı hiçbir düşüncenin içinde yer almamaktadır.

Kongre öncesi Sadettin Bilgiç için, kardeşi Sait Bilgiç'in Yassıda da olması ve gerici olarak bilinmesi nedeni ile ordu Bilgiç'i istememektedir. Parti içindeki milliyetçi mukaddesatçı üyelerden Mehmet Turgut, İbrahim Tekin ve Ali Naili Erdem gibi üyeler, Demirel'in muhafazakar görünüşünü ve düşüncelerini Bilgiç'ten daha sempatik bulmuşlardı ki Demirel'i desteklemişlerdir (Güler, 2003:66). Bir çok etkili güç, Demirel'in rakibi Sadettin Bilgiç'in, intikam duygularıyla hareket ettiği ve parti içindeki aşırı milliyetçi ve İslami muhafazakar kanadın temsilcisi olduğu görüşünü paylaşmaktadır (Demirel, 2004:37). Demirel, Barajlar kralı ve batı kafalı, Bilgiç ise teşkilatçı ve cesur olarak bilinmektedir.

Demirel, ABD Başkanı Johnson'un Demokrat Parti Senatörü olduğu sırada çekilmiş fotoğrafları ile önemli bir kişiyle dostluğu olduğu inancını yaymak istemiştir. Bundan birçok kişinin etkilendiği de doğrudur. Demirel bu resimleri ustaca piyasaya sunmuş, çobanlık resimlerini köylere, Johnson ile resimlerini şehirlere sunmuştur. Nuray Mert'e göre modern giyim tarzı olan eşi ile birlikte 60 lı yılların modern batılı tarzda giyinen köylü çocuğu Demirel, merkez sağın sembolik dengesini bu resim ile özetlemiştir (Mert, 2007:24).

Tekin Arıburun ise, 27 Mayıs ta Hava kuvvetleri komutanı olması (<http://www.hvkk.tsk.tr/PageSub/Kurumumuz/Tarihce/Komutanlarımız.aspx>; Erişim

Tarihi; 01.12.2009) ve eşinin Demokrat Parti Milletvekili olmasına rağmen kendisinde cevher olmaması nedeni ile 27 Mayıs'a engel olamadığı konuşulmaktadır (Turgut, 2000:181). Zaten kongrede iddialı bir aday olarak görülmemektedir.

Kongrede ilk konuşmayı Sadettin Bilgiç yapmıştır. Bilgiç, Gümüşpala döneminde yönetimde bulunması nedeni ile bazı itham ve tenkitlere cevap vermek zorunda kalmıştır. Çağlayangil'e göre hazırlanan metin, konuşmadan güzel durmaktadır. İkinci konuşmayı Tekin Arıburun yapmıştır. Büyük kongrede en son konuşan Demirel, rakipleri hakkında olumsuz hiçbir değerlendirme yapmamış, masonluğu hususundaki iddialara cevap vermiştir. Orduya övgüler sunarak "Kahraman Türk ordusu ile Türk halkını karşı karşıya getirmeyi arzu edenlerin sonu hüsrana olacaktır. Adalet Partisi bunun teminatıdır" demiştir. (Adalet Partisi İkinci Büyük Kongresi Başkan Adaylarının Konuşmaları, 1965:8-10-25), Demirel'in bu konuşması başlı başına bir olaydır. Çağlayangil'e göre konuşma bittiğinde başkanlığı kesinleşmiştir (Cılızoğlu, 2007:120-121, Fincancıoğlu, 2000:87).

1679 oydan 1072 sini Demirel, 552 sini Sadettin Bilgiç, 39 unu da Tekin Arıburun almıştır. 6 oy ise geçersizdir (Bektaş, 1993:153). Adalet Partisi içindeki ılımlı grubun, ordu ile ilişkilerin dengede tutulmasını istedikleri düşünüldüğünde, Demirel'e oy vermeleri anlaşılabilir olmuştur. Delegeler askeri müdahaleden çekindiklerinden asker ile ilişkileri Demirel'in düzeltereğine inanmaktadırlar.

4.1.2.3. Askerin Kongreye Etkisi

Seçim sonuçları da gösteriyordu ki, kongre öncesi gözde aday olan partinin örgütlenmesinde büyük emekleri geçen Bilgiç olmasına rağmen, partinin aydınlar gözündeki imajından ve ordu ile ilişkilerinden tedirgin olan büyük bir grup, daha ilerici yeni bir lider gereksinmesi duymuştur. Feroz Ahmad'a göre, DP hizbinin Demirel'i Bilgiç'e göre daha kolay idare edilebilir görülmüş olması kongre sonucunu etkilemiştir (2007:191).

Demirel'in lider olarak seçilebilmesi hiziplerin varlığı nedeniyle kolay olmamıştır. Bu nedenle Demirel de aşırı ve ılımlılar arasını dengelemeye çalışmıştır. Ordu açısından da aranan veya kabul edilen bir lider olmasında bu tarafsızlığının da etkisi olmuştur (Bektaş, 1993:154). Bu nedenle fazlaca ılımlı görüntü sergileyen Süleyman Demirel, hem Çankaya'nın hem de askerin tercih edip desteklediği bir

adaydır (Yeşilyurt, 2008:69). Demirel, zik-zaklı siyaset çizgisini devam ettirmiş, seçimler için DP'nin devamı olduğunu söylerken orduyu ürkütmemeye çalışmıştır. Mitinglerde ve seçim konuşmalarında orduya özel bir yer ayırmış, devamlı ordunun kahramanlıklarından bahsetmiştir (Demirel, 1966:16-75-168).

Bilgiç bu konuda Cihat Baban'dan alıntı yaparak Cemal Gürsel'in Cihat Baban'a Demirel ile ilgili söylediklerini aktarmıştır.

Eğer Demirel AP nin başına gelebilirse bütün dertleri hallederiz. O başkan olsun diye ben çok çalışıyorum. Bir muvaffak olursam rahat edeceğim. Aydın adam. Yobazlığa yüz vermez, Demokratlara alet olmaz. Dünya görmüş... O zaman göreceksin AP de yola girecek. Benim gözüm arkada kalmayacak. İrticadan çok korkarım. DP sıkışınca irticayı tahrik ederdi. Gümüşpala da nafile zayıf kaldı. Partililerin elinde oyuncak oldu. Demirel Amerika da tahsil etmiş, laik, lisan bilen bir insan. AP nin başına geçerse memleket kurtulur. Demirel'in Atatürkçülüğünden hiç şüphe etmiyorum. Genç adam (Baban, 1971:247-249-263-265-268'den aktarılan Bilgiç, 2007:141).

MBK üyesi Orhan Erkanlı anılarında Demirel ile ilgili şu dipnotu düşüyor.

Meclise girmeden önce, kendisinin AP Genel Başkanı seçilmesinde hizmetlerimiz olmuş ve hatta Genel Başkanlık seçimini kazandıktan sonra da Ankara'da beraber yemek yemiştik. Bu münasebet, benim milletvekili olduğum ve Hürriyet Gazetesi'nde bulunduğum sürelerde de devam etmişti (1973:358).

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, 1965 seçimleri sonuçlarından memnundur. Gürsel ile İnönü arasındaki buzlar ise bir daha erimeyecek şekilde kalıplaşmıştır. Gürsel'in İnönü'ye tepkisine İnönü'nün gölgesinde yaşamasının etkisi büyüktür. Son yıllarda pek bir araya gelmemişlerdir. Demirel'e yakınlığı ile bilinen Cüneyt Arcayürek'e göre Cemal Gürsel'in AP'nin yeni kadrosuyla tek başına iktidara gelmesini özleyecek ölçülere varmıştır. Hatta Cüneyt Arcayürek, Gürsel'in, seçimleri kazandıktan

sonra hükümeti kurma görevini verirken Demirel'e sürekli "Sana güveniyorum. Başarılar diliyorum" dediğini söylemiştir (1985:13-14).

27 Mayıs İhtilali'nin mimarlarından MBK üyesi Orhan Erkanlı, Gürsel'in İnönü'ye iktidarı vermeyeceğini ima ettiğini belirterek İnönü'ye karşı tavır değişikliği ile ilgili olarak şunları söylüyor.

Siyasi partilerin teşkilatlanmalarını düzenleyen kanunda değişiklik yapmak üzere ele alınan tasarruğun müzakeresine Gürsel'de gelmişti. Kadın ve gençlik kollarının kaldırılıp kaldırılmaması tartışılırken üyelerden birisi ağzından şu sözleri kaçırdı.

İnönü de kadın ve gençlik kollarının kaldırılmamasına razı olmaz.

Paşa birden kükredi üyenin sözünü keserek:

Bıktık bu İsmet Paşa'dan tuvalete gitsek İsmet Paşa'ya mı soracağız. Kırk senedir bu zatın peşinden gittik. Geldiğimiz yer belli... yeter artık. Bundan sonra devleti biz idare edeceğiz. Paşa evinde otursun ve işlerimizi karıştırmayın. Oynamak istenen oyunları biliyorum. Siz de ne halk Partisi'ne ne İsmet Paşa'ya ve diğerlerine alet olmayın sorumluluk bizindir (1973:301).

Adalet Partisi'nin ordu ile ilişkilerini iki tarihsel döneme ayırmak gerekir. Bunlardan birincisi ilk genel başkan emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala'nın 1964 yılında ölümüne dek süren sinme ve orduya bağlılık dönemi ve ikincisi ise 27-29 Kasım 1964 2. büyük kongrede genel başkan seçilen Süleyman Demirel'in başlattığı orduyu tarafsızlaştırarak onunla yakınlaşma dönemi olarak incelenebilir. Demirel siyaseti Adalet Partisi'ne olduğu kadar Türk Siyasetini de yakından etkilemiş, dengelerin değişmesinde etkin rol almıştır. İhtilalin liderinden aldığı güç ile parti içi temizlik hareketini kolaylıkla yapabirmiştir.

4.1.2.4. Kongre Sonrası Adalet Partisi İçinde Yeminli-Hışımlı Ayrımı

Demirel kongre sonrasında, müfrit mutedil ayrımına karşı olduğunu, bu tür çeşit fikirlerin her partide olabileceğini, memleket hizmetlerini başarı ile görmesi

uğrunda tam bir birlik ve beraberlik içinde bulduklarını belirtmiştir (Demirel, 1965:51). Haziran 1965 de Demirel, Adalet Partisi'nin şahısların partisi olmadığını, kitle partisi olduğunu, Bilgiç ile de dava arkadaşı olduklarını söylemiş, bu görüşme ile ilgili Sadettin Bilgiç, parti içindeki mücadelenin siyasi olgunluk içinde değerlendirilmesi gerektiğini, Adalet Partisi'nin demokratik usullerle parti içi demokrasinin en güzel örneğini verdiğini söyleyerek “Ben şahsen demokrasiye inanan insan olarak büyük kongrenin seçmiş olduğu parti liderinin emrinde ve hizmetinde AP nin muvaffakiyeti için elimden gelen her türlü gayreti göstereceğim” demiştir (Demirel, 1965:179).

Ancak Demirel, Eskişehir ve Ordu il başkanlarını çağırarak Teşkilat İşlerine Bakan Başkanlık adaylığı için Sadettin Bilgiç'ten başka bir aday bulmalarını ister. Yani iki numaraya Bilgiç'i oturtmak istemediğini tebliğ eder. İlk teklif Mehmet Turgut'a yapılır. Reddedildikten sonra Faruk Sükan'ı denerler. Ordan da ret cevabını alınca hışımlılar içinde ve elinden teşkilatın kolay alınabileceği değerlendirilen Tarih Profesörü Osman Tural'a teklif gider ve Osman Tural koltuğa oturur. O tarihte hışımlı olmayan bir kişinin ikinci koltuğa oturması pek mümkün gözükmemektedir (Turgut, 1993:270-271). Böylece Demirel kongre sonrası Bilgiç'i diskalifiye etmiş, partinin merkez organlarındaki bu görevinden ayrılmasını sağlamıştır (Güler, 2007:145).

Demirel'in parti içi demokrasi anlayışı üç ayak üzerinde durmaktadır. Birincisi kendi mutlak önderliği, ikincisi herkesi mutlak bir bağlılık içinde tutma, sadakatsizliği hoşgörmeme ve üçüncüsü hiç kimsenin önderliğe özenmesine göz yummama olduğu görülmektedir. Demirel'i destekleyenler Yeminliler, Bilgiçi destekleyenlerde Bilgiçiler veya Milliyetçi-İslamcılar diye ayrılmıştır (Bulut, 2007:128). Bu ayrışma sonrasında Demirel ve takımına verilen isim “Beleşçi”dir. Partiyi kurup, zor günlerden geçiren ekibin diktikleri ağacın meyvesini yiyememişler, ancak Demirel ve ekibi gökten zembille inerek parti yönetimini ele geçirdikleri yorumlanmıştır (Akis Dergisi, 20.10.1965:6).

Bu partiyi dışarıdan ele geçirme haline tepki olarak Bozbeyli, Demirel'e küskün ve kızgın olan tüm partililerin Sadettin Bilgiç'in evinde toplanmaya başladıklarını anlatmıştır. Kim olursa olsun gelen herkesle Bilgiç'in özel olarak ilgilendiğini ve ikramlarda bulunduğunu, bunu Demirel'in duyabileceğini söylediğinde “Ben bu işi yapmazsam beni bir kişi sayar. Ama benim evimde yetmiş kişi toplanırsa

beni yetmiş kişi saymaya mecburdur. İster küskün gelsin ister bilmem nesi gelsin. Bana bir kişi muamelesi yapamaz” dediğini anlatacaktır (Uğur, 2009:206-207). Parti içi hizipleşme ve mücadele artarak şiddetlenmiştir. Her iki tarafında birbirini tasfiye etmeye çalıştığı bu mücadele sıkıntılı günler yaşanmasına neden olacaktır. Muhalif bir grup oluştuğunda otomatik olarak onun karşılığı başka bir grup daha oluşur. Bu hali ile Yeminliler grubunun mu Bilgiç grubunun oluşmasına yol açtığı, Bilgiç grubunun mu yeminliler grubunun oluşmasına yol açtığı bir tartışma konusudur.

4.2. 12 MART MÜDAHALESİNE KADAR ADALET PARTİSİ İÇİNDEKİ GELİŞMELER

4.2.1. İnönü Hükümeti'nin Düşürülmesi

1961 yılından 1965 yılına kadar 4 tane sivil görünümlü koalisyon hükümetinin varlığına ve anayasanın halkoyu ile kabulüne rağmen 1960-1965 dönemi ordu iktidarı dönemidir. Adalet Partisi yeni liderini seçmiştir. Demirel kısa süre öncesine kadar adı duyulmayan bir kişidir. Ancak geziler ve çalışmaları ile teşkilata kendini kısa sürede kabul ettirmiştir. Henüz parlamentoya girmemesine rağmen hükümeti düşürmek için muhalefette yer alan partilerle ittifak sağlayabilmiştir.

Ordudaki bir kesim için de Adalet Partisi'nin iktidar olmasının artık sakıncası bulunmamaktadır. Bunlar için Adalet Partisi çağdaş bir çizgiye oturmuştur. Demirel'in gayesi iktidardır ve 226 oyu yakaladığında hükümeti düşüreceğini söyler (Demirel, 1965:57). 13 Şubat 1965 günü oylama yapılır ve kırmızılar gereken sayıya ulaşır. İnönü hükümeti düşürülür. Bu inişten sonra İnönü bir daha hiç iktidara gelemeyecektir.

Demirel, seçimlere kadar yani 8 aylık geçici dönem için Başbakan olmak istemez. Demirel, Gürsel tarafından kontenjan senatörü seçilerek Başbakanlığa atanması mümkün iken, 27 Mayıs Hareketi ile işbirliği içinde görünmemek için kabul etmemiştir. Demirel bunu halka anlatamayacağına inanmıştır (Fincancıoğlu, 2000:27). Cumhurbaşkanı Gürsel'in tarafsız bir başbakan önerisi CKMP ve MP'nin öneriye karşı çıkmasına rağmen AP'nin desteği ile gerçekleşmiştir (Güler, 2003:67). Suat Hayri Ürgüplü Başbakan, Demirel Başbakan Yardımcısı olmuştur. Ancak, hükümet Başbakandan çok Başbakan yardımcısı sayesinde seçimlere kadar ayakta kalabilecektir.

Temmuz 1965 de AP, açık bir kanun kitabının iki yanına yazılı “AP” harflerinden oluşan ambleminden vazgeçip yerine ölen Demokrat Parti ile özdeşleşmek için azametle yürüyen bir kırat geçirmiştir. Adalet Partisi ve Türk Siyasi Tarihi açısından en önemli kırılma noktalarından birisidir. Hem askerin muvafakatının alınarak yeni bir dönemin başladığının tescili, hem de sağın kontrol altında tutulabildiği bir durumdur.

4.2.2. 10 Ekim 1965 Seçimleri

10 Ekim 1965 seçimlerine CHP, CKMP ve YTP birleşerek millet meclisi seçim kanununu barajlı nisbi temsilden milli bakiye şekline dönüştürdüğü sistemle girilmiştir. Gerekçesi ise tek parti iktidarının memleketi kurtarmanın yolunun koalisyon hükümeti ile mümkün olacağı iddiasıdır.

Tablo 5. 1965 Milletvekili Seçim Sonuçları

	%	MİLLETVEKİLİ SAYISI	ALDIĞI OY SAYISI
AP	52,9	240	4.921.235
CHP	28,7	134	2.675.785

Kaynak : TÜİK, 2008:28

Demirel’e göre 1965 seçimlerinde 750 bin oy zayı olmuştur. 1965 seçimlerinde CHP 160 milletvekili getirebilecekken 134 milletvekili kazanmıştır. CHP için 26 milletvekili çok önemli değildir (Demirel, 1966:17-18). Ancak Adalet Partisi’ni tek başına iktidara getirmemeyi sağlayabilecektir.

İsmet İnönü ve CHP çevrelerinde seçim sonuçları şaşkınlıkla izlemişlerdir. Bir ihtilalle devrilen 1960’a doğru izlediği politika ile halkın gözünden düşen bir akımın gene halkın oyları ile iktidara gelebileceklerine inanmamışlardır. Bu durum yeni bir oy ihtilalidir (Arcayürek, 1985:13). Türkiye’de bu seçimlerden sonra yeni bir dönem başlamış ve rejim bir bakıma normalleşme sürecine girmiştir. Askeri tehditlerin azalması, demokratik süreçlerle oluşan iktidarın meşruiyetinin benimsenmesi ve Anayasanın oluşturduğu geniş özgürlükler ile, toplum kesimlerinin temsil ve örgütlenme imkanı bulması yeni dönemin temelindeki etkenler olmuştur. Ordu ve CHP,

Adalet partisi gerçeğini içine sindirmiş veya sindirmek zorunda kalmıştır. Bu gerçek ile birlikte hareket ederek, askere ve siyasete yön verebilmişlerdir.

4.2.3. I.Demirel Hükümeti

Adalet Partisi 240 milletvekili ile meclise girmiş ve kadrosunu belirlemiştir. Parti içindeki güçlü bir pozisyona gelen Demirel, seçim sonuçlarından da cesaretlenerek Bilgiç ve arkadaşlarını kabine dışı bırakmıştır. Demirel, ülke sorunları ile ilgilenmek yanında siyasi olarak yenilgiye uğrattığı Sadettin Bilgiç nedeni ile oluşan bölünmüşlüğü gidermeye ve yerini sağlamlaştırmaya çalışmaktadır (Ahmad, 2007:247). Bunu yapabilmek için parti içinde etkin noktalara ve hükümet kadrolarına kendine yakın kişileri getirmiştir.

Mehmet Turgut, Demirel'e kendisine yardımcı olması için bir başbakan yardımcısı atmasını teklif ettiğinde Demirel'in "Ben yardımcı istemiyorum. Ne hükümette, ne partide, ne de başka bir yerde ikinci adam yaratmak istemiyorum" diye bağırıldığını söylemiştir (Turgut, 1991:319). Hükümet kadrosunun açıklanmasından önce basında, Demirel'in Sadettin Bilgiç'i çağırdığı, 22 kişilik hükümet listesini uzatarak istediği bakanlığın karşısına ismini yazmasını istediği anlatılmıştır. Fakat Bilgiç takımının, daha önceden liderine yaptığı, "ya şamil ve istikbale hakim manada Başbakan Yardımcılığını üzerine alacaksın, yahut şu veya bu bakanlıkta tecrit edilmeye razı olmayarak hiçbir makam kabul etmeyeceksin" telkini doğrultusunda, başbakan yardımcılığı talep ettiği, Demirel'in bunu kabul etmediği yazılacaktır (Akis Dergisi, 20.10.1965:6). Bu tavır Sadettin Bilgiç'in AP Genel Başkanlığı seçiminde başlayan mücadeleden vazgeçmediği anlamı taşımaktadır.

Demirel sadece Bilgiç'i değil, Ertuğrul Akça, Cevat Önder, Ahmet Dallı ve Aydın Yalçın gibi Bilgiççi kabul edilen ve partiye büyük bir güce sahip görülenleri dikkate almamıştır.

Hükümetin ilan edildiği meclis oturumunu Demirel şu şekilde anlatır.

Liste okunuyor, ben de hükümet sırasında oturuyorum. Fakat iki gün önce böyle meclisin çatısını uçuracak şekilde alkışlardan bir tanesi yok. Bir tane yok iyimi, tava uçtu. Gökteki bulutlarda ne kadar

su varsa, kaynar su oldu başımdan aktı. Siyaset hayatımın en sıkıntılı anlarından biridir (Birand, Dündar ve Çaplı, 2008:158).

Parti genel başkanlığının kazanılmasının ardından hükümeti de kendine yakın olanlardan kurarak Bilgiçi ikinci kez yenilgiye uğratmıştır. Ancak Bilgiçiler hükümetin komisyonlarda ve bütçe görüşmelerinde düşeceğinden emin bulunmakla birlikte yeni bir kabine kurulmasını zorlayacaklarını düşünmektedirler (Akis Dergisi, 20.10.1965:7). Demirel artık, 12 Mart müdahalesine kadar kesintisiz Başbakan olacaktır.

4.2.4. Ferruh Bozbeyli'nin Meclis Başkanlığı

Adalet Partisinde ki Yeminliler ve Hışımlılar adlı iki grup içinde, Hışımlılar Meclis Başkanlığına Adalet Partisi'nden ayrılarak Demokratik Parti'yi kuracak olan Ferruh Bozbeyli'yi seçtirmek istemektedir (Bulut, 2007:128). Eğer CHP Adalet Partisi'ndeki muhalefetle birleşirse Bozbeyli'nin 3. turda seçilmesi kaçınılmazdır. Bu şartlar altında Bozbeyli Meclis Başkanı seçilmiştir ve 22.10.1965 tarihinde CHP'nin de reyleri ile 450 milletvekilinin 365 oyunu alarak Meclis Başkanlığı görevine başlamıştır (<http://www.tbmm.gov.tr/biyog/tbmmbsk.htm>, Erişim Tarihi, 13.12.2009). Hışımlıların bu hareketi Demirel ile arasının iyice açılmasına neden olmuştur.

Bilgiç'e göre Bozbeyli, nasıl aday olduğunu ve nasıl seçildiğini kabullenmekten kaçınmakta, Meclis Başkanlığı'nı kendileri sayesinde kazandığını anlatmaktadır (Bilgiç, 2007:156). Bozbeyli ise kendisinin müfritlerden sayıldığını, Meclis Başkanlığına bazı arkadaşlarının, "Biz muhalefette kaldık artık, bizim icrada tek temsilcimiz Meclis Başkanıdır. Onun içinde en iyi aday Bozbeyli'dir. Onu aday gösterelim" dediklerini, meclis başkanlığının da bu nedenlerle kendisini layık görüldüğünü anlatmıştır (Uğur, 2009:178-221). Bozbeyli, Meclis Başkanlığı sayesinde popülerliği artacak, müfritleri temsil ederek ileride kurulacak partinin liderliğine soyunacaktır.

4.2.5. Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı Seçilmesi

1966 yılının ilk aylarında Cemal Gürsel rahatsızlanmış, tedavi için yurt dışına gönderilmiştir. Durumu iyileşemeyecek derecede olduğundan yurda geri getirilmiş, sonrasında 38 doktordan oluşan bir heyet toplanarak Cumhurbaşkanı'nın bitkisel hayata geçtiğine ilişkin raporu hazırlamışlardır. 28 Mart 1966 tarihinde Cemal Gürsel'in

Cumhurbaşkanlığı Meclis Kararı ile sona ermiştir. Artık Cumhurbaşkanlığı için aday aranmaya başlanmıştır.

Yeni seçilecek Cumhurbaşkanı'nın askerinin saygı duyduğu, bir süre katalizör görevi göreceği bir kişi olması gerekmektedir. Bunun için adaylar içinde Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay formülü daha uygun gelmiştir. Sunay Milli Birlik Komitesine karşı oluşan Silahlı Kuvvetler Birliği'nin başıdır ve ordu içinde ki her türlü hareketlenmeden haberi olan bir askerdir. Aydemir isyanı sırasında hükümetin yanında yer almıştır. Demirel'in kendisine yaptığı teklife Sunay "şeref sayarım" cevabını verir. Cumhurbaşkanlığı için iki aday vardır. Birisi Cevdet Sunay, diğeri Alparslan Türkeş'dir. Türkeş 11 oyda kalır. Sunay ise 461 oyla cumhurbaşkanı seçilir (Birand, Dündar ve Çaplı, 2008:162-164).

Cevdet Sunay'a, milliyetçi muhafazakar Bilgiççi grubu da destek vermiştir (Cizre, 2002:74). Sunay mecliste bir konsensüs meydana getirilmiştir. Demirel, sayısal olarak bir Adalet Partili birisini Cumhurbaşkanı seçtirmişken Genel Kurmay Başkanı'nı seçtirmesinde asker ile partisi arasındaki dengeyi devam ettirebilme ve askere yakın olma gereksinimi bulunmaktadır.

4.2.6. Kabine Değişikliği ve Üçüncü Büyük Kongre

Birinci Demirel Hükümeti'nde, dışarıda kalan Bilgiç ve arkadaşları ile Demirel arasındaki gerginlik doruğa ulaşmıştır. Artık hükümette kabine değişikliği gündeme gelmiştir. Söz düelloların sonunda Bilgiç'in Demirel'e rest çektiği söylenmiştir. Ancak partiden ihracın önüne geçilebilmesi içinde Bilgiç Demirel ile ihtilafın bulunmadığı açıklamalarını yapmış, muhalifler içinde açık kapı bırakarak "ihraç etsinlerde görelim" şeklinde beyanatta bulunmuştur. Bilgiççi grubun en iyimser tahminle 25-30 civarında oldukları, Demirelcilere göre 20'yi geçemediği düşünülmektedir (Akis Dergisi, 07.05.1966:9-10). Demirel ise, Bilgiç'in teklifine direnmekle birlikte, ikilik yaratmamak için bilgiç grubunun ileri süreceği kişilerden kabineye alacağı ifade edilmektedir (Yeni İstanbul, 18.08.1966:7). Demirel Bilgiç ve ekibinin desteği olmadan hükümeti devam ettiremeyeceğini anlamış, 13 Ağustos 1966 da kabine değişikliği öngörmüştür. Demirel taviz vermek zorunda kalmıştır. Bilgiççilere önce Ticaret Bakanlığını verilmiş, daha sonra 3. Büyük Kongreye yakın bir zamanda 13 Kasım 1966 tarihinde Maliye Bakanlığı da vermiştir (Güler, 2003:72).

27 Kasım 1966 tarihindeki 3. Büyük Kongresi'nde Bilgiç cephesinin niyeti Demirel'i Genel Başkanlıktan indirebilmektir (Bektaş, 1993:215). Geçici olarak nitelendirdikleri Demirel kabinesinin ömrü yapılan hesaplara göre bu kongreye bağlı gözükmemektedir (Kuru, 1996:84). Bunun için öncelikle teşkilatı ele geçirmenin şart olduğunu bilen Bilgiç'in Başbakan Yardımcılığı'nda ısrar etmesinin ve Demirel'in bunu bir türlü kabul etmemesinin sebebi budur (Akis Dergisi, 07.05.1966:10-11). Bilgiç'in Demirel'e açıktan açığa cephe alması ile, durum Bilgiç aleyhine dönmüştür.

Kongre öncesi iki tarafta ayrı ayrı liste hazırlayarak seçimlere girmiştir. Demirel ve Bilgiç'in hazırladığı iki listede ortak bulunan Cihat Bilgehan, Faruk Sükan, Talat Asal, Cevat Önder, Mehmet Turgut, Nurettin Bulak, Vedat Ali Özkan, Ahmet İhsan Kıvrımlı ve Ali Naili Erdem seçilmiş, Bilgiç'in listesinden sadece kendisi seçilmiştir (Bilgiç, 2007:178). Muhafazakar unsurlar parti yönetiminden biraz daha fazla uzaklaşmış, Demirel kendi kadrosunu sağlamlaştırmıştır. Bu kongreden sonra parti kuruluşundan bu yana kilit noktaları elinde bulunduran aşırı sağ eğilimli unsurların hakimiyetlerini de kaybetmeleri sonucunu doğurmuştur. Milliyetçi Mukaddesatçı kesimin yenilgisi partinin muhafazakar karakterini yitirdiği imajını güçlendirmiştir.

Ancak Parti içinde Bilgiççilerin etkisi azalmadığı beş ay sonraki büyük kabine değişikliği ile ortaya çıkacaktır. Demirel 1 Nisan 1967 de 6 bakanının istifasına, Bilgiç'inde arasında bulunduğu 7 bakanın atanmasına ve 3 bakanın yerlerinden oynatılmasına yol açan bir değişiklik yapmak zorunda kalmıştır (Güler, 2003:72). Ancak Feroz Ahmad'a göre bu durum Demirel açısından Bilgiç'e boyun eğdirme olarak da değerlendirilebilir. Başbakan Yardımcılığından başka görev kabul etmeyen Bilgiç'in Ulaştırma Bakanlığı'nı kabul etmesi Demirel'in gücünü kabul etmesi anlamına gelmiştir (2007:302). Demirel etkin güçlerin muvafakatını da alarak kongreye yaklaşmaktadır. Bu kongrede, parti içi muhalefetin öncekilere göre daha iyi örgütlenmesine rağmen Demirel, kontrolü sağlamış ve gücünü korumuştur.

Kongrede en büyük tartışma konusu, eski Demokrat Partililerin siyasi haklarının verilmesi konusu olmalıdır. Kongrede DP'lilere siyasi hak iadesi kabul edilmiştir (Güler, 2003:74). Bu istek aslında, Süleyman Demirel'in liderliğine ve onun hakimiyetine dolaylı bir saldırıdır.

5. DEMOKRATİK PARTİNİN KURULUŞU

5.1. ESKİ DEMOKRAT PARTİLİLERİN AFFI MESELESİ

12 Mart müdahalesinin öncesinde askerın siyaset üzerindeki etkinliğini gösteren en önemli olaylardan birisi de eski Demokrat Partililerin affı ile ilgili anayasa değişikliğidir. 12 Ekim 1962 yılında 72 sayılı kanun ile kısmi af ve sonraki aflar ile bir kısım DP'lilerin evlerine dönmeleri sağlanmıştır. Bundan sonra yine İnönü hükümeti zamanında 23 Şubat 1963 de, biri Demirel hükümeti zamanında 3 Ağustos 1966 da, bir diğeri de yine Demirel hükümeti döneminde 26 Aralık 1966 tarihinde olmak üzere üç kez af çıkartılmıştır. Bu yasalar Genel Af niteliğinde olması nedeni ile eski DP'lilere siyasal hakların geri verilmesine yetmemektedir ve bir anayasa değişikliği gerekmektedir.

1968 yılındaki 4. Büyük Kongrede de Süleyman Demirel milliyetçi mukaddesatçı bilgiç grubunun başı çektiği parti içi muhalefetin zorlamasıyla, eski DP'lilere siyasal hakların iadesi konusunu karara bağlanmıştır. Kapatılan Demokrat Parti mensuplarının siyasal haklardan yoksun olması demokrasi açısından anormallik olarak nitelendirilmektedir. Celal Bayar ile arkadaşları arasında af konusunda hedef farkı vardır. Bayar sadece affedilmiş olmasını kabul etmemiş, davanın yeniden görülmesini istemiştir (Bozdağ, 2005:165). Arkadaşları ise affı benimsemişler, siyasal hakları kurtarmak davasının peşindedirler.

14 Mayıs 1969 tarihinde, İsmet İnönü, Celal Bayar konusunda girişimde bulunmaya karar verir ve “Kuyuya düşen adamı kurtaracağım” der (Bulut, 2007:164). İnönü ile Celal Bayar arasında eski yaraların sarılmasının sağlanması ve bir üzüntü devresinin kapatılması için görüşmeler yapılmıştır. Muhaliflere göre Paşa burada AP'yi zor durumda bırakmak istediği söylenir. Küstükleri için halkı da birbirlerine küstüren iki insan bir araya gelecektir.

Demirel, İnönü'nün destek vermesi halinde, kamuoyu önünde affı başaran olacak, şayet İnönü kabul etmez ve af yasalaşmazsa Demirel için değer biçilmez bir seçim kampanyası kozu verilmiş olacaktır. Mecliste 240 AP 134 CHP oyu vardır. Arkasında en az yüzde 81,6 oranında seçmen desteği ve yüzde 80,3 oranında meclis desteği bulunmaktadır. Affın geçmesi için görünürde hiçbir engel yoktur.

İnönü ile hem kendi partisinin hem de askerlerin arası bozulmuştur (Bulut, 2007:166). Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç yasa geçerse tüm kuvvet

komutanlarının ve kendisinin istifa edeceği tehdidini Cumhurbaşkanı Sunay'a bildirmiştir (Cizre, 2002:85). Böylece Tağmaç alttan gelen hareket nedeni ile kendilerinin çaresiz olduğu ve böyle kendilerini kurtarabilecekleri imajını verir. Asker anayasa değişikliğine karşı olduğunu ilan eder. İnönü adresin Başbakan olduğunu söyler ve rest çeker. Demirel istemediği halde arada kalmıştır.

Bu sırada Anayasa değişikliği ile ilgili mecliste görüşmeler başlamıştır. Oylamanın yapılacağı gün ordu hareketlenmiş, Genel Kurmayda toplantılar yapılmaya başlamıştır. Sunay Meclis Başkanı'nı saat 10.00 da köşkte beklemektedir. Cumhurbaşkanı, askerinin hassas olduğunu ve yasanın tehir edilmesinin iyi olacağını söylemektedir (Uğur, 2009:272). Bozbeyli Cumhurbaşkanı'na bunları Demirel'e iletmek için mi yoksa tedbir alınması için mi söylediği sorduğunda Sunay'ın "Nasıl anlarsan anla" diyerek başının çaresine bakın anlamına gelen sözler söylediğini anlatmıştır. Bozbeyli, bu gün ikinci görüşmesini yapıp bitireceklerini, mehil gerekiyorsa, senatoda değerlendirilmesi gerektiğini söylemiş ve durumu Demirel'e nakletmiştir (Uğur, 2009:273).

Demirel açısından, bir yanda büyük kongre kararı bulunmakta, diğer yanda kanunun çıkmaması konusunda askerinin baskısı devam etmektedir (Bilgiç, 2007:194). 16 Mayıs 1969 günü Ankara caddelerinde silahlı askerler dolaştırılmış, Ankara Merkez Komutanlığı ise alarm vermiş ancak, Milli Savunma Bakanı Nato tatbikatı gereği olduğunu söylemiştir. Meclis oturumu açılmıştır ve sonunda teklif meclise gelmiştir. Sıkıntılı anların yaşanmasının sonunda teklif oya sunulur ve kabul edilir. Ardından Anayasa Değişikliği Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir.

Genel Seçimler 12 Ekim 1969 yılında yapılacağı için, senatoda da siyasi haklar oylanmadan mecliste tatile girmiştir. Askerler kısmen memnun kalmıştır. Çünkü tatil sırasında Cumhuriyet Senatosunun 1 aylık süresi işlemeyecektir. Demirel senato oylamasından önce Adalet Partisi senato grubunu toplayarak "size cesaret ve şecaat yarışması yapacak değilim. Benim vazifem arabayı devirmeden idare etmek ve memleketin başına yeni hadiseler açmamaktır" demiştir (Erdem, 2004:146). Demirel bu durumu haklı göstermek çabası ile "siyasal hakları geri vermek görevimiz de, orduyu rencide etmemek görevimiz değil midir" (Cizre, 2002:86) diyerek komisyondan teklifin iadesini ister. Adalet Partisi'nin verdiği DP'lilere af teklifi yine AP'lilerin oylarıyla geri çekilir.

Demirel, ordu faktörü nedeniyle değişikliği geiremediklerini soyleyerek bir kez daha DP oylarına yonelmiştir. Halen siyasi af çıkması umidinde olan Eski Demokrat Partililer, kalben istemeselerde şartların gereği olarak Adalet Partisi'ne destek verecekleri hissedilmektedir. Demirel af hususunu özenle savunulması gereken bir cephanelik haline getirmiştir. Her şeyden önce Demokrat Parti'nin devamı imajını bu şekilde korumaya çalışacaktır. Feroz Ahmad'a göre DP'lilerin siyasi alana girmesi İnönü'nün değil Demirel'in elini zayıflatacaktır (2007:255).

Orhan Erkanlı siyasi hakların iadesi hususunun, 27 Mayıs Devrimine bir taarruz teşkil etmeyeceğini, bu konuyu AP'nin veya Demirel'in geleceği ile ilişkilendirmenin çok mübalağalı bir kıymetlendirme olacağını belirterek şöyle devam etmiştir.

Sayın Demirel'in bu gün de AP'ye müstakil bir hüviyet vermek onu DP'den ayırmak çabasında olduğundan şüphe edilemez. Hele eski DP erkanına “Buyurun iktidarı blşelim veya size devredelim” diyeceği kimsenin aklından geçmez (1973:284-285).

Zaten Adalet Partisi bu adımı, 1969 seçimi öncesinde, yani hakları iade edilse bile, Eski DP'lilerin yaklaşan seçimlere girmeleri olanağı fiilen ortadan kalktıktan sonra seçim yatırımı olarak Mayıs 1969'da ortaya atacaktır. Anayasa değişikliği 6 Kasım 1969 tarihinde senatodan geçerek kanunlaşmış ve beklenen olmamıştır. Daha sonra 9 Ocak 1970 tarihinde TİP tarafından Anayasa değişikliği Anayasa mahkemesine götürülmüş Anayasa Mahkemesi usul yönünden değişikliği iptal etmiştir. Demirel ve AP'nin ordu ile ilişkisinin en önemli taviz noktalarından birini oluşturan 14 Mayıs 1969 yasaının geri alınması olayı, parti içinde muazzam bir bunalım ve bölünmenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. st düzey eski demokratlar ve Bayar partiyi terk etmiştir. Demirel kendisine düşman yaratmış, mücadele sahasını genişletmiştir.

5.2. 1969 SEÇİMLERİ VE HİZBİN TASFİYESİ

5.2.1. 1969 Genel Seçimi

Eski Demokrat Partililer, Süleyman Demirel'i Adalet Partisi Genel Başkanı olmasından bu zamana kadar, siyasi haklarına kavuşuncaya kadar hareketi götürecek bir

emanetçi görmüşlerdir. Celal Bayar'ın liderlik için hevesli olduğu tartışılabilir, eski DP'li ve onların yakınlarının bir ayrıcalık beklentisi olduğu gerçektir. Ancak Demirel, 1966 üçüncü kongre ve 1968 dördüncü kongrelerde tek adamlık yönünde büyük adımlar atmakla kalmamış, yeminliler hizbi vasıtası ile muhaliflere zor günler yaşatmıştır. Demirel'in ustalıklarla kaçındığı eski DP'lilere siyasi hakları iadesi sorunu Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy ile Samet Ağaoğlu'nun eşinin AP den istifası ile sonuçlanmıştır (Ahmad, 2007:304). Bilgiç'e göre Demirel, 1968 Büyük Kongresi ile Genel İdare kurulunda sağladıkları çoğunluğa dayanarak tasfiyeye girişmiştir. Bu tasfiyenin özü ise Bilgiçilerin gitmesi, Demirel yanlılarının gelmesidir.

1965 seçimlerinden önce Adalet Partisi'nin tek başına iktidara gelmesinin engellenmesi için Milli Bakiye Usulü getirilmesine rağmen, halkın ihtilal karşıtlığı nedeni ile tek başına iktidar olabilmesinin önüne geçilememiştir. Adalet Partisi seçim kanununda değişiklik yaparak 1969 seçimlerine büyük partilerin daha yüksek oranda temsil edilmesini kolaylaştırıcı nisbi temsil esasına dönmüştür (Kayalı, 2005:149). Her il bir seçim bölgesi kabul eden barajlı nisbi temsil kanunu Adalet Partisi tarafından çıkartılmış olup, büyük tartışmalara neden olmuştur.

Tablo 6. 1969 Milletvekili Seçim Sonuçları

	%	MİLLETVEKİLİ SAYISI	ALDIĞI OY SAYISI
AP	46,6	256	4.229.712
CHP	27,4	143	2.487.006
CGP	6,6	15	597.818

Kaynak : TÜİK, 2008:28

1969 seçimleri sonrası, parti içi muhalefetin hız kazandığı, Demirel Bilgiç çekişmesinde hizipleşmenin artış gösterdiği dönemdir. Bilgiç, Demirel'e karşı seçimlerden sonra harekete geçme vaktinin geldiğine inanmış ve Demokratik Parti'nin çekirdeğini oluşturan Faruk Sükan ve Mehmet Turgut ile buluşmuştur (Kıvanç, 1978:8). Bayar'ın da desteği ve önerilerini de alan Bilgiç, kendilerine yakın kimselerin bakan olmasını planlamıştır. Demirel ise, kendisine karşı altta meydana gelen hareketlenmelerden her zaman haberdar olmuş ve yakından takip etmiştir.

5.2.2. II. Demirel Hükümeti

Süleyman Demirel, Kasım 1969 tarihinde kurmuş olduğu ikinci hükümette de denge politikası uygulamamış, muhaliflerden kimseye hükümette yer vermemiştir. Kabine açıklandığında görüldü ki, daha önce kabinede bulunan ve Bilgiççi olarak tanınan Mehmet Turgut ve Cihat Bilgehan yeni kabinede bulunmamaktadır. Bilgiç grubu bu duruma çok içerlemiştir. Bu durum, Demirel'e karşı kuvvetli bir muhalefetin oluşmasına neden olmuştur. Talat Asal, Yüksel Menderes ve İhsan Gürkan da hükümet dışında bulunması nedeni ile muhalifler grubuna katılmışlardır.

Hükümet ruhsuzluk ve inançsızlıkla itham edilse de Bilgiççiler, parti tüzüğüne uygun hareket ederek hükümete güvenoyu vermiştir. Muhtemel ihraçlardan çekinilmiş, daha etkin direnişin ileriki dönemlerde yerine getirilmesi düşünülmüştür. Bilgiççiler, artık Demirel'e karşı harekete geçme zamanının geldiğini değerlendirilerek, hedefi büyük kongre olarak belirlemişlerdir. Delegeleri belirleyerek demokratik ilkelerle Demirel'e zarar vermek ve yeminlilerin kendilerini tasfiyesine imkan bırakmamak istemişlerdir. .

5.2.3. Bilgiççilerin Pasif Direnişleri

Bilgiççilerin ilk pasif hareketi olarak, hükümet programının görüşülmesi amacı ile toplanan AP ortak grubuna 146 senatör ve milletvekilinin katılmaması bilinir (Güler, 2003:76). Burada Bayar belki de AP içerisinde kendi gücünü görmek istemiştir. Demirel de hizbin bu kadar güçlü olabileceğini tahmin etmemiştir. Bunun için Demirel "CHP ile işbirliği yaparım, Bilgiççilerle asla..." diyecektir. Mücadele başlamış, mücadalenin başına Talat Asal ve Yüksel Menderes geçmiştir (Milliyet, 07.01.1970). Akın Kıvanç'a göre Bilgiç, tüm bu yaşananlar ve hizip konusunda ilk baştan beri Bayar'dan direktifler almaktadır (1978:11).

Adalet Partisi içinde birde dosyalı muhalefet dönemi başlamıştır. Ethem Kılıçoğlu'nun Aralık 1969 tarihinde başlattığı hükümete karşı muhalefet yönündeki açık girişimleri giderek tırmanmıştır (Bektaş, 1993:160, Erdem, 2004:152-153). Bilgiç'e göre Demirel solcu basının etkisi altında kalarak yeminlilerin baskısıyla Bilgiççilerden, müfritlerden, gericilerden kopmayı tercih etmiştir (2007:202). Demirel, muhalifleri partiden veya yönetimden uzaklaştırarak yerini sağlamlaştırmak istemiştir, ancak bunun için elinde yeterli gerekçeler bulunmamaktadır.

1969'un son aylarında meydana gelen olaylar neticesinde, İstanbul'da öldürülen öğrencilerle ilgili CHP'nin gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmaması müzakerelerinde grup sözcülerinin konuşmalarının 20'şer dakika ile sınırlandırmak istenmesi ile ilgili olarak, CHP'liler meclisi terk etmişlerdir. Yalnız beklenmeyen bir durum daha ortaya çıkar ki Bilgiçiler mecliste oturdukları halde oylamaya girmezler. Üç kez oylanır. 177 ye karşı 134 oy ile reddedilir. Bu Bilgiçilerin ikinci aktif eylemidir. Demirel parti içindeki huzursuzlukların üzerine gitmesinin ve ihraç mekanizmasının çalıştırılmasının gerektiğini düşünmeye başlamıştır. Aynı gün yaşanan kavga ve tartışma nedeni Vedat Ünsal ve Ekrem Dikmen'in yanında Kadri Eroğan'da bu tür davranışlarda bulunduğu ve teşvik ettiği nedenle haklarında dosya hazırlanmıştır (Milliyet, 07.01.1970:11). Müşterek Haysiyet Divanı, vermiş olduğu karar ile bu üç partiliyi ihraç eder (72'ler Hareketi ve Demokratik Parti, 1971:2). Demirel ile Bilgiçiler arasında mücadele artık geri dönülmez hal almıştır. Her iki tarafta elindeki imkanları sonuna kadar kullanmaya kararlı görünmektedir.

5.3. 72'LER MUHTIRASI

I. Demirel Hükümeti içinde iki tarafa ait bakanların uyumsuz çalışma ortamı yaratmaları nedeni ile, yeni dönemde gerekli koordinasyonu sağlamak ve uyum içinde çalışabilecek bir bakanlar kurulu ihtiyacına cevap verebilmek için kurulunun tamamını kendine yakın kişilerden oluşturmuştur.

Demirel, bir taraftan Bilgiçileri pasif görevlerle etkinliklerini yitirmelerini sağlamayı denemiş, bir taraftan da ihraç mekanizmasını çalıştırarak partiden uzaklaştırmaya çalışmıştır. Sadettin Bilgiç, Yüksel Menderes, Talat Asal, Cevat Önder ve Ali Naili Erdem, Ethem Kılıçoğlu ve Cevat Önder gibi isimlerin ihracını öngören disiplin kararlarını protesto etmek amacıyla, 6 Ocak 1970 tarihinde konunun tartışıldığı toplantı salonunu terk etmeleri ile bulanım dışsallaşmıştır (Güler, 2003:76). Toplantıda Talat Asal, yaşananların yanlış olduğunu, dosyanın incelenmesi için 24 saatlik süre istediğini, dosya incelenmeden verilen kararın yanlış olacağını söylemiştir (72'ler Hareketi ve Demokratik Parti, 1971:8). İhraçların konuşulduğu bu toplantıda yapılan oylamada tehir isteği Demirel ve yeminlilerin oyları ile reddedilmiştir.

Erzurum Milletvekili Cevat Önder, yaptığı basın açıklamasında, huzursuzluğun sorumlusunun Demirel'in tutum ve davranışları olduğunu belirtmiş,

AP'sini ikiye bölen Demirel'in ihracının gerekli olduğunu söylemiştir (Milliyet, 07.01.1970:11). Bilgiçiler partiyi tabandan ele geçirme planları içine girmeleri, 8 Ocak 1970 tarihinde yapılan Genel İdare Kurulu toplantısında engellenmiştir. Bu toplantıda yeminliler Bilgiçi gözükken bazı il ve ilçelerin sürelerinde kongrelerini yapmadığını belirterek fesh edilmelerini istemeleri sert tartışmalara neden olmuştur. Feshi istenilen yerler ile ihracı istenilen milletvekillerinden Cevat Önder, Etem Kılıçoğlu, Bingöl Senatörü Arif Hikmet Yurtsever, Eskişehir Belediye Başkanı Sabahattin Günday, Samsun Belediye Başkanı Kemal Vehpi Gül'un seçim bölgeleri örtüşmüştür (Kıvanç, 1978:17, 72'ler Hareketi ve Demokratik Parti, 1971:25).

Bilgiçilerin yeminliler ile mücadelesinde ortaya atılan fikirlerden, büyük kongre öncesi tabanın ele geçirilmesi olarak beliren fikre, zamanla farklı fikirler de eklenmiştir. Bunlardan birisi bölünmedir. Bir grup, mücadelenin ayrı bir parti çatısı altında devam ettirilmesi düşüncesindedirler. İkincisi ise Demirel ve arkadaşlarının uyarılmasıdır. Yani bölünmedense mücadelenin parti içerisine sürdürülmesi şeklindedir. Demirel'e verilen 72'ler muhtırasının temel fikir başlangıcı bu şekilde oluşmuştur (Kıvanç, 1978:20).

Ocak ayında bazı AP'li üyelerin Haysiyet Divanı'na sevk edilmeleri ve hizipleşmenin artık önüne geçilemez hale gelmesi nedeni ile, 72 milletvekili tarafından imzalanan muhtıra, İzmir Milletvekili Şükrü Akkan, Elazığ Milletvekili Samet Güldoğan, Konya Milletvekili Özer Ölçmen ve Manisa Milletvekili Orhan Davut tarafından 17 Ocak 1970 tarihinde Başbakanlığa götürülerek teslim edilir (Bilgiç, 2007:207, 72'ler Hareketi ve Demokratik Parti, 1971:16). Verilen muhtıranın önderleri genel idare kurulu üyeleridir. İçlerinde Ferruh Bozbeyli, Meclis Başkanı olması nedeni ile bulunmamaktadır. Muhtıra tüm müzakere yolları tıkanıdığı için son çare olarak düşünülmüştür.

Demirel'in şahsına yönelik eleştirileri de içeren muhtıra, ihraçlar konusuna da değinmiş, bu konudaki eleştirilerini parlamento içi ve parlamento dışı olmak üzere iki ayrı grupta toplanarak değerlendirme ve uyarı yapılmıştır (72'ler Hareketi ve Demokratik Parti, 1971:16). Ali Naili Erdem'e göre 72'ler muhtırası bir başkaldırı değildir. Sadece parti içi demokrasinin işlemesi için bir uyarıdır (Erdem, 2004:157). Ancak muhtıranın amacı Demirel karşısında bulunan muhalif duvarın güçlenmesini ve sayısının artırılmasını sağlama düşüncesidir (Kıvanç, 1978:20-21).

Demirel ve ekibi parti içerisinde bulunan muhalefetin bu kadar güçlü olabileceğini tahmin etmemişlerdir. Bu durum Demirel ve yeminliler tarafından farklı stratejiler belirleme gereği üzerinde durmalarına neden olmuştur. Muhtıra ile parti içindeki huzursuzluklar ve bölünme açıkça su yüzüne çıkmıştır. AP Başkanlık Divanı muhtıra ile ilgili cevap vermemeyi kararlaştırmış, Demirel “Biz muhtıra ile iş görmeyiz” demiştir (Bulut, 2007:145). Demirel muhtırayı dikkate almadığını ve kendi gücüne güvendiği hissiyatını uyandırmaya çalışarak mücadelesine devam edecektir. Bilgiçiler yönünden artık mücadele kesindir ve hedef Demirel olarak belirlenir.

5.4. II. DEMİREL HÜKÜMETİ’NİN DÜŞÜRÜLMESİ

5.4.1 Kırmızı Oy

Adalet Partisi içindeki, Süleyman Demirel’i destekleyenlerin oluşturduğu “Yeminliler” ve Sadettin Bilgiç’i destekleyenlerin oluşturduğu “Bilgiçiler” olarak adlandırılan iki guruptan yeminliler üstünlük sağlamışlardır. 1970 bunalımında kabine tümüyle yeminlilerden oluşmasına rağmen, bu düzeyde Ticaret Bakanı’nın sağlık durumu nedeni ile istifası dışında herhangi bir revizyon yaşanmamıştır (Güler, 2003:77). Daha önce büyük kongrenin beklenmesi ve bu sırada tabanın oluşturulması üzerinde durulurken, Demirel ekibinin atağı, bekleme süresinin sanıldığı kadar uzun olmayacağını göstermiştir. İki yol bulunmaktadır. Biri, bütçede kırmızı oy kullanmak, diğeri ise mecliste gensoru önergesi ile hükümeti düşürmektir.

Her şeye rağmen, Bilgiç ve ekibi, Demirel’e bir kere daha uyarı için heyet gönderilmesine karar vermiştir. Demirel, Şükrü Akkan, Hasan Korkmazcan, İhsan Tombuş ile Abdurrahman Şeref Laç’ı dikkate alınmamışlardır (Bilgiç, 2002:209). 72’ler muhtırası ile birlikte mücadele geri dönülmez bir şekilde başlamıştır. 11 Şubat 1970 günü bütçe oylaması vardır ve muhalefetin gücü belli olacaktır. Bütçeye 224 kırmızı oy verilmiştir. Partiden ihraç edilen 5 kişi ile birlikte AP’den toplam 46 kişi red oyu verir. Demirel’in oyları ise sadece 214 de kalmıştır. İnönü’nün bağımsızlarla destekli hükümeti için 11 Şubat 1965 tarihinde yapılan bütçe oylaması gibi Demirel hükümeti de istifaya mecbur kalır. Demirel kendi partisinden aldığı olumsuz oylar nedeni ile oldukça zor duruma düşmüştür.

Türk siyasi hayatında ilk defa görülen bir partinin bütçe programının yine kendi parti mensuplarınca reddedilmesi olayı, liderin parti üzerindeki kontrolünün

azaldığına işaret etmektedir. 41'lerin hazırladığı deklarasyonda Demirel'in parti içinde tek adam hakimiyeti kurduğu ileri sürülmüştür. Deklarasyonda "Adalet Partisi'ni iktidarda tutacak ciddi alternatif kabineyi Süleyman Demirel'den başka bir milletvekili veya senatörün kurması" önerilmiş, kendileri dışında kurulacak böyle bir kabineye güvenoyu vereceklerini söylemişlerdir (72'ler Hareketi ve Demokratik Parti, 1971:40). 05.02.2009 tarihinde red oyu verenlerin ikinci bir deklarasyonu yayınlanacak, bu deklarasyonda yapılanın "arkadan vurma" olarak nitelendirilmesinin yanlışlığı üzerinde durmuşlardır (72'ler Hareketi ve Demokratik Parti, 1971:45).

Mehmet Turgut'a göre 41'lerin arkasında, Bilgiçilere yapılan haksızlıkların, hor görmelerin, kenara itilmelerin rolü çok büyüktür. Mehmet Turgut kırmızı oyun gerekçesini şöyle anlatır.

Adalet Partisi içindeki huruç hareketini, bir isyan ve bir arkadan hançerleme olmayıp, başta koca reis 'Sadettin Bilgiç' ve rahmetli Yüksel Menderes olmak üzere bir kısım arkadaşlara ikinci sınıf insan muamelesi yapılmasına, reva görülen çeşitli haksızlıklara, manen itilip kakılmalara, tüzüğü rafa koyarak girişilen tasfiyelere, haksız ve kanunsuz ihraçlara karşı dikilip -Artık yeter- diyen bir hareket olduğunu herkesin bilmesinde sonsuz faydalar vardır, diye özetlemiştir (Turgut, 1991:237).

Kırmızı oy sonrası ibre Demirel'in aleyhine dönmüştür. Bayar'ın desteğinde yeni bir parti kurulacağı iddiası yavaş yavaş ortaya atılmaya başlanır (Kıvanç, 1978:34-35). Parti tabanının Bayar'ın desteklediği bir partiyi destekleyeceği düşünülmektedir. Demirel ise istifa etmiştir ancak hükümeti kurma görevi tekrar kendisine verilmiştir. Muhalifler bu durum karşısında büyük hayal kırıklığına uğramışlardır.

Yeni hükümeti de geçiş dönemi olarak değerlendirerek eski hükümeti aynen ilan etmekte çözümü bulur (<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB32.htm>. Erişim Tarihi : 25.04.2009) Güvenoyu için 226 oya ihtiyacı olan Demirel, 41'ler konusunda yapılabilecek şeyleri de değerlendirip muhaliflere çengel atmayı planlar. Transferlere başvurmalı ve AP'nin oyunu artırmalıdır. 41'lerden bir kısım milletvekilinin hükümete oy vereceği garantisini alır. 15 Mart 1970 günü Demirel yeni hükümeti mecliste güven

oyu ister. Bu arada 41 ler ortak hareket etme imkanı bulamamış, 43 imzalı bir deklarasyon ile güven oylamalarına katılmama kararını yayınlamalarına karşın 4 milletvekili oylamaya katılarak beyaz oy kullanmışlardır (Güler, 2003:78). Demirel güvenoyu alarak darboğazdan çıkmış, muhaliflerini köşeye sıkıştırmıştır. Demirel yeniden çengel hareketına girişerek muhalefeti eritmeye çalışacaktır.

5.4.2. İhraç Dönemi ve Dosyalı Muhalefet

5 Mart 1970 günü yapılacak güven oylamasından önce kırmızı oy verenler ihraç edilecek ama meclis aritmetiğinin bozulmasına sebebiyet vermemek ve kurulacak hükümetin güvenoyu almama ihtimali nedeni ile bir denge politikası izlenecektir (Güler, 2003:78). 12 Mart 1970 tarihinde toplanan AP müşterek haysiyet divanı 3 milletvekiline ihtar 7 sine geçici ihraç cezası verilmiştir⁷. 13 Mart'ta haysiyet divanı içlerinde Yüksel Menderes'in de bulunduğu 10 milletvekilini bir ay süre ile partiden ihraç edilmiştir (Kıvanç, 1978:38-39). Demirel muhaliflerin örgütteki üyelerini zararsız hale getirmeyi başararak kendisine tam anlamıyla bağımlı bir örgüt oluşturma çabasında başarılı olmuştur. Ancak toplumsal olaylarla bir yandan uğraşan Demirel artık “dosyalı muhalefet” olarak adlandırılan hareketle karşılaşacaktır.

Hükümete karşı oy kullanmış olan 41 muhalif milletvekili parti içinde ayrı bir grup olarak muhalefeti sürdürmekle beraber bir yandan da âdeta Demirel'i yıpratma kampanyası başlatmışlardır. Bu muhalif grup Demirel ve çevresindekileri, Adalet Partisi'ni her türlü çıkarıcılığa perde çeken bir menfaat şirketi haline getirmek, kardeşlerine geniş krediler temin etmek ve rüşvet olaylarına karışmakla suçlanmıştır (Bulut, 2006:127-128). Adalet Partisi içerisinde, Bilgiçilerin partiyi beğenmiyorlarsa çekilip gitmeleri yönünde oluşan düşünce şemalarına karşın, Bilgiçiler kendilerini partinin asıl sahibi olarak görmüşlerdir. Demirel ve arkadaşlarına “tepeden inmeciler” demişlerdir. Bilgiçiler kolları sıvanmış ve Ethem Kılıçoğlu tarafından meşhur yolsuzluk dosyaları ortaya çıkartılmıştır. Fındık, Gübre ve teneke yolsuzlukları

⁷ Osman Özer, Abdurrahman Şeref Laç, M. Fevzi Güngör ihtarla cezalandırılırken, haklarından 25 gün geçici ihraç kararı alınanlar Denizli milletvekili Sami Aslan, İstanbul Milletvekili Turgut Topaloğlu, İzmir Milletvekili A.Naki Üner, Manisa Milletvekili Vehpi Sinmez, Rize Milletvekili Hasan Basri Albayrak, İstanbul Milletvekili İlhan Darendelioğlu ve Manisa Milletvekili Orhan Davut'dur.

konusunda genel görüşme açılmasını istenmiştir. Kılıçoğlu'nun önergesinin müzakeresine AP meclis grubunda başlanmıştır. Bu görüşmeler sırasında Kılıçoğlu ile Demirel arasında karşılıklı polemikler yaşanmıştır (Kıvanç, 1978:15). Ethem Kılıçoğlu, parti içinde etkin bir kişidir. 1964 Büyük Kongresi'ne girerken, tek adayla kongreye gitmek için genel başkan adaylarının tespitinde kendisine gönderilen mektuba cevap vermemiş, Demirel ile ilgili polemiklere imza atmıştı.

Başbakanın yakınlarına menfaat temin etmesiyle ilgili olarak kurulan soruşturma hazırlık komisyonu çalışmaları 30 Nisan 1970 de 3 Adalet Partili Milletvekili tarafından durdurulmak istenmiştir. Muhalefet soruşturmanın devam etmesi için karşı önerge verir. Yapılan oylamada 303 oy Demirel lehine çıkmış, Demirel istediğini almıştır. Tekirdağ Senatörü Cemal Tarlan, Demirel hakkındaki soruşturmalar ile ilgili yaptığı mücadelelerin netice vermediğinden bahsederek Senatörlükten istifa etmiştir (72'ler Hareketi ve Demokratik Parti, 1971:51).

Bilgiçiler, parti içinde Demirel ile mücadelelerinde başarısız olmuşlardır. Gücü elinde bulunduran Demirel ise, her geçen gün yerini kuvvetlendirmektedir. 24 Haziran da Hasan Korkmazcan ve Rasim Cinisli'nin 41'ler adına yaptığı basın toplantısında Adalet Partisi'nden 26 AP li milletvekilinin kesin ihraçlarının istenmesinin tertip olduğunu belirterek "Demirel ve karanlık işbirlikçilerine karşı yaptığımız bu tarihi mücadele devlet idaresi, faziletli, namuslu, haysiyetli ve ehil ellere geçinceye kadar artan bir şevkle devam edecektir" demişlerdir. 09.07.1970 tarihinde de Manisa Milletvekili Vehbi Sınmaz 26 milletvekilinin ihracı karşısında harekete geçmek gerektiğini söyleyerek istifa etmiştir (72'ler Hareketi ve Demokratik Parti, 1971:54-55-56).

Süleyman Demirel'de Bilgiçiler için artık çengel atmanın amacına ulaştıramayacağını anlamıştır. Yapması gereken kangren olmuş kolu kesip atmaktır. Soruşturma hazırlık komisyonunun görev süresinin uzatılması oylamasına iştirak edilmediği gerekçesi ile haysiyet divanına gönderilen milletvekillerinin Adalet Partisi'nden ilişkilerinin kesildiği bildirilir. Parti içi muhalefetin başlattığı rüşvet ve nüfuz kullanma suçlamalarına karşı Demirel'in yanıtı, AP Lİ 26 milletvekili ve senatörün partiden çıkarılmasıdır (Güler, 2003:79). Kardeşlerine geniş kredilerin verilmesi, rüşvet olaylarına karışmak, masonlukla suçlanan Demirel, her şeye rağmen V.Büyük Kongresinde yeniden seçilerek partiye tam olarak hakim olmuştur. Kongre

sonrasında Demirel kendi kadrosunu tamamen kurmuştur. Rakipleri Bilgiçiler ise büyük ölçüde zayıflayarak, kendilerine yeni stratejiler geliştirmek zorunda kalmışlardır.

5.5. DEMOKRATİK PARTİ'NİN DOĞUŞU

5.5.1. Genel Olarak

Adalet Partisi'nde parti içi demokrasi tıkanmış, herkes bir diğerine göre hain ilan edilmiştir. Parti çalışmalarından şikayetçi olanlar, Demirel muhalifi olarak damgalanmıştır. 1970'in ortalarına gelindiğinde hizip açısından durum beklenenden çok daha kötü bir durumdadır. Adalet Partisi'nden ihraç edilenlerin sayısı 31 olmuştur. Onlar için yeni bir parti kurmaktan başka çare de görünmemektedir. Mücadele yolu tıkanan Adalet Partisi dışında yeni bir parti ile yola devam edilmiştir. Bu kurulacak yeni partinin destekçileri arasında da Celal Bayar da bulunmaktadır.

Hasan Korkmazcan'a göre 27 Mayıs Darbesi sonrasında bir kitlesel oluşum halinde iktidara yürüyen AP konjektüre uymayan bir istikamete yönelmiş, tabanda da ideolojik arayışlara yönelen kitlelerin kopmasına neden olarak, TBMM kadrosundan Demokratik Parti'nin doğmasına yol açmıştır. Korkmazcan'a göre Demokratik Parti'nin farklılığını vizyon, metod ve kadro alanlarında aramak daha gerçekçi olacaktır (Bulut, 2007:152). Bozbeğli'ye göre ise, yeni bir parti arayışı içinde olanlar, Adalet Partisi'nden mağdur olarak ayrılan, kendisine haksızlık edildiğini söyleyen, reaksiyonu aksiyonundan fazla olan insanlar topluluğudur (Uğur, 2009:355).

Başka bir bakış açısı ile değerlendiren Muzaffer Sencer, Demokratik Parti'nin doğuşunu hazırlayan sebepler arasında, 1960 yılından sonra hızlanan sanayileşme mücadelesi içindeki tarım ve ticari sektörlerin arasındaki rekabeti gösterir. Yani, Büyük endüstri ve ticaret sahiplerine düşen payla, küçük esnafa düşen pay arasındaki dengesizlik gruplaşmaya neden olmuş, Demokrat Parti döneminde desteklenen tarım sektörü yerine Demirel döneminde desteklenen sanayi sektörüne yönelik politikalar büyük tepki görmüştür. Gücünü kentten değil kırsaldan alan vekiller, bir hizbi ortaya çıkarmıştır. Bu grubun sosyo-profilini incelendiğinde büyük toprak sahiplerinden oluştuğunu değerlendirmiştir (Sencer, 1971:376'dan aktarılan Bulut, 2007:150).

5.5.2. Lider Arayışı

Ordu ile ilişkiler ve ortaya çıkan parti içi bölünme sonrası, kesin ihracına karar verilenler, geçici ihraca tabii tutulanlar, istifalar, artık yeni bir partinin kurulma düşüncesini hakim kılmıştır. 05.09.1970 tarihinde ilk kez Sadettin Bilgiç, yeni bir siyasi teşekkülün kurulacağını açıklamıştır (72'ler Hareketi ve Demokratik Parti, 1971:57). Adalet Partisi'nin kurulmasından bu zamana kadar ortaya çıkan hiziplerde ve sonrasındaki yeni parti oluşumunda Sadettin Bilgiç, Faruk Sükan ve Mehmet Turgut çekirdek kadroyu oluşturmuştur. Liderler arasında Yüksel Menderes, Sadettin Bilgiç ve Ferruh Bozbeyli'nin adları geçmektedir Öncelikle Parti'nin güçlü olabilmesi için bir lidere ihtiyacı bulunmaktadır. Kamuoyunda da hareket Bilgiçiler hareketi olarak gösterilip yorumlanmasına rağmen liderlik özellikleri yönünden Sadettin Bilgiç eksik gözükmemektedir.

Bilgiç ise neden aday olmadığını anılarında şöyle açıklar.

Arkadaşlarım, yeni kurulacak partiye Genel Başkan olmaktan feragat etmemi istediler. Çünkü senin başkan olman, 1964 yılındaki yenilgin yüzünden bu hareketi başlattığın yorumlarına yol açabilir diyorlardı. Bu konuda bir ihtirasım ve ısrarım olmadığı için arkadaşların önerisini kabul ettim. Rahmetli Yüksel menderesten de ısrarlı olmamasını rica ettim. Böylece Ferruh Bozbeyli'nin Genel Başkanlığı için gerekli ortamı hazırladım (Bilgiç, 2007:223).

Bozbeyli, Sadettin Bilgiç ile Yüksel Menderes'in de liderlik istediklerini, ancak bölünmeden korktukları için parti liderliği hususunda anket yaptırıldıklarını, sonuç olarak "Ferruh Bozbeyli'yi ikna ederseniz, başa geçerse biz bu işi destekleriz" cevabının çıktığını söylemiştir. Yüksel Menderes'in liderliği kabul görse idi kendisine teklifin yapılmayacağını da anlatmıştır (Uğur, 2009:324-356). Bozbeyli teklifi kabul etmemesi üzerine, taşımaları heyetlerin ayrı zamanlarda farklı ilden geliyormuş gibi kendisini ziyaret ettiklerini ve iknaya çalıştıklarını, tüm bunlar nedeni ile gönülsüz kabul ettiğini açıklar. Hatta Bilgiç'in ayağına elini vurarak "Bu işi kabul etmezsen ben intihar ederim. Her şey buna bağlı. Sen kabul etmezsen bu parti kurulmuyor" dediğini anlatacaktır (Uğur, 2009:331). Önemli bir merkez olan İzmir'deki Mehmet

Karaoğlu'nun tek şartı da Bozbeyli'dir. Hatta Bozbeyli hususunda kendisine söz verilmiştir (Kıvanç, 1978:57-60-62).

Kendisini siyasete kamçılaman olayın Yassıada olduğunu söyleyen ve genç bir avukat iken Yassıada mahkumlarının avukatı olarak, Demokrat Parti'nin misyonunu omuzlayarak Adalet Partisi saflarında yerini alan Bozbeyli (Uğur, 2009:8-113), bu yeni parti için büyük bir şans olarak görülebilir. Meclis başkanlığı süresince iyi puan almış, düzgün bir geçmişi olan bir kişidir. O güne dek Adalet Partisi içindeki çekişmenin dışında da kendisini tutabilmiştir. Basında ilgi göstermektedir. Önce Millet Meclisi Başkanlığı'ndan, daha sonrada Adalet Partisi'nden istifa etmiştir.

5.5.3. Demokratik Parti'nin Kuruluşu

Bozbeyli'nin istifası ile birlikte Sadettin Bilgiç, Faruk Sükan, Talat Asal, Mehmet Turgut, Cevat Önder ve Ömer Hocaoğlu'ndan oluşan bir icra komitesi kurulmuş ve komitenin başkanlığına Ferruh Bozbeyli getirilmiştir. Komitenin görevi yeni parti tüzük ve program çalışmalarını hazırlamak, kurucuları saptamak, partiye katılacak milletvekilleriyle temasları sürdürmek şeklinde özetlenebilir (Kıvanç, 1978:65). Yeni kurulacak partinin adının seçilmesine sıra geldiğinde Demokrat Parti adının başka partiler tarafından yeniden kullanılmasının engellenmesi için başka küçük bir parti kurulduğundan partinin adı Demokratik Parti olarak belirlenir. Parti ismi Yüksel Menderes'in teklifi üzerine kabul edilmiş, amblemi ise avuçiçi görünen el işareti şeklinde yapılmıştır. Amblem üzerindeki el işareti, Ferruh Bozbeyli'ye ait elin kopya edilerek oluşturulmuş halidir (Uğur, 2009:359). Parti ambleminin şekli itibari ile Demirel'e mesaj vermektedir. "Dur" işareti ifade eden bu sembol manidardır.

İcra komitesi çalışmalarını 18 Aralık 1970 tarihinde tamamlar ve İçişleri Bakanlığı'na Demokratik Parti adı ve 69 Kurucu üye ile birlikte yeni partinin kuruluş beyannamesini verir (72'ler Hareketi ve Demokratik Parti, 1971:88). Parti yöneticilerinin de sık sık konuşmalarında bahsettiği 1946 hareketi ve ruhu parti programına da girmiş, sosyal ve kültürel ileri atılış devresinin çıkış noktası olarak nitelendirilmiştir. Eski demokrat partililerin affını da içine alan parti programı anayasa değişikliğinin gerçekleştirilmesine çalışılmasından bahsetmektedir (Demokratik Parti Tüzük ve Programı, 1970:89-91). Anayasanın 68 ve geçici 11. maddelerinin değiştirilmesi hususundaki programa eklenen bu isteğin kararlılıkla yerine getirileceği belirtilmiş, “her hakka sahip normal vatandaş ile bazı haklardan mahrum vatandaşlar” şeklinde cereyan eden ikililiğin giderilmesi gerekliliği yazılmıştır (Demokratik Parti ve Anayasa Islahatı, 1971:5-6).

Eski Demokrat Partililerin özellikle Celal Bayar'ın büyük destek verdiği Demokratik Parti, AP den farkı bir görüş ile ortaya çıkmamıştır. Ferruh Bozbeyli'nin Genel Başkanlığı dönemindeki DP'ye mensup yöneticilerin tecrübeleri, teşkilatı tanımaları ve propagandayı bilmeleri bir avantaj olarak görülmektedir (Bulut, 2007:282). Demokratik Parti Tüzüğü'nün 4. maddesinde “Partiye üye olamayacak kimselerin listesi sıralanmış (h) bendinde “Yüksek Adalet Divanı tarafından mahkum edilmiş olanlar hariç, af edilmiş olsalar bile selahiyet ve nüfuzunu kullanarak insan haklarını çiğneyici fiillerden doğan bir suçtan, vatana hiyanetten, komünistlikten, mukaddesata hürmetsizlikten ve yüz kızartıcı bir suçtan ve her ne şekilde olursa olsun amme malını çalmaktan kesin olarak mahkum olmuş bulunanlar”ın partiye üye olamayacakları belirtilmiştir (Demokratik Parti Tüzük ve Programı, 1970:13). Yüksek Adalet Divanı tarafından mahkum edilenler hariç tutularak mahkeme kararlarına karşı tepki ortaya konulmuş, halka bir mesaj verilmek istenmiştir.

Demokratik Sağ düşüncesinin ilk defa Demokratik Parti tarafından ortaya atıldığını söyleyen Bozbeyli, bu görüşün güçlenmesinin solcuları telaşlandırdığını söyleyerek, Demokratik Parti'nin kurulma gerekçeleri üzerinde durulmuş, bir araya gelişin ve devlet idaresine talip oluşun en önemli sebebinin 1946 ruhunun yeniden şahlanmasını göstermiştir (Bulut, 2007:156). Demokratik Parti yetkilileri bütün gelişmelere rağmen ihtiyatlı bir dil kullanmakta, terbiye ölçülerinin dışına çıkmamaya

ise büyük bir dikkat göstermektedir. Bunda Adalet Partisi'nden kopuşun kendi isteklerinin dışında olduğunun etkisi de yadsınamaz.

Tüm bunların yanında partinin tam bir mutabakat ve birlik içinde olduğu da söylenemez. Bozbeyli, Demokratik Parti'nin resmi kuruluş tarihi olan 18 Aralık 1970 tarihinden önce ilk iş kurucular heyetinin oluşumu sırasında Yüksel Menderes'in kendisine "Parti'nin ikinci adamı olmazsam ben bu partide bulunmam, Siyasi İşler genel Başkanlığını ben yapacağım. Sadettin Bey Teşkilat İşleri Genel Başkanı olacak" dediğini söylemiştir. Bunun üzerine, kendilerinin bu tür hareketlerden şikayetçi olduklarını, kimin ne olacağına kırkbir kişinin karar vereceğini söylemesi üzerine, Yüksel Menderes ve Sadettin Bilgiç'in kendisine karşı takındıkları tavırdan ürktüğünü söylemiştir (Uğur, 2009:331-332). Adalet Partisi'nden sorunlu bir şekilde ayrılarak yeni bir parti kuran Bilgiççilerin, bir yandan Adalet Partisi'nin takibi, bir yandan kendi iç çekişmeleri, bir yandan da askerin gözlerinin üzerinde olması nedeni ile muhalefeti ve siyaset yapmalarının zor olacağı anlaşılmaktadır. Lider partisinden çok, çok başlı bir görüntü çizen Demokratik Parti, birleştirici unsurlardan yoksun görülmektedir.

6. 12 MART MÜDAHALESİ

6.1. 12 MART ÖNCESİ OLAYLAR VE 68 KUŞAĞI

Özgürlük anayasası olarak anılan 1961 Anayasası ile bir anda siyasi ve sosyal haklar kazanan toplum, bu haklarını hızla kullanmaya başlamıştır. Yeni anayasanın vermiş olduğu örgütlenme ve sendikalaşma hakları işçileri sınırlı da olsa politikaya katılma imkan vermiştir. Ancak 12 Mart müdahalesine giden süreçte, olayların değerlendirmesi yapılırken, sadece 1961 Anayasası değil, dünyada meydana gelen toplumsal gelişmeler ve oluşumların ortaya çıkardığı dinamiklerin de değerlendirilmesi gerekir. İşçi mitingleri başlamış, yürüyüşler yapılmış, sendikalar, partiler, üniversiteler haklarını sokakta aramaya başlamıştır. Dünyada bir gençlik hareketi başlamıştır. Almanya, Fransa ve tüm Avrupa da başlayan bu hareket ikinci dünya savaşı sonrası cepheden dönen askerlerin çocukları tarafından başlatılmıştır. Bu çocuklar entelektüel yetişmişler ve kendilerine sunulan ile vaat edilen dünya arasında ki farkı görmüşlerdir. İşsizlik büyümüş, gençler meydanlara yığılmıştır. Üniversiteler işgal edilmiş, gençler iktidara kafa tutabilmiştir.

1967 den beri siyasal hayatta kendini gösteren parlamento dışı muhalefette ve kitle hareketlerinde aktif olan DİSK ve Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) sol hareketlere ve eylemlere verdikleri destekle siyasal mücadelede etkili olmuştur (Dursun, 2003:27). Ertuğrul Kürkçü, Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu'nun (DEV-GENÇ) bu süreci kendi başına yaşamadığını, her şeyi TÖS ve DİSK ile birlikte yaptıklarını anlatmıştır (Dursun, 2003:214). Türkiye'nin emperyalizmden kurtulması için yeni bir kurtuluş savaşı düşüncesi gençler arasında yaygınlaşmış, Dev-Genç gibi örgütler, gençleri radikalleştirmiştir (Turan, 2007:85). Hasan Cemal, 12 Mart öncesinde "Milli Demokratik Devrim" sloganları atarak darbe kışkırtıcılığı yaptıklarını ve darbe yapılabilmesi için ortam hazırladıklarını kabul etmiştir (2005:500).

Öğrenciler Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde boykot kararı almıştır. İstanbul Hukuk Fakültesi işgal edilir. İşgal sırasında ön planda olan kişi kitleleri peşinden sürükleyebilen Deniz Gezmiş'tir. 68 gençliği olarak anılacak olan bu bilinç 16 Şubat 1969 tarihinde Amerikan 6. filosunu olaylı karşılamıştır. Amerikan askerleri bu

gençler tarafından denize atılmıştır (Birand, Dünder ve Çaplı, 2008:176-180). 6. Filonun gelişiyile tırmanan gerginlikler 12 Marta kadar toplumdaki endişeleri artırmıştır.

Siyasi konjoktür de, toplum içindeki kaynaşmaya uyum sağlar bir biçim almış, gerginlik partiler arasında da yaşanmaya başlanmıştır. Adalet Partisi'nin batılılaşma, medeniyetçilik, çağdaşlaşma kavramlarının ortak ve en yaşamsan unsuru anti-kominizm olarak ortaya çıkmıştır. Batıcılık Adalet Partisi için bir gerekliliktir. Batılılaşmaya bağlılık taahhüdü, Demokrat Parti'den daha yoğun bir ölçüde olduğundan, partinin anti-komünizm yanı da daha çok vurgulanmaktadır (Cizre, 2002:44-45). Bu çerçeve içinde sağda da sola karşı hazırlıklar yapılmıştır. CKMP sözcüsü Rıfat Baykal gençlere komando eğitimi verileceğini açıklar.

Aşırı sağın olduğu kadar aşırı solun da gizli kampları bulunmaktadır. Doğu Şeria'daki bu kamplara ilk gidenler içinde Deniz Gezmiş ve arkadaşları vardır. Türk solu silahlı eğitimini orada almış, Türk Halk Kurtuluş Ordusu'nun temelleri de orada atmıştır (Birand, Dünder ve Çaplı, 2008:184). Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan, Sinan Cemgil ve bazı arkadaşları tarafından Orta Doğu Teknik Üniversitesi yurdunda kurulmuştur. Türkiye Halk Kurtuluş Partisi/Cephesi (THKP/C) ise İstanbul'da Mahir Çayan, Ertuğrul Kürkçü grubu tarafından kurulmuştur.

Bu süreçte dış politika üzerinde de durulması gerekir. Amerika ile olan soğukluk olayların artışına ve 12 Mart'a gidişin hızlanmasına etki sağlamıştır. Haşhaş ekimi hususundaki gerginlik, Amerikan Başkanı Nixon'un siyasi geleceğini uyuşturucu ile savaşa bağlaması nedeni ile ciddiyet kazanmıştır. Uyuşturucunun yüzde 80'inin Türkiye'den geldiği öne sürülerek, Türkiye'nin önlem almazsa cezalandırılması gerektiği söylenmiştir. Türkiye'den haşhaş ekiminin kısıtlanmasının istenmesi ve hükümetin olumsuz cevabı hükümetin dış desteğinin tehlikeye düşmesine neden olmuş, kitle hareketlerinde de etkili olduğu değerlendirilmiştir (Dursun, 2003:50). Türkiye Amerikan basının boy hedefi halinde iken, ABD mağdur portresi çizmiştir. 12 Mart olayından sonra kurulan Erim hükümetlerinin yaptığı ilk iş haşhaş ekimini yasaklamak olmuştur. Başkan Johnson'un bir Sovyet saldırısı halinde NATO'nun Türkiye'yi savunamayacağı tehdidine varan gerginlikler, ABD ve NATO karşıtlığını artırmış, gösterilerde sloganlar arasına girmiştir. Demirel'in Sovyet ziyaretleri batı dünyasında yakından izlenmiş, bu yaklaşma gündemi meşgul etmiştir.

12 Mart cuntasına sızarak çökertilmesini sağlayan Mahir Kaynak, 1967 yılından bu zamana kadar cunta ile ilgili verdiği raporların nasıl hasıraltı edilemediği hususundaki bir soruya, “Bu hareketi Türkiye’nin engellediğini kesinlikle söyleyemem. Cuntanın karşısına aldığı bir ülke vardı. Amerika. O ne ölçüde devreye girdi bilemiyoruz” şeklinde cevap vermiştir (2006:106). Amerika cuntaya ihtilal yaptırmamış, ama müdahaleye de sesini çıkarmamıştır.

6.2. 12 MART MÜDAHALESİ ÖNCESİ SİYASİ VE ASKERİ DURUM

6.2.1 Genel Olarak

Türk demokrasi tarihinde en önemli sorunlardan birisi ordu-iktidar dengesinin nasıl sağlanacağı meselesidir. Özellikle 27 Mayıs’tan sonra 22 Şubat ve 21 Mayıs müdahale girişimleri, sivil idare olmasa dahi asker tarafından zorlukla önlenebilmiştir. İhtilal öncesinde başlayan, ihtilal sonrasında başka unsurlarla tekrar ortaya çıkan birçok cuntasal teşkilatlanma, 12 Mart’a yaklaşırken ve AP’nin bir kez daha tek başına iktidara gelmesinin ardından çalışmalarını hızlandırmıştır. Seçim sonrası birçok komite toplantılar yapmaya başlamıştır. Bu dönemde ordunun tüm kademelerinde yerleşen darbe eğilimleri ve cunta oluşumlarının ortak yanı, AP ve statüko karşıtlığıdır.

1960-1971 dönemine yön veren olaylar değerlendirildiğinde 12 Mart müdahalesinin alt yapısı anlaşılacaktır. 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 Albay Talat Aydemir ve arkadaşlarının büyük bir güce ulaşması, Milli Birlik Komitesi’nin 14’ler olayı ile ikiye ayrılması, 23 Mayıs 1963 sonrasında Harp Okulu alayının üçte ikisinin ordudan ihracı, Cumhurbaşkanlığı seçimi, Demirel ile yeni bir döneme giren ordu içindeki bir kesim ile uzlaşısı, Türkiye’de, siyasi yelpazedeki daha geniş bir kitlenin siyasi hesaplarda dikkate alınmayışı Türkiye’yi 1971 yılına getirmiştir. Özellikle bu dönem Türk Silahlı Kuvvetler ve diğer sivil grupların bir birlerine yaklaştığı dönem olmuştur. Özellikle 1969 seçimlerinde sağ partilerin demokratik yolla iktidardan uzaklaştırmanın imkansızlığı anlaşılınca, asker seçeneği üzerine durulmuştur.

Ayrıca müdahalenin görünen nedenleri arasında anayasanın uygulanmaması eleştirileri de yer almaktadır. Demokrat Parti iktidarının devrilmesi sonucunu doğuran 27 Mayıs ihtilalinin en önemli gerekçelerinden birisi, 1924 Anayasasının DP iktidarı tarafından ihlal edilerek parti çıkarlarına alet edildiğinin gösterilmesidir. Anayasa tartışmaları 1961 ihtilaline benzerlik göstererek 65 seçimlerinde tek başına iktidar olan

ve 12 Mart'a kadar kesintisiz devam eden AP'nin "Bu anayasa ile ülke yönetilemez" eleştirisine karşılık CHP'nin sorunun anayasayı uygulamak istemeyen iktidarda bulunduğu görüşü ile tesadüf göstermiştir.

6.2.2. Müdahale Öncesi Askeri Cuntalar

27 Mayıs sonrası süreçte bir kısım askere göre, ihtilal başarıya ulaşamamıştır. Bunun tek nedeni fikri bir hazırlığın bulunmaması ve detayların iyi değerlendirilmeyişidir. Zaten 14'lerin tasfiyesi de bu düşüncenin sonucudur. Aynı hataya düşmemek için ihtilal öncesi yapılması gerekli olduğu düşünülen işte bu teorik hazırlık Doğan Avcıoğlu'nun Devrim Gazetesi tarafından ve yazarları İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Hasan Cemal, Uluç Gürkan gibi şahsiyetler tarafından yerine getirilecektir. Özellikle Türkiye'nin Düzeni adlı bir kitap askeriyede elden ele dolaşmış, bir referans kitabı itibarı görmüştür.

Başta Yön ve Devrim Dergisi çevresinde toplanan solcu aydınlar, gençlik ve ordu mensuplarından oluşan zinde güçlere dayanmaktadır (Dursun, 2003:31). Zinde güçler diye tabir edilen parlamento dışı muhalefet hareketini, askerler, sivil bürokratlar, aydınlar, işçiler, gençler, köylüler oluşturmuştur. Aydınlar, siyasetteki aktif rol oynayacak kurumun ordu olduğunu ve hızlı atılımın bu kurum ile yapılabileceğini düşünmüştür (Bulut, 2007:39). Ülke sorunlarının çözümünün, zinde güçler tarafından yürütülecek radikal, ekonomik ve toplumsal reform programının uygulanması ile sağlanacağı öngörülmektedir (<http://www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/IOLTP/1269/unite07.pdf>). Devrim Dergisi'nin yazı işleri müdürlerinden Hasan Cemal bu hareketleri şöyle değerlendirmiştir.

Biz radikaller Devrim Dergisi çevresinde toplanan sol Kemalistler ya da asker-sivil aydın zümre, bir sabah vakti darbe ile çok partili sisteme son verip parlamentonun kapısına kilidi vurunca, sıra sosyalist devrime gelebilecekti. Önce Demokratik Devrim, sonra sosyalist devrim yani proletarya diktatörlüğü (Cemal, 1999:30-111'den aktarılan Bulut, 2007:25).

Devrim Gazetesi'nin çevresinde oluşan bu hareketin asker destekçisi Cemal Madanoğlu'dur. Milli İstihbarat Teşkilatı adına Mahir Kaynak, Madanoğlu cuntasının

içine sızarak tüm yaşananları deşifre etmiştir. Kaynak, toplantıları kayda almış ve MİT vasıtası ile Demirel'in önüne getirmiştir (Birand, Dündar ve Çaplı, 2008:212). Cunta Balon Operasyonu denilen bu hareket ile büyük yara almış, gücünü yitirmiştir. Mahir Kaynak "tek başıma düşünerek yaptım (Kaynak, 2006:49)" dediği operasyon ile ilgili olarak, cuntada iki ayrı kanat olduğunu söylemiştir. Bunların Cemal Madanoğlu'nun askeri kanadı ile, Doğan Avcıoğlu ve İlhan Selçuk'a ait sivil kanadıdır. Sivil kanadın asker kanattan koruma ve himaye beklediğini, birbirlerini destekler mahiyette olduklarını anlatmıştır (Kaynak, 2006:62). Zaten sivil ayağı olan tek cunta Madanoğlu Cuntası'dır. Bu dönemde üniversiteler, sendikalar, çeşitli fikir klüpleri ve kurumlar anarşiye çanak tutan bir yol izlemişlerdir. Devletten ve hükümetten umudunu kesenler komiteciliğe yönelmiştir.

Gerilim hızla artarken sivil aydınlar, asker kesiminin felsefi düşünce yapısını belli ölçüde şekillendirmeye çalışacaktır (Kayalı, 2005:136). Bunun içinde hep birlikte bir anayasa⁸ dahi hazırlamışlardır (Gürkan, 1986:231). Mahir Kaynak'a göre cunta, Türkiye'de baas tipi bir iktidar kurmak, asker ve sivillerden oluşmuş, sol görünümlü bir siyasi parti ile ülkeyi yönetmek istemektedir (2006:63). Ekonomik ve sosyal huzursuzluklar, şiddet olayları, dış siyaset hep birlikte düşünüldüğünde askeri müdahalenin adeta koşulları hazırlanmıştır. 1970 sonbaharında artık "ne olacak bu memleketin hali" sorularına cevap aranır hale gelmiştir. Adalet Partisi'nin bunca yıldır özenle geliştirmeye çalıştığı ordu ile yakınlık ve sıcak ilişkiler politikası çökmüş, ordunun çoğunluğunu oluşturan kitlenin bir bölümü AP karşıtı çizgide siyasallaşmıştır.

Ülke sorunları ile yakından ilgilenenler içerisinde Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'da vardır. Batur 25 Ocak 1970 tarihli toplantıda da Başbakan'a görüşlerini sunmuştur. Daha sonra yazılı olarak Demirel'e verdiği raporlar bir dizi şikayet ve öneri içermektedir. Muhsin Batur'un özellikle 21 Kasım 1970 tarihli Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a hitaben yazdığı mektup bir muhtıra havası taşımaktadır (Bulut, 2007:67). Artık ordudaki bölünmüşlük (ılımlılar ve şahinler) su yüzüne çıkmıştır (Cizre, 2002:81-90).

Ülke kan içindedir. Sivil kesimle asker bir araya gelmiştir ve bir kurtarıcı aranmıştır. Dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler ordu içinde

---

⁸ Bu anayasa metni 12 Mart sonrası cuntasal oluşumlar içine girdiği belirtilerek emekliye sevk edilen Kara Kuvvetleri Komutanı, Plan ve Prensipler Daire Başkanı Celil Gürkan "Türkiye Cumhuriyeti Devrim Anayasası" başlığı altında tam metin olarak yayınlamıştır.

popülerdir. 12 Mart'tan sonra emekli edilen askerlerden olan Celil Gürkan'a göre bu popülarite diğer üç komutanla oranlanmayacak kadar büyüktür (1986:99). Silahlı kuvvetler içinde yapılacak bir hazırlık çalışmasına katılacaklar öncelikle bu işin içinde Gürler'in olup olmadığını sormaktadır (Birand, Dündar ve Çaplı, 2008:208).

Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'a da bir askeri rejim kurulması yönünde devrim öneren dosya sunulmuştur (Bulut, 2007:68). Batur, dosyanın Ocak sonlarında kendisine getirildiğini, dosya içeriğinin Doğan Avcıoğlunun görüşlerini yansıttığını, dosyanın bir devrimi öngördüğünü anlatır. Taslağın içinde devletin yeni düzenini gösterir bir anayasa taslağı, devlet düzeni şeması (Ek-6) (Batur, 1985:218), alternatifli isimler içerir Bakanlar Kurulu listesi (Ek-7) (Batur, 1985:218-219), Bakanlar Kuruluna verilecek direktif, basın yayın ve TRT ile ilgili bölümlerin bulunduğunu söyleyerek, dosyanın incelenmesinden sonraki görüşlerini içeren pusulayı 30.01.1971 günü kendilerine iade ettiğini belirtmiştir. Pusulanın netice başlıklı kısmında "İnanmadığım bir şekil ve sistem içinde bulunmam" diye yazdığını belirterek kitabında yayınlamıştır (1985:215). Kendisine tevdi edilen dosya içerisinden lüzumlu gördüklerini kitabına aktaran Muhsin Batur'un dosya içinde kod isimlerin bulunduğunu, Devlet Başkanı, Selim Bey'in Faruk Gürler'i temsil ettiğini, Başbakan Yavuz Bey'in kendisini temsil ettiğini, Başbakan Yardımcısı Nuri Bey'in Celil Gürkan'ı temsil ettiğini, Genel Kurmay Başkanı Erci Bey'in Atıf Erçikan'ı temsil ettiğini açıklamıştır (1985:233). Batur'un, bu dosya sayesinde asker içindeki yapılanmadan haberi olmamıştır.

Müdahale fikrine temkinli yaklaşan ve çok tehlikeli gören Genelkurmay Başkanı Tağmaç, orduyu hiç karıştırmadan sorunu halletmek istemiştir. Buna karşılık Gürler ve Batur ikilisi ordunun müdahale etmesi gerektiğini düşünmüşlerdir (Birand, Dündar ve Çaplı, 2008:220). Gürler ve Batur'a göre hükümet değil, mecliste değişmelidir (Bulut, 2007:68). Batur'a göre Süleyman Demirel, Adnan Menderes'e, Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Tağmaç da 27 Mayıs öncesinin Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun'un durumuna düşmek istememektedir (1985:182). Bu nedendir ki, asker ikiye bölünmüşlük görüntüsü verir. Bir yanda ciddi bir ihtilal isteyen askerler, bir yanda da olacakların seyrini kestiremeyerek ihtilalin önüne geçmek isteyen askerler vardır.

Gürler ve Batur ikilisi yönetiminde iktidara el konulacağı planın içinde Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç yoktur. Tağmaç ise elinden geldiğince frene basmaya çalışmaktadır. 7 Mart 1971'e gelindiğinde, Tağmaç bir çağrı yayınlayarak bütün kuvvet ve ordu komutanlarını son olayları görüşmek üzere Ankara'ya davet eder. Komuta konseyini toplanır. Bu çağrı müdahale hazırlığı yapan grupları harekete geçirmiş, müdahale zamanının geldiği düşüncesini hakim kılmıştır (Bulut, 2007:71). Silahlı Kuvvetlerde açık bir tedirginlik her katta hissedilmektedir. Tağmaç, yapılacak bir şey varsa emir-komuta zinciri içinde yapılmasını sağlamaya çalışacaktır.

Cunta kendi içinde de sıkıntılıdır. Kara Kuvvetlerinde Plan ve Prensipler Daire Başkanı Tümgeneral Celil Gürkan, Korgeneral Atıf Erçikan'ın general ve albaylarla düzenlenen toplantıları Genel Kurmay Başkanına rapor ettiğini anlatır. Erçikan sesleri teybe kaydetmektedir. Aslında bu kayıtlardan birisi müdahale için dönüm noktasıdır. Tağmaç teyip kasetini Gürler'e dinletmiştir. Ve "Bak, senin adamların seni öldürmeyi düşünüyorlar" der (Gürkan, 1986:159-161, Batur, 1985:215). Kayıttan kendisinin de devrilebileceği anlaşılmaktadır. Müdahale senaryosu o andan itibaren değişir. Artık yeni senaryoda Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ta vardır.

6.2.3. 9 Mart Cuntası

Silahlı kuvvetlerde tansiyon yükselmekte, ordu ve kolordu komutanları bir bahane bularak Ankara'ya akın etmektedirler. Cunta mensupları Faruk Gürler'in fikrindeki değişiklikten habersizdir. Müdahale tarihi olarak komutanların toplanmasından bir gün öncesi yani 9 Mart'ta yapılacağını düşünülmektedir. Tüm hazırlıklar ona göre yapılmış, düğmeye Hava Kuvvetlerindeki toplantı sırasında basılacaktır.

Toplantıda Gürler ve Batur ikilisi ile birlikte, cuntanın beyni sayılan Celil Gürkan da vardır. Gürler tereddüt içindedir. Celil Gürkan'a göre Gürler toplantıyı karar almadan sona erdirmeyi istemektedir (1986:251). Muhsin Batur, Faruk Gürler'in orada "Emrediyorum, bu hareketleri durduracaksınız. Çünkü yarın genişletilmiş komuta konseyi var" dediğini ve toplantının bittiğini söyleyecektir (1985:276). Gürler vazgeçmiş, tabiri yerinde ise bomba cuntanın elinde patlamıştır. Bu toplantıda ihtilalin lideri görünen Gürler çekimser davranmış, kararı ertesi güne bırakarak tüm dengeleri alt üst etmiştir. Müdahale hazırlığı yapan kurmayları durduran Batur ve Gürler

müdahalenin şeklini de bu şekilde değiştirmişlerdir (Bulut, 2007:71). Her ihtilalde olduğu gibi yapılacak tek bir şey kalmıştır. Düğmeye yine basılacak ama ihtilal yine evlatlarını yiyecektir.

10 Mart ta, 3 komuta kuvvetinden 26 general, Genel Kurmay Başkanlığında toplanmışlardır. Bu gizli bir toplantı değildir. Katılımcılar içinden 7 kuvvet komutanı, 2 Genel Kurmay Başkanı, 2 siyasi parti lideri, bir bakan, 1 Başbakan ve 1 Cumhurbaşkanı çıkacaktır. Bunlardan birkaçı, Kenan evren, Bülent ulusu, Turgut Sunaalp, Ali Fethi Esener, Faik Türün, İrfan Özaydınlı'dır (Birand, Dündar ve Çaplı, 2008:243-244). Toplantı Memduh Tağmaç başkanlığında başlamıştır.

Memduh Tağmaç, merhametli ve babacan tavırları nedeni ile çok sevilen bir komutan olarak bilinir. Hatta komutanlar arasında adı "Memduh Onbaşı"dır. Bu görüşmede meclise iki dakikada kilit vururum ama sonra devleti kim yönetecek sözleriyle otorite boşluğunu dolduracaktır. Ancak yaşananların başka bir açıklaması daha vardır ki, bu da gerçekten Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'de 27 Mayıs'ın Genel Kurmay Başkanı Rüştü Erdelhun kompleksinin bulunmasıdır. Tabi bu durum, her ikisinin de olaylara bakış açısını ve seçeneklerin değerlendirilmesindeki temkinli yaklaşımlara neden olmuştur. Hükümeti devirerek yönetime el mi koyalım, yoksa sert bir uyarıda mı bulunalım hususunun tartışıldığı toplantı sonunda, askerler planlanan darbenin emir kumanda zinciri içinde müdahale şeklinde yapılmasına razı olmuştur.

Saat 09.30 sıralarında Korgeneral Kemal Taran'ın hazırladığı iki sayfalık muhtıra metni üzerinde Muhsin Batur tarafından, Faruk Gürler ve Celal Eyiceoğlu'nun yardımı ile son rötuşları yapılır (Batur, 1985:296). 12 Mart sabahı Sunay, Mit Müsteşarını arayarak gece kendisine verdiği haberi Başbakana vermesini ister. Demirel Cumhurbaşkanı Sunay'a ulaşmaya çalışır. Cumhurbaşkanı "Beni de aştılar" diyecektir. Sunay, 12 mart müdahalesine gidilen günlerde darbe hazırlığında bulunun kişiler veya gruplarca safdışı edilmesi gereken kişi katagorisine sokulmuş, her ne kadar darbe hazırlığında olduğu düşünülen Cemal Tural'ın emekli edilmesinde yardımcı olmuşsa da 12 Marta direnememiştir

6.3. 12 MART VE SONRASI

6.3.1. 12 Mart Müdahalesi

12 Mart 1971 günü, Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç başta olmak üzere, üç kuvvet komutanının imzasını taşıyan muhtıra hükümete verir. Ayrıca TRT radyolarından saat 13,00 de tüm ülkeye duyurulur. Muhtıra metni aşağıdaki gibidir.

1- Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatlarıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2- Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliğini giderecek çarelerin, partilerüstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3- Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya karardır. Bilgilerinize.

Genel Kurmay Başkanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi, Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi Orgeneral Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi, Oramiral Celal Eyiceoğlu, Hava Kuvvetleri Komutanı ve Milli Güvenlik Kurulu Üyesi, Orgeneral Muhsin Batur (Millet Meclisi Tutanaklar Dergisi, 12.03.1971:286).

Türk siyasi tarihinin ikinci müdahalesi gerçekleşmiştir. Muhtıra Demirel çekilmezse askerın yönetime el koyacağını söylemektedir. İstenen şey, Demirel hükümetinin istifasıdır. Demirel'in önünde iki seçenek vardır. İstifa etmeyerek meclise gitmek ve güvenoyu tazelemek yani askeri rejimi göze almak, ya da istifa edip askerın isteğini yerine getirmektir. Muhtıra sonrası istifa kararını değerlendiren Demirel, en akılcı hareketin istifa etmek olduğunu, orduya karşı sivil hükümetin kendisini koruyamayacağını söyleyecektir (Bulut, 2007:142). Saat 17,20 de hükümetin istifa haberi ile muhtıracılar dağılacaktır (Batur, 1985:297). Daha önce izlediği tavizkar politikanın yarattığı bir iyimserlik havası içinde bulunan hükümet; ordunun ve Cumhurbaşkanının arkasında bulunduğunu düşünmüştür. Aslında Demirel bunun içinde her şeyi yapmıştır. Gerekli olan lojman ve parasal tüm yardımları da yerine getirmiştir.

6.3.2. Muhtıraya Siyasi Tepkiler

Muhtıranın anayasaya aykırı olduğunu öne sürerek karşı çıkan ilk parti Demokratik Parti'dir. 12 Mart 1971 tarihli meclis oturumu aşağıdaki gibidir.

Demokratik Parti Milletvekili Hasan Korkmazcan, "Sayın Başkan, Meclis böyle bir yazıya muhatap değil efendim."

Başkan — Efendim, Parlâmentodan bahsedildiği cihetle, böyle bir yazıyı, Başkanlık, Parlâmentoya vâki olan hitabı kendi üzerinde muhafaza edemez. Bunun muhatabı Meclis Reisliği değil Parlâmentonun kendisi bulunduğu cihetle arzda hiçbir sakınca mütalâa etmiyorum; bu bakımdan mazur görünüz.

Hasan Korkmazcan (Denizli) — "Başkanlık Divanına gelen tezkereler için sunuş yapılır. Meclis muhatap değildir efendim."

Başkan — Müsaade buyurun efendim.

Yüksel Menderes (Aydın) — Muhatabı Başbakandır.

Başkan — Muhatabı Parlâmento efendim. Müsaade buyurun okutayım, ondan sonra meseleyi izah edeyim; çok rica ederim. Sizde TRT'nin ajansta beyanını dinlediniz (Millet Meclisi Tutanaklar Dergisi, 12.03.1971:236).

Demokratik Parti'liler o günlerde Demirel Hükümeti ile ciddi bir mücadele içinde olmalarına rağmen muhtıraya karşı duruş sergilemişlerdir. Demirel'i parlamento içerisinde demokratik ilkelerle düşürülmesi tezini benimsediklerini söylemektedirler. 17 Mart 1971 tarihinde Demokratik Parti Divan Tebliğinde "Bu günkü inançsız yönetim kadrosu şahsi, keyfi ve mesuliyetsiz bir tutumla layık olmamış ve neticede memleketi bu vahim duruma getirmiştir. Bu hükümet gitmeliydi, fakat bu şekilde gitmemeliydi" diyerek tepkilerini dile getirmişlerdir (72'ler Hareketi ve Demokratik Parti, 1971:158). Demokratik Parti'nin Adalet Partisi ile sorunu yoktur. Tüm sorun Demirel ve kişiliği üzerinde toplanmıştır. Demirel'in Adalet Partisi'nin liderliğinden ayrılması halinde Demokratik Parti'nin tekrar Adalet Partisi'ne katılması düşünülmektedir.

Demirel cephesinde de, müdahale farklı bir şekilde yorumlanmıştır. Demirel, Türk halkının kendisini yönetecekleri belirlemede ehliyet sahibi olmadığına inananların müdahaleyi yaptığını, halkın sesi olduğu için hedefin de kendisi olduğunu söylemiştir (Bulut, 2007:23).

İsmet İnönü'de muhtıranın karşısında yerini alır. Ancak Batur'a göre MİT Başkanı General Fuat Doğu ile yaptığı görüşmeden sonra fikir değiştirmiştir (Batur, 1985:299). Sadi Kocaş'ya göre, Orgeneral Tağmaç tarafından kendisi aracılığı ile İnönü'ye meclisin açık kalacağı hususunda teminat verildiği için Paşanın fikri değişmiştir (1978:37-47-54). 12 Mart hükümetlerinin başbakanı Nihat Erim, muhtıra ile ilgili daha sonra yapacağı değerlendirmede ise, muhtırayı bir ihtilal veya devrim sayılmaz diyerek politikacılara ihtar ve tenbih olduğunu söyleyecektir (2005:8).

Demirel karşıtı görünen müdahaleyi birçok kesim selamlamıştır (Ahmad, 2007:353). Özellikle sol kendine özgür örgütlenme imkanı sağlayacağını düşündüğü bir ihtilale karşı çıkmamıştır. Cuntadan yana olan sol güçler muhtıranın askeri yönetimin başlangıcını oluşturması dilemişlerdir (Kayalı, 2005:181). Askeri ve sivil bir çok kesim darbenin yön değiştirdiğini anlayamamışlardır. Aynı şekilde sağ kesim de başlangıçta itiyatlı davranmış, müdahalenin sol eksenli olmadığı anlaşılınca destekler mahiyette vaziyet almıştır.

6.3.3. Muhtıra Sonrası Asker

Ordu içindeki birçok subay 1960 Müdahalesinin yapılmasının şartlarının yeniden oluştuğu düşüncesiyle harekete geçmişlerdir. Ancak 9 Mart'ta beklenen

hareketin yön ve amaç değiştirerek 12 Mart'ta gerçekleşmesi müdahaleye farklı bir boyut kazanması ile, darbe 9 Mart cuntasına karşı yapılmıştır. Ancak Mahir Kaynak, 12 Mart sonrası Madanoğlu cuntasının dağılmadığını, kendisinin de bulunduğu oluşuma, görev almaya hazır olmaları gerektiğinin söylendiğini anlatmaktadır (2006:64). Devrim Kuvvetleri Komutanlığı Karargahı başlıklı bir yazı (Ek-8), posta ile kuvvet komutanlarına gönderilerek sürecin devam ettiği izlenimi verilmeye çalışılmıştır (Batur, 1985:307-309).

12 Mart Muhtırası'ndan sonra, Genel Kurmay Başkanı Tağmaç, hemen bir kararname hazırlatarak, ihtilal hazırlığı yapan subayları tasfiye edecektir. Yine kendisini devirme hazırlığı yapan askerlerin emeklilik yazıları, geçici olarak görevine devam eden Başbakan Demirel tarafından imzalanacaktır. 5 general, 1 amiral ve 35 albay o gün apar topar emekliye sevk edilmiştir. Komutanların tasfiyesi, hükümeti devirip reformları uygulamak isteyen sivil ve askeri radikallerin faaliyetlerine kısmen son vermiştir.

12 Mart Müdahalesi'ne varan süreç bir anda gerçekleşmiş bir olay değildir. 1961 yılında yapılan seçimlerden sonra iktidarın sivillere verilmesi ile başlayan cuntasal oluşumlar ve darbe girişimleri ile beslenen bir süreçtir. 12 Mart Muhtırası sonrasında, müdahaleyi bayram havası içinde karşılayanlar, süreç tamamlandığında radikal solun tasfiyesinin amaçlandığını anlayacaktır. (Yeşiltaş, <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=51&makaleid=600>). Ümit Cizre'ye göre aslında bir taşla iki kuş vurulmuştur. 12 Mart Müdahalesi ile ordu kendi içindeki aşırı solun tasfiyesini gerçekleştirirken milliyetçi hükümeti de bertaraf etmeyi başarmıştır (Cizre, 2002:92). Buna rağmen 12 Mart Müdahalesinden en az zararlı AP çıkmıştır. Demirel'in başında bulunduğu hükümetin askerleri kısa sürede kendisinden yana bir çizgiye getirdiği görülecektir.

6.3.4. Erim Hükümetleri

İstifa eden Başbakan Süleyman Demirel'in yerine kimin Başbakanlıkla görevlendirileceği hususu bir süre değerlendirildikten sonra Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından teklif Nihat Erim'e yapılır. Anayasa Profesörü olan Nihat Erim'e başbakanlık teklifinde bulunulmasından kuvvet komutanlarının haberi bulunmamaktadır (Birand, DüNDAR ve Çaplı, 2008:266). Komutanlar devre dışı bırakılarak müdahale sonrası siyaset üzerinde etkinlikleri zayıflatılmak istenmiştir.

Nihat Erim İnönü'den izin alarak CHP den istifa etmiş ve yeni partilerüstü hükümeti kurma çalışmalarına başlamıştır. Bir yandan da siyasi parti liderlerinden yeni kuracağı hükümet için yardım ister. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tüm siyasi parti liderlerine Erim hükümetine kayıtsız şartsız destek olmalarına ilişkin mektup yazmıştır (Erim, 2005:187, Demirel, 1973:10). Demirel, Erim Hükümeti'ne destek vererek hem hedef olan liderliğini korumuş, hem de Demokratik Parti'nin kendisine yönelik tavrını geçici olarak ortadan kaldırmayı düşünmüştür. Erim, Demirel'den gördüğü desteği CHP'den de almıştır. Ancak CHP nin verdiği destek partiyi ikiye bölmüş, ortanın soluna muhalefet eden Nihat Erim Başbakan olmuş, Ecevit bunun kendisine ve CHP nin ortanın solu hareketine karşı yapıldığını düşünmüştür. Ecevit daha sonra partisinden istifa edecektir.

Demokratik Parti bu oylamada grubunu serbest bırakmıştır (72'ler Hareketi ve Demokratik Parti, 1971:162). Ferruh Bozbeyli'nin 16.11.1972 tarihli bir açıklamasında "Demokratik Parti daha 1. Erim Hükümetinin iş başına geldiği günden bu yana, muhalefet partisi olarak görev yaptı ve devamlı iktidarın asıl sahibine yani seçimleriyle iktidara getirilmiş olan AP ye verilmesini savundu" demiştir (Bozbeyli, 1976:186). Demokratik Parti başlangıçta müdahaleye karşı çıkmış, o günden sonra da sürekli aynı tutumlarına uygun bir strateji ile 12 Mart sonrası hükümetlerin hiç birinde yer almamıştır.

Ara rejim dönemi olması nedeni ile Erim hükümetine dahil olmanın siyasi intihar olacağı düşünülmüştür. Bu nedenle Erim'in kabineye almak istediği bazı kişiler kendilerine yapılan teklifi kabul etmemişlerdir (Kocaş, 1978:97, Altuğ, 1973:13). 12 Mart'tan tam iki hafta sora 26 Mart 1971 tarihinde Reform Kabinesi açıklanır. AP den 5, CHP den 3 bakan alarak teknisyen ağırlıklı bir hükümet kurar. Bu kabineye "Beyin Takımı" denmiştir. Sağ kolu siyasi işlerden sorumlu Sadi Kocaş, sol kolu ise ekonomiden sorumlu Atilla Karaosmanoğlu teslim etmiştir (Birand, Dündar ve Çaplı, 2008:269). Bu kabinenin bir özelliği de Türkiye'nin ilk kadın bakana sahip olmasıdır. Sadi Kocaş'ın önerisi ile (Altuğ, 1973:28) Prof. Dr. Türkan Akyol Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına getirilir (Erim, 2005:191). Erim Hükümeti, sistemin dengelerini yeniden sağlayacak reformları yerine getirmek ve ikinci cumhuriyetin demokratik ve liberal kurumların izin vermediği reformları gerçekleştirmek iddiası ile iktidara

getirilmiştir. Meclise kilit vurulmaması bir hoşnutluk yaratsa da “İsteselerdi meclisi kapatırlardı” cılız sesleri içinde hükümete yardım edilmeli havası hakimdir.

Yapılması düşünülen reformlar ile sokaktaki kavganın biteceği düşünülmüştür. Ancak beklenen olmamıştır. Halk nezdinde meydana gelen olayların engellenmesi ve ülkede huzur ve asayişin sağlanması ilk yapması gereken görevler arasında yer almıştır. Ancak sokak, yaşananlar karşısında tepkisini düşürmemiş, karışıklık gittikçe artmıştır. Erim’in beyin takımı bekleneni vermemiştir. Bozbeyli, bu hükümetin asker desteği ile kurulduğunu, “ne iktidardayım, ne muhalefetteyim” hali içinde bulduklarını belirterek eleştirmiştir (Demokratik Parti Birinci Büyük Kongresi Raporlar, 29).

Anayasal teknokrat hükümeti 3 Aralık 1971'e, yani 11'ler olayına kadar yönetimde kalmıştır. Başbakan Erim, 3 Aralık 1971'de kabinesindeki 11 bakanın ayrılması nedeniyle istifa eder (2005:482). Reformcu olarak ortaya çıkan ve büyük umutlar bağlanan hükümet istifa etmiştir.

Birinci Erim hükümetin dağılmasından sonra beyin kabinesinden ve reform düşüncelerinden vazgeçilmiştir. İkinci kez Nihat Erim’e hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı Sunay tarafından “Hem kendi adıma, hem silahlı kuvvetler adına rica ediyorum” demek sureti ile verilir (Erim, 2005:486). Demokratik Parti yine hükümete katılmaz. İkinci kabinede Karaosmanoğlu yoktur, hiç bir kadın bakan bulunmayıp, Kültür Bakanlığı tamamen kaldırılmıştır. Birinci Erim hükümetine nazaran, Erim, meclise meydan okumaktan çok, yatıştırarak reformları gerçekleştirme durumunu benimsemiştir. Ancak İkinci Erim Hükümeti 16 Nisan 1972 yılında istifanın Cevdet Sunay’a verilmesi ile sona erer. 17 Nisan’da Erim’in istifası kabul edilir. Yerine Milli Savunma Bakanı Ferit Melen vekalet eder. Erimin istifası siyasi bir kriz yaratmamıştır. Feroz Ahmad’a göre yeni bir başbakanın atanacak olması, bir rahatlama dahi meydana getirmiştir (2007:377-379).

6.3.5. 12 Mart Sonrası Olaylar

12 Mart Muhtırası verildiği tarihlerde, memlekette anarşi vardır. Dünyada başlamış olan gençlik hareketine Türk halkının gençleri de katılmıştır. Türkiye Moskova’ya bağlanmadıkça Dev-Gençli militanların, Pekin’e bağlanmadıkça Maoçu militanların durdurmak özellikle silahlara sarılmışsa, devlet gücü haricinde mümkün

görülmemektedir. 12 Mart muhtırası verilmiş, hükümet düşürülmüş ancak olaylar durulmamıştır.

Demirel, “Eşkiyalığın adını devrimcilik koydular” diyerek, çeşitli dernek ve çeşitli kuruluşların tüm bu yaşananlara alet olduğunu söylemiştir (Demirel, 1973:191). Demirel, bazen masum maksatlarla başlayan çok kere yıkıcı ve aşırı akımların amaçlarına alet haline gelen bu hareketlerin bizzat başlangıç noktalarını teşkil eden hak ve hürriyetlerin özünü tahrip edecek istikamet aldıklarından bahsetmiştir (Başbakan Süleyman Demirel’in Onaltıncı Basın Toplantısı, 15).

Ülkede yaşanan olaylara ilaveten 9 Mart örgütlenişini dışarı sızdırmakla suçlanan General Atıf Erçikan’ın evi 11 Nisan bombalanınca Erim, “Tedbirler Balyoz gibi kafalarına inecektir” diyecek ve sıkıyönetimi ilan ettirecektir (Erim, 2005:220-221). Anarşi ve teröre karşı yürütülen harekate “Balyoz Harekatı” denilmiştir. Bu hareket muhtıraya destek veren radikal solcuların, aydınların ve toplumsal örgütlerin hükümetten desteklerini çekmelerine ve muhalefete geçmelerine yol açmıştır. Doğu güneydoğu ve bütün batı büyük şehirleri sıkıyönetim içine dahil edilmiştir. 18 Mayıs 1971 tarihinde İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı bir bildiri yayınlamak üzere yazılı ve sözlü basın aracılığı ile öğretim üyeleri, yazarlar ile sanatçıların bazılarının sıkıyönetim komutanlığına teslim olmaya çağırır (Bulut, 2007:87). Sıkıyönetim ilanından 25 Kasım 1971 tarihine kadar 985 tüfek, 35 makineli tabanca, 1245 tabanca, 1321 dinamit lokumu, 137 molotof kokteyli, 524328 mermi, 56 telsiz, 5 elektronik cihaz ve 19 adet çeşitli savaş malzemesi ele geçirilir (Erim, 2005:450).

17 Mayıs günü İsrail Başkonsolosu kaçırılmıştır. THKP-C üç gün içinde tüm devrimciler serbest bırakılmazsa başkonsolosun öldürüleceğini duyurmuştur (Kocuş, 1978:210). Erim hemen bir bildiriye Sadi Koçuş’a hazırlatmıştır. Bildiride, “Konsolos derhal serbest bırakılmazsa örgütle uzak yakın ilişkisi bulunanlar, gençleri kışkırtanlar hemen gözaltına alınacak, adam kaçıranlar ve onlara yataklık edenler idamla yargılanacak, Elrom öldürülürse bu kanun geçmişe dönük olarak da uygulanacak” (Altuğ, 1973:71) demiştir. Yakalanacak kişilerin isimleri bellidir. Sadece yerlerinden alınmayı beklenmektedir. Tüm ülkede her ilde toplam birkaç yüz kişi olarak söylediği kişilere karşı bir av başlatılmış, olayla ilgisi olsun olmasın bu kişiler yakalanmışlardır. 48 saat içinde 500 kişi tutuklanmış, Elrom’a karşı rehin tutulmuştur. 3 günlük süre dolmuştur. 23 Mayıs günü Elrom, Nişantaşı’ndaki Hamarat apartmanının bir dairesinde

ağız bantlı ve şakağına üç kurşun sıkılmış vaziyette bulunmuştur (Kocaş, 1978:592). Elrom'un kaçırılması olayına karışan THKP/C li Mahir Çayan ve Hüseyin Cevahir 30 Mayıs 1961 tarihinde Maltepede sıkıştırılmıştır. Operasyonda Hüseyin Cevahir ölü, Mahir Çayan ağır yaralı ele geçirilmiştir.

THKP-C'liler sıkıyönetim mahkemesinde yargılanmaya başlanmıştır. İdamı istenenler arasında Milli Birlikçilerden İrfan Solmazer, Sarp Kuray, Atilla Sarp ve Ali Kırca da vardır (Birand, Dündar ve Çaplı, 2008:280). Bu arada Elrom'u öldürmekten yargılanan Mahir Çayan dört arkadaşı ile birlikte Maltepe cezaevinden kaçırılmıştır. Erim'in Demirel'e göndermiş olduğu 11 sayfalık mektupta bu kaçırma olayında az da olsa bir kısım subayların bulunduğu belirtilmiştir (Erdem,2004:166). Kaçış sonrası yapılan tüm aramalara rağmen firariler bulunamamıştır. Sonunda Mahir Çayan ve altı arkadaşı Ünye'deki radar üssünde görevli ikisi İngiliz, biri Kanadalı üç teknisyeni kaçırmıştır. Yayınladıkları bildiride Deniz Gezmiş ve arkadaşları asılırsa üç teknisyeni öldüreceklerini söylemişlerdir. Eylemciler, rehineler ile birlikte 30 Mart 1972 de Niksar, Kızıldere köyünde tespit edilmişlerdir. Yapılan operasyon sonucunda THKP-C'nin 10 kişilik beyin kadrosu, başta Mahir Çayan olmak üzere ölü ele geçirilmiş, üç teknisyende ölü bulunmuştur. İçlerinden sadece Ertuğrul Kürkçü sağ kurtulmuştur (Birand, Dündar ve Çaplı, 2008:291-292-293). Yargılamalar sonunda dönemin en ünlülerinden Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın idamına karar verilmiştir. THKP/C büyük darbe yemiştir. Onaylanan kararlar sonrasında Deniz Gezmiş Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idamları 06.05.1972 de infaz edilmiştir.

7. 12 MART MÜDAHALESİ VE DEMOKRATİK PARTİ

7.1. GENEL OLARAK

12 Marta en şansız giren parti, üç ay önce kurulan Demokratik Parti'dir. Demokratik Parti'nin tek şansızlığı 12 Mart Muhtırası değildir. Bunlardan bir kaçısı sıkıyönetim, mahalli seçimlerin ertelenmesi, yayın yasakları ve partinin manevi dayanaklarından birisi olan Yüksel Menderes'in hazin ölümü ortaya çıkan gelişmelerdir (Kıvanç, 1978:80-82). Kardeşler içinde en tutarlı ve ağırbaşlı olarak bilenen Yüksel Menderes 8 Mart 1972 günü sabah evinde ölü olarak bulunmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde, ikinci askeri müdahale olan 12 Mart Müdahalesi gerçekleşmiş, ara rejim dönemi başlamıştır. Kısa bir süre önce kurulan Demokratik Parti, Türkiye'nin içinde bulunduğu karmaşanın müsebbibinin, olaylara doğru teşhisini koyamayan ve gerekli tedbirleri almaktan acze düşen Adalet Partisi ve ayrıca ortanın solu sloganı ile aşırı sola ve anarşiye kapı açmakla suçlanan Cumhuriyet Halk Partisi olduğunu söylemektedir (Bulut, 2007:156). Parti'nin Demokrasi ile ilk tanışması sorunlu başlamıştır. Demokratik Parti rejimle iş birliğini hep reddetmiştir. Feroz Ahmad'a göre sağdaki muhalefet rolünü tek başına oynamıştır (Ahmad, 2007:394). Demokratik Parti müdahaleye karşı çıkışını istikrarla devam ettirmiş, 12 Mart sonrası hükümetlerin hiç birinde yer almamıştır.

Müdahaleye kadar Adalet Partisi ince bir siyasi denge tutturmuştur. Bir yanda orduyu nötralize etmeye yönelik öğeleri içeren politik yaşam sentezi, diğer tarafta, seslenen kitlenin partiye bağlılığını sürdürmeyi amaçlayan öğeleri içeren vitrini bulunmaktadır (Cizre, 2002:37). Ancak 12 Marta gelindiğinde, bozulan bu ilişkileri fırsat bilen Demokratik Parti, Demirel ile Erim hükümetini, dolayısı ile Demirel ile orduyu karşı karşıya getirmek istemiştir. 22 Ekim 1972 tarihinde Adalet Partisi 6. Büyük Kongresi yapılır ve Demirel güçlü bir şekilde tekrar seçilir. Aynı şekilde 17 Aralık günü Demokratik Parti'de de büyük kongre toplanır ve yine İstanbul milletvekili Ferruh Bozbeyli yeniden genel başkanlığa seçilir.

7.2. CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ

12 Mart sonrası Türk demokrasi hayatının geldiğini noktayı belirleyecek bir sınav daha vardır. Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı süresi dolmuştur ve yerine yeni Cumhurbaşkanı seçilecektir. Bundan önce halledilmesi gereken bir sorun daha vardır ki, yeni Genel Kurmay Başkanının Orgeneral Memduh Tağmaç'tan sonra kim olacağı husustur. Bu sorun, Tağmaç'ın bir gün sonra emekli olması halinde krize dönüşebilecekken, ikna edilerek bir gün önce emekli edilmesi ile halledilmiştir. Böylece Genel Kurmay Başkanlığına Faruk Gürler getirilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı seçiminin 13 Mart'ta yenilenmesi gerekmektedir. Genelkurmay Başkanlığı'ndan istifa ederek, Cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatörlüğe atanan Faruk Gürler adaylar arasındadır. Cumhurbaşkanı seçilmesi beklentisi de yaygındır (Bulut, 2007:97). Bir çok parlamenter de bu hususta kendisine teminat vermiştir (Erdem, 2004:175). Ancak Genel Kurmay Başkanı olan Faruk Gürler'in Cumhurbaşkanı seçilebilmek için yapmış olduğu istifa ile boşalan yere, Muhsin Batur gelmek istemektedir. Havacı birinin Genel Kurmay Başkanı olması geleneği yoktur. Muhsin Batur, Faruk Gürler'in Genel Kurmay Başkanı olmasını içtenlikle desteklediğini, ancak o tarihlerde paşanın Cumhurbaşkanlığına doğru yola çıkacağını bilmediğini anlatacaktır (1985:350). Faruk Gürler'den boşalan Genel Kurmay Başkanlığı'na anlaşma gereği bir havacı değil bir karacı komutanı getirirler. Askerler içindeki ittifak böylece bozulur. Muhsin Batur istediğini ele geçiremeyince "Ordu Faruk Paşayı desteklemiyor" sözleri yankılanmaya başlamıştır.

Cumhurbaşkanlığı seçimleri yaklaşmıştır. Gürler, asker desteğini kısmen kaybetmesinin yanında, sivil destekten de yoksundur. Gürler'in, geçmişte radikal subaylarla işbirliği yaparak ihtilal hazırlıkları içinde bulunması, adaylığını Adalet Partisi açısından kabul edilemez hale getirmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin parlamento içi ve dışında bir hesaplaşma konusu olacaktır (<http://www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/IOLTP/1269/unite07.pdf>). Faruk Gürler kuvvetine ve geçmişine güvenerek siyasileri iknaya çalışmaktadır. Demokratik Parti Genel Başkanı Bozbeyli kendisini iknaya gelen komutanlara, kendisinin asker olmadığını, bir partinin genel başkanı olduğunu, kendilerine söz veremeyeceğini belirterek, olumlu yanıt vermediğini belirtmiştir (Uğur, 2009:344).

Seçimler yapılır ve ilk seçimlerde Tekin Arıburun 276, Faruk Gürler 200 oy almıştır. Demokratik Parti de kendi adayı Ferruh Bozbeyli'ye oylarını vererek seçimleri kitlemiştir (Batur, 1985:412-413). Kitlenen seçimler için Cumhurbaşkanlığı süresinin uzatılması yönünde anayasa değişikliği gündeme gelmiştir. Değişiklik teklifi Meclis tarafından reddedilmiştir. Bunda askeri erkan locasında Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un bulunmayışı yani Gürler'den desteğini çekmiş olmasının da etkisi yadsınamaz.

Cumhurbaşkanlığı konusunda Fahri Korutürk'n ismi ortaya atılır. Fahri Korutürk, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi ve Adalet Partisi arasında ki mutabakat ile Cumhurbaşkanı seçilir (Demirel, 1973:370). Demirel Korutürk ile de 1966 yılında yapmış olduğu konuşmayı yapmış, sözlü olarak Korutürk'ten de güvence almıştır (Cizre, 2002:109). Cumhurbaşkanı'nın bu şekilde seçilerek askerlerin, siyaset üzerindeki etkinliğinin azaldığının tescili açısından büyük bir öneme sahiptir.

7.3. 1973 SEÇİMLERİ

Adalet Partisi beklentilerin aksine 12 Mart'tan güçlenerek çıkmıştır. Neredeyse tüm ciddi rakipleri, partiyi terk ederek kendi partileri Demokratik Parti'yi kurmuştur. Buna karşın 12 Mart ile de Demokratik Parti'nin ilerlemesi durmuştur. Bozbeyli 12 Mart ile birlikte demokrasinin devam edip etmeyeceği kaygıları içinde Demokratik Parti merkezini dolduran insanların partiyi terk ettiklerini, kurulu teşkilatın bile tereddütler içine girdiğini söyleyecektir (Bozbeyli, 2000:15). Mevcut konjonktür ve siyasal toplantıların yapılamamış olması Demokratik Parti'nin ie dönük politika izlemesine neden olmuştur.

Artık partiler seçime gitmek ve olağanüstü bu durumun kalkmasını istemektedir. Sıkıntılı bu dönem içinde 1973 seçimlerine gelinmiştir. Partiler seçim öncesi propaganda amacı ile ağır isimlerini seçim bölgelerine göndermeye başlamıştır. Demokratik Parti'nin ağır ismi ise Celal Bayar'dır. Bayar açıkça Adalet Partisi'nin karşısına geçmiştir. Kongrelerde ve gittiği yerlerde Demokratik Parti'ye oy vermelerini söylemektedir (Bulut, 2007:324). Celal Bayar ve kendisiyle irtibatları devam eden Demokrat Partili bakan ve milletvekilleri 73 seçimleri boyunca Demokratik Parti'ye yardım etmiştir (Bozdağ, 2005:167). 93 yaşındaki Bayar seçim gezileri için yollara

düşmüştür. Vatandaşlar 13 yıllık aradan sonra Bayar'ı görebilmek için meydanlara koşmuşlardır. 27 Mayıs'ın devirdiği Celal Bayar Demokratik Partiyi, Demokrat Parti'nin halefi olarak tanımlamaktadır (Kuru, 1996:158). Siyasi hakların iadesi ile ilgili 1969 yılında yaşanan anayasa değişikliği meselesi, Demokratik Partinin kullandığı en büyük propaganda araçlarından birisi olmuştur.

Celal Bayar, Adalet Partisi'nin Demokrat Parti'nin devamı olup olmadığına ilişkin bir soruya şöyle cevap vermiştir.

Onlar devamıyız diyorlar. Yaptıklarına bakıyorum devamı olup olmadığına tereddütler geçiriyorum. Bizim takdir ettiğimiz kimseler Demokratik Parti'de bulunuyor. Biz de takdirlerimizi onlardan esirgemiyoruz. Bunu yapmak günah değil, bir memleket borcudur. Bende onu yapıyorum (Kemal, 1980:65).

Bozbeyli seçim öncesi basından şikayet etmektedir. Seçime çok kısa bir süre kalmasına rağmen, DP ile ilgili haberler gazetelerde yeteri kadar yerini almamaktadır. Sadece CHP veya solu destekleyen bazı yayın organları arada sırada DP'ye yer verdiği görülür (Kıvanç, 1978:98). Demokratik Parti Eski Demokrat Partililerin kendilerine verdiği desteğe rağmen, kendisini halka tam olarak anlatamamaktadır.

Seçim öncesi başkaca siyasi partilerde kurulmuştur. Sadettin Bilgiç, bunlardan birisini kuracak olan Erbakan ile görüşerek bu isteğinden vazgeçirmeye çalışmıştır. Demokratik Parti ile bütünleşmesini sağlamak için birkaç kez temas kurmuştur (Bilgiç, 2007:187-188). Ancak başarılı olamayan bu girişimler, iki partinin ayrı ayrı seçimlere girmesi ile sonuçlanmıştır. Necmettin Erbakan tarafından 11 Ekim 1972 de Ankara'da kurulan Milli Selamet Partisi Ocak 1972 de Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılan Milli Nizam Partisi'nin devamıdır (Bulut, 2007:211). Demokratik Parti'nin kurucuları AP içinde milliyetçi mukaddesatçı kanadı temsil ettiği öngörülmüş olmasına rağmen, Milli Selamet Partisi'nin bu dönemde kurulmuş olması, Demokratik Parti'nin muhafazakar bir parti konumuna düşmesini engellemiştir.

1973 Seçimlerinde Demokratik Parti'nin kullandığı sloganlar arasında, "Her şeye rağmen söz milletindir", "Milliyetçiyiz, demokratız, sağcıyız", "Komünizme, Anarşiye, Pahalılığa, İşsizliğe, haksızlığa dur diyoruz", "Oylarınızın imanlı ve cesur

bekçisi Demokratik Partidir” gibi sloganlar bulunur. DP, milletin solun karşısında olduğunu, sağcılığın ise gerici ve ırkçılık olmadığını vurgulamıştır (Bulut, 2007:310). Seçimler yapılmış, sonuçlar kimseyi tatmin etmemiştir.

Tablo 7. 1973 Milletvekili Seçim Sonuçları

	%	MİLLETVEKİLİ SAYISI	ALDIĞI OY SAYISI
CHP	33,3	185	3.570.583
AP	29,8	149	3.197.897
DP	11,9	45	1.275.502
MSP	11,8	48	1.265.771
CGP	5,3	13	564.343
MHP	3,4	3	362.208

Kaynak : TÜİK, 2008:28

Bu seçimlerde Demokratik Parti’ye en büyük zararı veren Milli Selamet Partisi’dir. Seçimden önce 80 milletvekili bekleyen DP oylarının bir kısmını MSP’ye kaptırmıştır. Sağda oluşan din ve radikal milliyetçiliği esas alan ve bunların örgütlü ifadesi olan MHP ve MSP, Demokratik Parti’nin hedeflediği oylarını almıştır.

Adalet Partisi, toplumun tüm kesimlerinden oy alabilmiş kitle partisi olarak, belli bir grup seçmen tabanına dayanmamıştır. CHP’ye ve onun temsil ettiği toplumsal ittifaka çeşitli nedenlerle muhalif olma temelinde farklı kesimler partiyi desteklemiştir. Seçim sonuçları da bunu göstermiştir. Ancak Adalet Partisi’nin 1973 seçimlerinde aldığı toplam oy, 1969 seçimlerinde 1 milyon eksik, oy oranı ise yine bir önceki seçimde olduğundan yüzde 10,7 daha azdır.

Bayar, Demokratik Parti ile ilgili “hem takdir ediyorum, hem de teşvik ediyorum. Onların iktidara gelemeyeceğini biliyorum. İnsan sadece iktidarda güzel vazifeler görmez. Muhalefette de görür. Biz de güzel vazifeler gören muhalefet partisi hiçbir zaman olmamıştır. Muhalefet lazımdır” demiştir (Kemal, 1980:66). Bu seçimler Demokratik Parti’nin kaderini de belirlemiştir. Sonuçlar aslında hiç kimse için beklenen

düzeyde değildir. Ancak bir şey anlaşılmıştır ki, halkın teveccühü Demokratik Parti'den yana değildir.

7.4. 1973 SEÇİMLERİ SONRASI HÜKÜMET KURMA ÇALIŞMALARI

1973 seçimleri Türkiye'de yeni bir iktidar alternatifinin belirdiği seçim olmuş, 12 Mart'tan önce kurulan DP ve MSP ile CHP'nin koalisyon yapma olanağı sağlamıştır. Hükümet kurma çalışmaları içinde artık Adalet Partisi'ne de ihtiyaç yoktur.

Milli Selamet Partisi'nin programı CHP'liler tarafından detaylı bir şekilde araştırılmakta, bu parti ile hükümet olup olunamayacağı hususu değerlendirilmektedir. Partiler arası ortak hareket noktaları tespit edilmeye başlanmıştır. Demirel de kendisine muhalefet görevi verildiğini söyleyerek koalisyon kurmayacağını söyler. Demokratik Parti sağ iktidar fırsatını kaybetmek istemez. CHP-MSP, CHP-DP ihtimalleri de vardır. Buna CGP de eklenebilir veya destekleyebilir durumdadır. Bu nedendir ki Bozbeyli Demirelsiz bir sağ koalisyon yapılmasını ister (Bozbeyli, 1976:206).

Fahri Korutürk 27 Ekim 1973 günü hükümeti kurma görevini CHP genel Başkanı Bülent Ecevit'e verir. Erbakan ile ilk girişimde başarısız olur. Erbakan kabul etmez. Hükümeti kurma görevi Demirel'e verilmiştir. Demokratik Parti olumsuz yanıt verir. Bozbeyli Demokratik Parti'nin görüşünün CHP nin dışında bir ortaklık olduğunu söylemiştir (1976:201). Erbakan'ın Demirel'e evet demesi ise yararsızdır. İki parti hükümet kurmaya yetecek üye sayısını bulamazlar. Demirel de 17 Kasım Günü görevi iade eder. Bu arada Ecevit Erbakan'ı ikna etmeye çalışıyordu. Demokratik Parti ise Parti Genel Başkanlarının katılmayacağı bir koalisyonda ısrar eder. Naim Talu bir deneme yapar ama başarısız olur.

Akın Kıvanç dönem ile ilgili şunları söyler. "Aslında Bozbeyli sürekli ileriye öngörmekte ama bir tek Demirel düşmanlığından kurtulamadığı için söylediği sözler boşlukta kaybolmaktadır". Bir süre sonra da bu sözlerden en çok Demirel'in yararlandığı, "Sola karşı birleşelim" diyerek Bozbeyli'yi kendi silahıyla vurduğu görülecektir" der (1978:102).

Buna birde Bozbeyli'nin Bayar düşmanlığı eklenmiştir. Bilgiç, 1973 seçimlerinden önce, Adana ilinde seçim gezisinde Bilgiç, Bozbeyli'nin Bayar'a

gösterilen ilgiden tedirgin olduğunu ve parti genel başkanının kendisinin olduğunu söyleyerek tepki gösterdiğini anlatmıştır (2007:237).

Bilgiç, Bozbeyli ile Bayar arasındaki ilişkiyi anlatırken anılarında şunları söylüyor.

Taksim gezisinde bir kamyonu kürsü olarak kullanmıştık. AP'ninkine denk bir kalabalık toplandı. Halk Bayar'ı görmeye geliyordu. Fakat Bozbeyli "Ben genel başkansom, kendimden sonra kimseyi konuşurman" diye tutturdu. Bayar'ın maksatlı olarak meydana geç geldiğini iddia ediyordu. Buna trafiğin sebep olduğunu, Bayar'ın böyle bir şeye tenezzül etmeyeceğini anlatmama rağmen kırık plak gibi aynı şeyleri tekrarlıyordu. Bu tavrını sürdürdüğü takdirde ibret i alem için kamyonun aşağıya atacağımı söyledim (2007:238).

Sağ partilerin kişisel veya siyasal nedenlerle bir araya gelememeleri nedeniyle, seçim sonuçlarının açıklanmasından sonra 100 günü aşan bir süre hükümet bunalımı yaşanmıştır (<http://www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/IOLTP/1269/unite07.pdf>). Demirel muhalefet görevine razı olmuştur. Sonunda CHP ve MSP arasında kurulan koalisyon uyumlu olduklarından değil, tarafların iktidara gelmeyi çok istediklerinden gerçekleşmiştir. CHP MSP koalisyon hükümeti 25 Ocak 1974'de kurulur. Demokratik Parti'ye göre Demirel yenilmiştir. Hükümeti de elinden kaptırmıştır. Demirel unsuru yüzünden kurulabilecek olan AP-DP hükümeti kurulamamıştır.

7.5. CHP-MSP KOALİSYONUNUN BOZULMASI VE GELİŞMELER

CHP ve MSP arasında kurulan koalisyon her iki tarafında beklentilerine cevap verememesi nedeni ile sıkıntı içindedir. Bu koalisyonun imdadına Kıbrıs Harekatı yetişir. Harekat iki koalisyon ortağı arasındaki sıkıntıları durdurmuştur. Siyasal çekişmeler ve kırınlıklar bir kenara itilmiştir. Türk kamuoyu bir bütün haline gelmiş, CHP lideri Bülent Ecevit'e büyük prestij sağlamıştır. Ancak bu barış ortamı fazla devam etmeyecektir. Ecevit'in yurt dışı gezisi sırasında kendisine vekâlet edecek kişiyi

Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan haricinde bir devlet bakanını görevlendirmesi ile koalisyon bozulmuştur.

Bülent Ecevit bu prestiji lehine çevirebilmek için erken seçim düşünmektedir (Cizre, 2002:128). Nasıl bir hükümet kurulacağı hesabı yapılmadan verilen bu istifa yeni bir krizin başlangıcı olmuştur. Bozulan CHP-MSP koalisyonu ile ilgili Ferruh Bozbeyli, Demokratik Parti'nin Halk Parti ile erken seçim hususunda anlaşmaya hazır parti gözükmediği için koalisyonun bozulduğu hususunda suçlamalara maruz kalmıştır. Bozbeyli, koalisyonun af kanunu ile ilgili bozulduğunu, Ecevit ile görüşmelerinin, Ecevit'in İstanbul'da bu ortaklığın devamına olan inancının bittiğine ilişkin beyanatından sonra başladığını söylemiş ise de, Halk Partisi'nde bu ortaklığın bozulması halinde erken seçim sağlamak üzere Demokratik Parti'den destek sağlanabileceği hususunda bir ümit uyanmış olabileceğini eklemiştir (Bozbeyli, 1976:250-251-252). Ecevit, yeni hükümet kurulana kadar gelenek gereği bir süre hükümette kalacağını, ancak hükümet kurulmasa bile bakanlıkları boşaltacağını söyleyerek meclisi erken seçime zorlamak istemiştir (Yurdağül, 2000:130).

Demokratik Parti'nin kuruluşundan beri ilk defa hükümet olma fırsatı ele geçmiş, Demokratik Parti'nin geleceği açısından bir dönüm noktası olabilecek bir sürece girilmiştir. 25 Eylül 1975 günü Ecevit Aralık'ta seçim koşuluyla Bozbeyli'ye ortaklık önermektedir. Demokratik Parti hiç değilse 5-6 ay hükümet olmayı ve seçim öncesi hazırlık için süre kazanmayı düşündüklerinden Haziran ayına açık kapı bırakarak evet demeyi uygun görür (Kıvanç, 1978:114). Bozbeyli sadece 1975 Ekim'indeki Senato seçimlerine kadar ertelenecek seçimlerde, halkın huzuruna niçin CHP ile hükümet kurduklarını açıklayabileceklerini söyleyerek süre kazanmak istemiştir (Uğur, 2009:364). Ecevit ne kadar çabuk erken seçim istiyorsa Demokratik Parti de o kadar uzun hükümet kalmayı tasarlamaktadır.

MSP ve CGP ile MHP'nin oyları mecliste Demirel'in güvenoyu alabileceği noktaya getiremeyecektir. DP'nin Demirel'siz hükümet tutumu da Demirel'e görevi Cumhurbaşkanıya iade etmeyi gerekli kılar. Görev yeniden Ecevit'tedir. AP ve DP arasındaki sürtüşmede artmaktadır. Ecevit azınlık hükümeti teklifinde bulunur. Ancak başarılı olamaz. 7 Kasım 1975 günü görevi tekrar iade eder (Kuru, 1996:183-184). CHP ile DP arasındaki koalisyon olasılığı da hızla düşmektedir. Parti içi dengelerinde etkili olduğu koalisyona yönelik tepki, Demokratik Parti için başka bir kırılma noktasını

oluşturmaktadır. Demokratik Parti içinde, Adalet Partisi ile koalisyon kurulduğunda tepki gösterecek, hatta partiden ayrılacak vekiller bulunduğu gibi, CHP ile koalisyon yapıldığında da aynı sayıda partiden ayrılacak vekiller bulunmaktadır. Dengenin çok iyi sağlanması gerektiğinin farkında olan Bozbeyli, Demirelsiz sağ koalisyon üzerinde ısrar etmeye devam etmiştir.

7.6. DEMOKRATİK PARTİ VE MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ

CHP ve DP arasında koalisyon olasılığı oldukça azalmıştır. Demirel ise bir sağ koalisyon için gerekli ortamı tamamlamıştır. Celal Bayar, Demokratik Parti içinde kendi ile birlikte hareket eden grubu yönlendirerek Adalet Partisi'nin kuracağı yeni hükümete oy vermeye ikna eder (Bozdağ, 2005:168). Bilgiç ve Menderes'ler aracılığı ile Demokratik Parti'ye atılan çengel tutturulmuştur. DP istemese de bu parti içinden en az 25 kişinin Demirel'in başbakanlığında hükümete güvenoyu vereceği düşünülmektedir. Cumhuriyetçi Güven Partisi ilk olumlu cevabı veren parti olur. Bozbeyli Partisi'ne güvenememektedir ancak daha önceki katı tutumu nedeni ile geri dönüşte yapamamaktadır.

En büyük hasmı olan İnönü ile barışan Bayar, daha büyük hedefler için şahsi hislerine gem vurarak Demirel ile de barışması beklenir (Devir Dergisi, 06.05.1974:16). Uzun zamandır görüşmek isteyen Demirel ile Bayar bir araya gelmiştir. Mutabakat içinde oldukları anlaşılan ikili, yeni siyasi koalisyonu sağlamışlardır (Kemal, 1980:56). Anahtar artık Bayar ve Bilgiçtir. DP ikiye bölünmüştür. Taban ele geçen fırsatın değerlendirilmesini ve hükümet olunmasını istemektedir. Tavan ise sıkıntılıdır. CHP ile koalisyon halinde partiyi terk edeceklerin sayısı 15 den az değildir. AP ile ortaklık kurulursa yaklaşık aynı durum ortaya çıkacaktır. Demirel'e göre sağlam 221 oyu vardır ve oyunu artırmak için çalışmaya hızla devam etmektedir.

7.6.1. Demokratik Parti'den İstifalar

44 kişi kalan DP meclis grubunda Milliyetçi Cephe hükümetine girilip girilmeyeceği oylanır. 22 kişi "girmeyelim" şeklinde oy kullanmıştır. Bozbeyli, girmeyelim diye o veren 7 kişi ile girelim diye oy veren 2 kişinin, "Milliyetçi Cephe'le girmemize mani oldukları için istifa ettik" diyen partililer olduğunu söylemiştir. Özellikle "Girmeyelim" diyenler içinde Bilgiç'in de olduğunu açıklamıştır (Uğur,

2009:372). 9 DP li Bayar'ın görüşünü aldıktan sonra istifa etmiştir (Kıvanç, 1978:120). Bozbeyli ve arkadaşları içi istifalar tam bir sürpriz olmuştur.

Bilgiç ve arkadaşları, istifa mektubunda şunlara değinmişlerdir.

Türkiye yarım yılı geçen bir zamandır hükümet buhranından kurtulamamıştır. İçinde bulunduğumuz şartlar uzlaşma ve bağdaşmayı zaruri kılmaktadır. Türkiye komünizmin çok yönlü tehdidi altındadır. Çok yönlü tehdit içindedir. Bu şartlar muvacesinde bizler, aşağıda imzası bulunan parlamento üyeleri, yukarıda izaha çalıştığımız bu sebepler dolayısı ile, CHP dışında ve seçilmiş bir parti, parlamento üyesinin başkanlığında kurulacak hükümeti oylarımızda destekleyeceğimizi, bu dar boğazdan geçebilmenin şartı olarak aziz milletimizin ıttılarına saygılarımızla sunuyoruz. Bu sebeplerle, hükümetin kurulmasına yardımcı olmak maksadıyla, Demokratik Partiden ayrılma zaruretinin doğmuş olduğunu arz ediyoruz.

Nilüfer Gürsoy, Mutlu Menderes, Talat Asal, Bahri Dağdaş, Kubilay İmer, Kemal Ziya Öztürk, Hasan Değer, Abdullah Çilli, Atabodur, Sadettin Bilgiç (2002:240).

7.6.2. Milliyetçi Cephe Hükümeti ve Demokratik Parti'nin Erimesi

Sadettin Bilgiç, Mutlu Menderes ve Nilüfer Gürsoy'un da bulunduğu 10 partinin Adalet Partisi'nin içine dönmek üzere istifa etmeleri Demokratik Parti için sonun başlangıcı olmuştur. Demirel hesap yapmakta ve tek tek güvenoyu için kulis faaliyetlerinde bulunmaktadır. Bu sırada istifa edenlerden Hasan Değer CHP'ye geçer, CHP li Mehmet Sadi Resa ise Adalet Partisi' geçer. Mecliste son durum CHP 189 AP 150 MSP 48 DP 31 CGP 9 MHP 3 TBP 1 Bağımsız 16'dır. Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nden oluşan hükümet için, 13 Nisan 1975 de güven oylaması yapılır ve 222 ye 218 oy ile Demirel Başbakan olmuştur.

Demokratik Parti için ise artık çöküş devresi baş göstermiştir. Kısmi senato seçimleri Demokratik Parti için bir uyarıdır. 54 Senatör seçiminden hiç birisini Demokratik Parti alamaz. MC hükümeti bütçe oylamasında 231 beyaz oy çıkması,

Demirel ve Ticaret Bakanı Halil Başol hakkındaki meclis soruşturması açılmasını isteyen önerenin 228 e 221 oyla reddedilmesi Demokratik Parti'nin tüm umutlarını söndürür (Kıvanç, 1978:124). Demokratik Parti, elindeki hükümet olma fırsatını Demirel düşmanlığı ve sol koalisyon korkusu nedeni ile kaçırmıştır. Kurulan hükümet ile birlikte de bu fırsat bir daha eline geçmeyecektir. Kriz dönemindeki bu kötü yönetim nedeni ile parti içinden kopuşlar baş göstermiştir. Artık iktidara gelme iddiası Demokratik Parti içinde bulunmamaktadır.

7.6.3. 1977 Seçimleri

Ara rejim döneminde Demokratik Parti hiçbir aktivite gösterememiş, iç tartışmalar ve doğuş sebebini bile unutarak suskunluğu tercih etmiştir. Zaten Demirel'in kişiliğine muhalefetten doğduğu düşünülen Demokratik Parti, tüm etkinliğini yitirmiştir. Yıkılan CHP-MSP hükümetinden sonra kurulan MC hükümeti içinde yerini alamamıştır. MC hükümetinin devam ettiği süre boyunca da erimeye devam etmiştir. Diğer tarafta Adalet Partisi'nde ise Demirel, 1974 kongresinde liderliğini partililere onaylatmıştır.

Tablo 8. 1977 Milletvekili Seçim Sonuçları

	%	MİLLETVEKİLİ SAYISI	ALDIĞI OY SAYISI
CHP	41,4	213	6.136.171
AP	36,9	189	5.468.202
MSP	8,6	24	1.269.918
Demokratik Par.	1,8	1	274.484

Kaynak : TÜİK, 2008:28

1977 seçimlerinden sonra AP, bir evvelki seçimlerde Demokratik Partiye giden oyların hepsini geri almıştır. Seçimlerde Demokratik Parti %1,8 oy olarak sadece Konya milletvekili Faruk Sükan meclise girebilmiştir. Bozbeyli dahi aday olduğu İstanbul'dan seçilememiş, Demokratik Parti Genel Başkanlığı'ndan 06.05.1978 tarihinde istifa etmiştir. Faruk Sükan, 05.01.1978 de kurulan Ecevit Hükümeti'nde Başbakan Yardımcısı görevini almıştır (<http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HB42.htm>)

:Erişim Tarihi, 08.07.2009). Demokratik Parti ise 04.05.1980 tarihinde yapılan 4. Büyük Kongresi ile kendini feshetmiştir. Büyük iddialar ve kendisine güven ile siyasete başlayan Demokratik Parti, beklenmeyen gelişmeler ve kişi odaklı siyaseti nedeni ile tarihteki yerini almıştır.

8. DEMOKRATİK PARTİ'NİN BAŞARISIZLIK NEDENLERİ

Demokratik Parti'nin doğmasına neden olan Demirel, Bayar ve asker faktörü yine Demokratik Parti'nin sonunu hazırlamıştır. Adalet Partisi'nden koparak kısa bir siyasi hayat geçiren Demokratik Parti, oluşumunu uzun sürede tamamlamasına rağmen, sonu hızlı bir şekilde gerçekleştirmiştir.

8.1. CELAL BAYAR'IN GÖRÜŞ DEĞİŞİKLİĞİ VE MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ

Eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar gerek cezaevinde bulunduğu dönemde, gerekse cezaevinden çıktığı dönemde siyaset üzerinde ki etkisi hiç tükenmemiş bir siyaset adamıdır. 27 Mayıs İhtilali sonrası kapatılan Demokrat Parti'nin tabanının Adalet Partisi üzerinde toplanmasında da etkisi yadsınamaz. Bu sürecin devam etmesinde ve Adalet Partisi'nin kitle partisi haline gelmesinde büyük emeği bulunmaktadır. 1969 yılındaki siyasi hakların iadesi ile ilgili anayasa değişikliği olayından sonra genel siyasetinde değişiklik yaşanan Bayar, hizbin ayrılmasını sağlamış, 1973 seçimleri öncesinde miting meydanlarını yaşına rağmen dolaşarak kurulan Demokratik Parti adına oy istemiştir. .

1973 Seçimlerinden sonra kurulan CHP-MSP hükümeti, siyasi hakların geri verilmesi kanununu meclisten geçirtmiştir. 13 yıllık mücadele sonunda Celal Bayar siyasi haklarına bu hükümet zamanında kavuşmuştur. Bayar'a eski cumhurbaşkanı olması nedeni ile senatoya girmesi çağrısı yapılmıştır. Bayar ise çağrıyı prensip olarak reddettiğini söylemiştir (Kemal, 1980:62). Açıklamasında, “Tabii senatörlük ve benzeri sıfatların gerçek demokrasi esasları ile telifini güç buluyorum. Bu konuda samimi olarak bağlı bulunduğum görüş, düşünce ve inancıma sadık kalmak kararındayım” diyerek red gerekçesini açıklamıştır (Devir Dergisi, 06.05.1974:13). Senatörlük görevini kabul etmemesi Bayar'ın halk üzerindeki prestijini artırmıştır. Ancak yine de, 1973 seçimlerinden sonra, Bayar'ın yaşı itibari ile çağdaş ve dinamik bir muhalefetin devamının liderliğini yapacağı düşünülmemektedir. Eski demokratlardan da dinamik bir liderin çıkıp çıkamayacağı başka bir sorun olarak karşısına çıkmış, bu halde bölücü değil birleştirici tavır takınacağı düşünülmüştür (Devir Dergisi, 06.05.1974:16).

Demokratik Parti mensupları açısından bu bölünmüşlüğün nasıl giderileceği çok önemlidir.

Tüm demokrat partililer politik davranışın tespiti için Bayar imzasıyla 16 Mayıs 1974’de İstanbul’a çağrılmaktadır. Bayar çağrı mektubunda yaş gününü kutlayacağını söyler, ancak yaş günü partisinden sonra yapılacak konuşmalar merakla beklenmektedir. Toplantıya 315 eski demokrattan 285 kişi çağrılmış bunların 186 kişi katılmıştır (Kıvanç, 1978:108). Bu toplantıya katılanların yeniden toparlanması ve politikada etkin olması düşünülmemektedir. Ancak siyaset sahnesinin yeniden planlanacağı tahmin edilen bu toplantıda, çeşitli alternatifler konuşulmuştur.

Bunlardan birisi yeni bir partinin kurulmasıdır. Yeni bir ad ve yeni bir genel başkan seçilecek, Adalet Partisi’ne ve Demokratik Parti’ye bu yeni partiye katılması çağrısı yapılacaktır. Demirel’in böyle bir teklifi kabul etmeyeceği Bayar tarafından tahmin edilmektedir. 7 Mayıs 1974 tarihli Devir Dergisi’nde, Bayar’ın birleştiriciliğini tüm partilerin dışında, en büyük partiye katılarak verebileceği, bunu yapmadığı takdirde sırf Demirel’e karşı duruşundan dolayı yanlış yaptığı değerlendirilerek büyük kitle tarafından iyi not almayacağı yazılmıştır (Devir Dergisi, 06.05.1974:16). Celal Bayar, realistik bir politika olarak seçimlerden evvel DP’yi tutmakla, kitlenin bölünmesini kolaylaştırdığını ve bunun en fazla CHP’nin işine yaradığını değerlendirmiş olacak ki, Demokratik Parti’yi desteklemekten vazgeçmiştir. Zaten Demokratik Parti bir lider partisi de değildir. Adalet Partisi’ni düzeltme amacı ile kurulmuş, sembol partidir. Bu nedenle Demokratik Parti’nin tasfiyesi de kolay olacaktır.

Celal Bayar çok güçlü bir kişiliktir. Halk nezdinde halen itibarı bulunduğundan, siyaseti büyük ölçüde etkilemektedir. Akın Kıvanç, Bayar’ın gücünü MC hükümeti kurulmazdan önceki dönemle ilgili şu sözleri ile anlatır.

Bunalıma Çankaya ağırlığını koymuştu. Çankaya kadar ağırlığı merak edilen bir köşk daha vardı. Bu köşk Celal Bayar’ın kapıları sımsıkı kapalı, sürekli iki koruma polisinde bulunduğu çifte havuzlardaki köşküydü. Hatta o sırada gayri resmi Cumhurbaşkanlığı köşkü, hükümet bunalımının çözümü buradan çıkacak bir sese bağlıydı. Yani sabık Cumhurbaşkanı’nın “şöyle yapın, böyle yapın... gibisinden sözlerine... ne acı ne kötü. Ona parti liderlerinin, milletvekili ve senatörlerinin taparcasına duyduğu saygıyı bir türlü

anlayamadım. Nasılolur du da zorla yürüyen, yürürken titreyen, ağzından cümleler tükürüklerle birlikte saçılan, ağır işiten bir ihtiyar ülke kaderinde bu denli söz sahibi olabilirdi (1978:128-129).

Gazeteci Akın Kıvanç'ın Eski Demokrat Parti Milletvekili Sadık Giz ve il başkanı Latif Öztürk ile birlikte Celal Bayar'ın evinde buldukları sırada, Türk Siyasal Yaşamındaki Demokratik Parti Olayı isimli kitabına naklettiği Celal Bayar ile yapılan söyleşiye ilişkin parçayı çalışmamıza katmakta fayda bulunmaktadır.

Söyleşi devam ederken;

- Celal Bayar: İki Parti'nin yetkililerini çağırdım. Onları da bir noktada birleştirmek istedim. Durumu tehlikeyi izah ettim. İki Parti'nin birleşmesini istiyorum dedim. Dinlediler. Bir prensipte, bu prensipte birleştiler. Kabul ettiler. Hoş gördüler. Ancak yetkimiz yoktur, görüşelim, cevap getirelim dediler.

Döndüler iki partide sizin göstereceğiniz reisicumhur, şey... başvekil üzerinde rey vereceğiz, ancak bunun meclisten seçilmiş biri olması lazımdır dediler.

- Yani seçilmemiş biri değil.

- Celal Bayar: Seçilmiş, meclisten biri olacak, halk partisinden olmayan... bu da var. Sizinkiler, şey... bizimkiler eski kararlarında ısrar ettiler.

- Demirel ile ilgili kararlarında.

- Celal Bayar: Evet onlar kararlarını değiştirsinler ondan sonra, şimdi birisi muayenet gösteriyor, ötekisi itimat etmiyor, öyle değil mi?

- Yani siz şimdi Demirel'i desteklememizi mi istiyorsunuz.

- Celal Bayar: Evet bunu sizinkilere de söyledim. Hükümete bakan verin, destekleyin, daha kolay kontrol edersiniz, istediğiniz zaman düşürsünüz dedim. Gerekirse bu konuda kendimizden de kurban vereceğiz. Dış tehlikeler vardır. Komünizm tehlikesi vardır. Hükümetin bir an önce kurulması şarttır. Daha fazla beklenemez (1978:134).

Celal Bayar'ın Demokratik Parti ile görüş değişikliğinde Bozbeyli ile olan olumsuz ilişkisinin de etkisi vardır. Bayar ile özel bir temasının bulunmadığını söyleyen Bozbeyli, Bayar ile parti içinde Bilgiç, Talat Asal ve Mutlu Menderes ile yakın ilişkileri olduğunu söyler. Ayrıca, 1969 yılındaki eski demokratları affı meselesinde Demirel'e çok kızdığını, Bayar'ın Demokratik Parti'ye vermiş olduğu desteğin kendilerini beğendiğinden değil, Demirel'e karşıtlığından geldiğini belirtmiştir (Uğur, 2009:358-361). Celal Bayar'ın Demokratik Parti'ye 1973 seçimlerinde vermiş olduğu desteği samimiyezsizlik olarak değerlendiren Bozbeyli, siyasetini Demirel ve Bayar üzerinde kişi odaklı sürdürmüştür.

Bozbeyli, "Bayar bizi tuttu diye bir mesele yok, Adalet Partisini tuttu diye de bir mesele yok. Celal Bayar'ın kendi hesabı var. Kendi hesabı bizi tutmak şeklinde cereyan etti 1973 te. 1977 de ise Adalet Partisi'ni desteklemek şeklinde tecelli etti" diyerek Bayar'ın siyasette yeni bir oyuncu olmak istediğini söylemiştir (Uğur, 2009:362). İçlerinde Sadettin Bilgiç, Mutlu Menderes ve Nilüfer Gürsoy gibi etkin insanların bulunduğu 10 kişinin Demokratik Parti'den istifa ederek, MSP ve MHP ile bazı bağımsızların kurduğu Milliyetçi Cephe hükümetini desteklemek maksadı ile Adalet Partisi'ne dönmeleri Demokratik Parti açısından sonun başlangıcı olmuştur.

8.2. ASKER VE DEMİREL FAKTÖRÜ

Adalet Partisi'nin kuruluş esnasında parti üyeliği için sağlanan kolaylıklar çeşitli görüşlerin bir araya gelmesine ve hiziplerin rahatça parti içinde oluşmasına imkan sağlamıştır. Adalet Partisi içinde parti içi demokrasinin işlediği, parti merkez kadrosu ile parti üyeleri arasındaki haberleşmenin sağlıklı olduğu söylenemez. Özellikle Ragıp Gümüşpala döneminde bu parti kadrosundan kopukluk dönemin şartlarından kaynaklanmaktadır. Zaten parti içinde de anlayışlı bir durum hakim olmuştur.

Adalet Partisi için yeni bir dönem olarak ortaya çıkan Demirel faktörü, parti içi hizipleşmeleri şiddetlendirmiş, parti içinde Aşırılar-İlmliler, Bilgiççiler-Demirelciler, Yeminliler-Muhafazakar, mukaddesatçılar şeklinde ayrılmalara neden olmuştur. Bu bölünme parti dışı müdahaleler ile hız kazanmıştır.

Ancak Demirel-Bilgiç çekişmesi, Adalet Partisi ve Demokratik Parti olayı içerisinde bir biriyle özdeşleşmiş fakat iki ayrı konudur. Akın Kıvanç'a göre belki

zaman zaman bu siyasal hareketin doğuşunun bir Demirel-Bilgiç çekişmesinin kümeleşmesi olduğu kanısına varılsa da demokratik parlamenter düzeni böylesine etkilemiş, kamuoyunda derin izler bırakmış bir Demokratik Parti'nin, Sadettin Bilgiç'in Süleyman Demirel'e olan basit bir kızgınlığından doğduğunu söylemek haksızlık olur (Kıvanç, 1978:4). Zaten Bilgiç hizbi mensupları özellikle kendilerine Bilgiççi denilmesinin yanlış olduğunu çünkü şahıs ve zümre hakimiyetine karşı oldukları için görüş ayrılığına düştüklerini söylerler (Kuru, 1996:113). Demokratik Partililer kişiler üzerinden siyaset yapmadıklarını, partinin kendine özgü bir parti olduğunu açıklamalarında belirtirler Ancak Eski Demokrat Partililerin ve Celal Bayar'ın büyük destek verdiği Demokratik Parti, Demirel'e duyulan öfkenin ön plana çıkartılarak politikalarını ürettiği bir parti olmuştur. Tüm seçim çalışmalarında Süleyman Demirel ön plana çıkmıştır.

Diğer taraftan, çalışma içerisinde detaylı bir şekilde değerlendirmesi yapılan ve Demirel'in kısa sürede nasıl güç kazandığının açıklandığı, Adalet Partisi 2. Büyük Kongresinde ki askerlerin etkisi, parti içi hizipleşmede büyük bir faktör olarak karşımıza çıkar. Cüneyt Arcayürek'e göre, 1965 seçimleri sonuçlarından memnun olan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ile İnönü arasındaki buzlar bir daha erimeyecek bir biçimde kalıplaşmıştır. Gürsel'in İnönü'ye tepkisine İnönü'nün gölgesinde yaşamının etkisi büyüktür. Hatta gazetesi Cüneyt Arcayürek, Cemal Gürsel'in AP'nin yeni kadrosuyla tek başına iktidara gelmesini özleyecek ölçülere vardığını dahi değerlendirmiştir (1985:13). Cemal Gürsel'in İnönü antipatisi bazı Milli Birlik Komitesi üyeleri tarafından da bilinmektedir. Askerin Demirel tercihi, kimine göre askere daha yakın olduğu için (Erkanlı, 1973:301), kimine göre Bilgiççi ekibe göre daha çok kontrol edilebilir görüldüğü içindir (Ahmad, 2007:291). Daha sonra Cevdet Sunay'ın çalışmada da bahsedildiği üzere, Cumhurbaşkanlığına seçimi ve ordu ilişkileri açısından mevcudun korunması, bu bağlamda değerlendirilmelidir. Demirel, bu tercihlerin ve ilişkilerinde etkisi ile parti içi temizlik hareketini kolaylıkla yapabilmıştır.

8.3. 12 MART SÜRECİ VE DEMOKRATİK PARTİ'YE ETKİSİ

Demirel Hükümetinin düşürülmesi ile sonuçlanan ve askeri bir müdahale olan 12 Mart Muhtırası sonrası siyasi ortam oldukça gergindir ve demokrasi kısmen askıya alınmıştır. Mahalli seçimler ertelenmiş, sıkıyönetim ilan edilmiş, şiddet olayları

tırmanmıştır. Birde 12 Mart Müdahalesi'nin Adalet Partisi nezdinde sağa karşı yapıldığı görüşü siyasi parti çalışmaları sekteye uğramıştır. Demokrasinin devam edip etmeyeceği kaygıları içinde Demokratik Parti merkezini dolduran insanlar, parti çalışmalarına ara vermişlerdir.

Demirel ise 12 Martı fırsat haline getirmiş, 12 Mart hükümetlerinin telkinlerini yerine getirerek 12 Martı yönlendirmiştir. Kontrol altında tutamadığı muhalifleri ise müdahale öncesi Demokratik Parti etrafında toplayarak sıkıştırmıştır. Demirel 1973 seçimlerine ise 1969 seçimlerine gider gibi gitmiş, yeniden partisinin başkanlığına seçilerek yerini sağlamlaştırmıştır. Siyaset alanı dar olan Demokratik Partilileri etkisiz hale getirmiştir.

Ülke gündemi, siyasi partilerden çok sosyal ve anarşik olaylar yelpazesi etrafında şekillendiğinden, siyaset dar alanda yapılabilmektedir. Yeni kurulan bir parti için istenmeyen bir durumdur. Demokratik Parti bu konjonktür içinde sağlıklı siyaset sahası bulamayarak büyüme sürecini durdurmuş ve dağılma sürecine girmiştir.

8.4. 1973 SEÇİMLERİ

Adalet Partisi içinde Milliyetçi-Mukaddesatçı adı ile oluşturulan hizbin temsil ettiği tabanla örtüşen başka siyasi oluşumlar da 1973 seçimlerine katılmıştır. Oylarını Adalet Partisi'nin tabanından alacak olan bu siyasi partiler, benzer siyasi propagandalar ile ortaya çıkmıştır. Seçimlerde etkin bir rol oynayan MSP ve MHP, özellikle MSP, Demokratik Parti'nin seçimlerdeki başarısızlığında büyük etkiye sahiptirler.

1973 seçimleri öncesinde 80 milletvekili bekleyen Demokratik Parti 45 milletvekili çıkartabilmiştir. MSP, Demokratik Parti'den daha az oy almasına rağmen 48 Milletvekili, MHP ise 3 milletvekili çıkartmıştır. Demokratik Parti ve Milli Selamet Partisi birleşerek seçime girmiş olsa idi, seçim sistemine göre, milletvekili toplamından daha fazla sayıda milletvekili çıkarabilecektir.

Etkin siyaset kozu elinden alınarak pasifize edilen Demokratik Parti sıkıntıya sokulmuş, bu nedenle hükümet çalışmalarında kilit parti rolünü yeterince oynayamamıştır. Parti kuruluşundan sonra ilk defa hükümet olabilme fırsatını kaçırmıştır. Geleceği açısından bir dönüm noktası olabilecek bu süreç, gerek kişi bazlı siyaset sayesinde, gerekse milletvekili sayısı itibari ile etkin yönetilememiştir. Bu kırılma noktası, Demokratik Parti'nin zaman zarfında yok olması ile sonuçlanmıştır.

9. SONUÇ

Türk siyasi tarihinde asker her zaman siyaset üzerinde etkisini hissettirmiştir. İlk olarak 1. Dünya Savaşı sonrası, ülkenin kurtuluş mücadelesini gerçekleştiren askeri kadrolar, yeni cumhuriyetin kuruluşunda da etkin olmuşlardır. Mustafa Kemal Atatürk, bu kadrolardan askeri veya sivil görevlerden birisinin tercih etmesini isterken, devletin yapısının nasıl olması gerektiğini anlatmaya çalışmıştır. Ancak yeterli olgunluğa ulaşmayan cumhuriyetin, mevcut konjonktürün de etkisi ile tek parti dönemine dönüşmesi engellenememiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde ayrıntılı şekilde incelenen ve çok partili hayata geçiş koşulları içinde kuruluşunu tamamlayan Demokrat Parti, 27 Mayıs İhtilali ile kapatılmıştır. Tek parti döneminde bulunmayan askeri vesayet, ihtilalden sonra genel siyaset üzerinde kendini göstermeye başlamıştır. Özellikle iktidarın ve muhalefetin belirlenmesinde öncü faktör olan ordu, parti kuruluşlarında ve parti teşkilatlanmalarında da etkili olmuştur.

Bu aşamada kuruluşunu tamamlayarak ihtilal sonrası siyasi hayatına başlayan Adalet Partisi, bu geçiş dönemini eski Genel Kurmay Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın şahsında atlatmıştır. Ordu ile Adalet Partisi arasında kurulan bu dengenin devamının sağlanabilmesi demokrasinin devamı için önemlidir. Bunun için uzlaşmacı, ılımlı, yüzü batıya dönük, liderliği ile kitleleri peşinden sürükleyebilecek biri olan Demirel, Gümüşpala sonrası hem partililer tarafından, hem de asker tarafından kabul görmüştür. Demirel her kesimin değer verdiği veya çekindiği bir lider olmuştur.

Demirel döneminde Adalet Partisi ile ordu hassas bir denge içindedir. Bu denge kontrol altında bulunması gereken büyük kitlenin yöneldiği parti üzerinde yoğunlaşmıştır. Ordu, Adalet Partisi içindeki hizipleşmenin lideri Bilgiç'i eski demokrat partili bir aile üyesi olması ve muhafazakar kesimi temsil etmesi nedeni ile kabul edememiştir. Zaten bu hizipleşmede eski demokrat partililerin de parti içinde etkin olabilme isteği de yadsınamaz.

Aldığı bu güç ile kendi kadrosunu oluşturmayı başaran Demirel, eski demokrat partililer ile gizli mücadele içine girmiştir. Bu bağlamda, Demirel'in şahsına karşı muhalefette başlamıştır. "Aşırılar veya Hışımlılar-İlımlılar", "Bilgiççiler-Demirelciler", "Yeminliler-Mukaddesatçılar" şeklinde ki fikri ayrılık dışsal etkenler ile de daha büyük ivme kazanmıştır.

İktidar gücünü de kullanan Demirel, parti içindeki bu muhalefetin bir kısmını yanına çekme, bir kısmını sindirme ve bir kısmını da tasfiye yollarını kullanarak pasifize etmeye çalışmıştır. Parti içinde mücadelesini devam ettiremeyeceğini anlayan hizip kendi partisini yani Demokratik Parti'yi kurmuştur.

Demokratik Parti bir lider partisi değildir. Adalet Partisi'ni düzeltmek üzere kurulmuş bir teşkilatlanmadır. Adalet Partisi'nin asıl sahiplerinin kendileri ve eski demokrat partililer olduğu söyleyen Demokratik Parti kadroları, eski demokrat partililerin siyasi haklarının geri verilmesi hususunda çalışmışlardır.

Tüm politikalarını ve eleştirilerini Demirel'in şahsında toplayan, tek amacın Demirel'in Adalet Partisi'nden ayrılmasını sağlayarak, Demokratik Parti'yi tekrar Adalet Partisi ile birleştirmek isteyen bu muhalefet, etkin siyaset üretememiştir. Orduyu tarafsızlaştırarak kendi yanına çekebilen Demirel ile mücadelede yenik düşmüşlerdir. 1973 seçimleri sonrası hükümet oluşumları sırasındaki mevcut konjonktürün de etkisi ile pasif konuma düşen parti, gelişmesini tamamlayamadan erimeye başlamıştır. Bir çok partinin siyaset sahnesinden çekildiği Demokratik Parti olayı ile, Demirel kendisine yönelik tüm muhalefeti Demokratik Parti çatısı etrafında toplayarak ortadan kaldırmıştır.

27 Mayıs İhtilali sonrasındaki Türk siyasetinin, ordu vesayeti altında geçirdiği evrimin de incelendiği bu çalışmada, askerin ve yine asker icazetinde liderliğe getirilen Demirel'in, Demokratik Parti'nin oluşumunda ve sonlanmasında birincil etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- 72'LER HAREKETİ VE DEMOKRATİK PARTİ. (1971), Demokratik Parti Genel Merkezi, Ankara.
- ADALET PARTİSİ İKİNCİ BÜYÜK KONGRESİNDE GENEL BAŞKAN ADAYLARININ KONUŞMALARI, 28.11.1964, (1965), Adalet Partisi Genel Merkezi, Ankara.
- AĞAOĞLU, S. (1972), *Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*, Baha Matbaası, İstanbul.
- AĞAOĞLU, S. (1992), *Siyasi Günlük, Demokrat Partinin Kuruluşu*, İletişim Yayınları, Nisan.
- AHMAD, F. (2007), *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınları, İstanbul.
- AKİS DERGİSİ, 07 MAYIS 1966, SAYI: 620
- AKİS DERGİSİ, 20 KASIM 1965, SAYI: 596
- ALTUĞ, K. (1973), *12 Mart ve Nihat Erim Olayı*, 7 Gün Yayınları, Ankara.
- ARCAYÜREK, C. (1985), *Açıklıyor-4, Yeni Demokrasiler Yeni Arayışlar, 1960-1965*, Bilgi Yayınevi, Aralık.
- ARCAYÜREK, C. (1985), *Açıklıyor-5, Demirel Dönemi, 12 Mart Darbesi 1965-1971*, Bilgi Yayınevi, Ocak.
- ASAL, T. (2003), *Güneş Batmadı, Müvekkilim Adnan Medres ve Yassıada*, Selis Kitaplar, Temmuz.
- ASAL, T. (2003), *Kalırsam Nasihatim, Ölürsem Vasiyetim Olsun*, Selis Kitaplar, Ekim.

- BAHÇİVAN, F. (2005), 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalelerinin Türk Politik Hayatına Etkisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2005, Yüksek Lisans tezi,
- BAŞBAKAN SÜLEYMAN DEMİREL'İN ONALTINCI BASIN TOPLANTISI, Adalet Partisi Genel Merkezi, Ankara.
- BAŞGİL, A. (2005), *Hatıralar*, Kubbealtı Neşriyatı, Ocak, İstanbul.
- BATUR, M. (1985), *Anılar ve Görüşler*, Üç Dönemin Perde Arkası, Milliyet Yayınları, Kasım, İstanbul.
- BEKTAŞ, A. (1993), *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi*, CHP ve AP (1961-1980), Bağlam Yayınları, Mayıs.
- BİLGİÇ, S. (1995), *Türkiye'de Seçimler ve Seçim Kanunları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- BİLGİÇ, S. (2002), *Hatıralarım*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- BİLGİÇ, S. (2007), *Hatıralar*, Akasya Kitap, İstanbul.
- BİRAND, M.A, DÜNDAR, C. ÇAPLI, B. (1991) *Demirkırat, Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Kitap Yayıncılık, İstanbul, Haziran.
- BİRAND, M.A, DÜNDAR, C. ÇAPLI, B. (2008) *12 Mart, İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, İmge Kitabevi yayınları, Ocak.
- BOĞUŞOĞLU, M. (1995), 1960-1978 Olayları, *Anılar Yorumlar*, Kastaş Yayınları, Mayıs.
- BOZBEYLİ, F. (1976), *Demokratik Sağ*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- BOZBEYLİ, F. (1977), *Birinci Cemre*, Selçuklu Yayınları, İstanbul.
- BOZBEYLİ, F. (2000) *Alaca Siyaset*, Siyasi Hikayeler, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul.

- BOZDAĞ, İ. (2005), *Bilinmeyen Yönleriyle Celal Bayar, Türk Milletine Vasiyet*, Emre Yayınları, İstanbul.
- BOZDAĞ, İ. (2006), *Bir Darbenin Anatomisi, Celal Bayar Anlatıyor*, Emre Yayınları, İstanbul.
- BULUT, S. (2006), *Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Doktora Tezi.
- BULUT, S. (2007), *Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri*, Berikan Yayınları, Temmuz.
- CEMAL, H. (2005), *Cumhuriyet'i Çok Sevmiştim*, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul.
- CILIZOĞLU, T. (2007), *Kader Bizi Una Değil, Üne İtti, Çağlayangil'in Anıları*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- CİZRE, Ü. (2002), *AP-Ordu İlişkileri Bir İkilemin Anatomisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DEMİREL, S. (1965), *Yazdıkları ve Söyledikleri*, Adalet Partisi Genel Merkezi, Ankara.
- DEMİREL, S. (1966), *Seçim Konuşmaları*, Adalet Partisi Genel Merkez Yayınları, Ankara.
- DEMİREL, S. (1966), *Seçim Konuşmaları-2, 5 Haziran Kısmi Senato Seçimi öncesi*, Adalet Partisi Genel Merkez Yayınları, Ankara.
- DEMİREL, S. (1969) *Adalet Partisi Genel Merkezi Neşriyatı*,34, Ankara.
- DEMİREL, S. (1973), *1971 Buhranı ve Aydınlığa Doğru*.Ankara.
- DEMİREL, T. (2004), *Adalet Partisi, İdeoloji ve politika*, İletişim Yayınları, İstanbul.

DEMOKRATİK PARTİ BİRİNCİ BÜYÜK KONGRESİ RAPORLAR, 17.12.1971,
Demokratik Parti Genel Merkezi,

DEMOKRATİK PARTİ TÜZÜK VE PROGRAMI. (1970), Demokratik Parti Genel
Merkezi, Ankara, 1970

DEMOKRATİK PARTİ VE ANAYASA ISLAHATI. (1970), Demokratik Parti
Genel Merkezi, Ankara.

DEVİR DERGİSİ, 6 MAYIS 1974, SAYI: 79.

DONAT, Y. (2005), *Cumhuriyetin Kara Kutusu Süleyman Demirel Anlatıyor*,
Merkez Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.

DURŞUN, D. (2003) *12 Mart Darbesi*, Şehir Yayınları, İstanbul.

ERDEM, A. (2004), *Siyaset Yollarında*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

ERİM, N. (2005), *12 Mart Anıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

ERKANLI, O. (1973), *Anılar Sorunlar Sorumlular* Baha Matbaası İstanbul.

FİNCANCIOĞLU, Y. (2000), *Demirel, Demokrasinin Duraklama Yılları*, Büke
Yayınları, İstanbul.

GEZİCİ, A. (2008), *Cumhuriyetin Bir Numarası, Ziverbey'den Ergenekon'a İlhan
Selçuk*, Karakutu Yayınları, Mayıs.

GÜLER, F.D. (2003) *Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay*, TODAİ Yayın
No: 315, Ankara.

GÜRKAN, C. (1986), *12 Marta 5 Kala*, Tekin Yayınevi, Ankara.

HİTAY, İ- ÇETİN, E. (2003), *İhtilallerin Tankçısı Muhtıra ve ihtilal Günlerinin
Romanı*, Ümit Yayıncılık, Mart.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekrem_Alican, Erişim Tarihi : 29.10.2009.

<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1963/K1963-084.htm>, Erişim Tarihi : 26.06.2009.

<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1963/K1963-084.htm>, 17.07.1963 Tarih ve 11456 sayılı resmi gazete, 08.04.1963 tarih ve 1963/17 esas ve 1963/84 sayılı kararı. Erişim Tarihi : 26.06.2009.

<http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=51&makaleid=600> Murat Yeşiltaş, Genç Demokrasinin Zor Sınavı, 12 Mart Muhtırası ve 1973 Seçimleri, Erişim tarihi: 12.06.2009.

<http://www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/IOLTP/1269/unite07.pdf>, Bunalımlı Yıllar, 1971-1980, Ünite 7. Erişim Tarihi : 26.06.2009.

<http://www.belgenet.com/arsiv/varlikvergesi.html>, Erişim Tarihi,12.01.2010

<http://www.hvkk.tsk.tr/PageSub/Kurumumuz/Tarihce/Komutanlarimiz.aspx>, ;Erişim Tarihi; 01.12.2009.

<http://www.tbmm.gov.tr/biyog/tbmmbsk.htm>, Erişim Tarihi, 13.12.2009.

<http://yenisafak.com.tr/arsiv/2001/agustos/18/nilicak.html>, Nazlı Ilıcak, Erdoğan ve Meşruiyet Tartışması, Erişim Tarihi 29.03.2009.

ILICAK,N. (2001), *Akşamdan Şafağa Demokrasiyi Beklerken*, Liberte Yayınları, Ankara.

KAHRAMAN, H.B. (2008), *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi, Kavramlar Kuramlar Kurumlar*, Agora Kitaplığı, İstanbul, Eylül.

KARAVELLİOĞLU, K. (2007), *Bir Devrim İki Darbe, 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül*, Gürer Yayıncılık, İstanbul.

- KAYALI, K. (2005), *Ordu ve Siyaset, 27 Mayıs-12 Mart*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KAYNAK, M. (2006), *Darbeleri Demokrasi, Olaylar ve Çözümlemeler*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- KAYNAK, M. (2008), *Bugünü Düünden Okumak*, Profil Yayıncılık, İstanbul, Şubat.
- KEMAL, M. (1980), *Celal Bayar Efsanesi ve Raftaki Demokrasi*, Abece Yayınları, İstanbul.
- KIVANÇ, A. (1978) *Türk Siyasal Yaşamında Demokratik Parti Olayı*, Kor Reklam Yayımları, Ankara.
- KIRMAN, E. (2006), *Çok Partili Döneme Geçiş Süreci ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi(1946-1950)*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, Yüksek Lisans.
- KOCAŞ, S. (1978), *12 Mart Anıları*, May Yayınevi, İstanbul.
- KURU, H. (1996) *Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- MADANOĞLU, C. (1982), *Anılar 1911-1953*, Evrim Yayınevi, İstanbul.
- MERT, N. (2007), *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, Selis Kitaplar, İstanbul.
- Millet Meclisi Tutanaklar Dergisi, 3. Dönem, 10.04.1972 tarihli 69. Birleşim.
- Millet Meclisi Tutanaklar Dergisi, 3. Dönem, 12.03.1971 tarihli 70. Birleşim.
- Millet Meclisi Tutanaklar Dergisi, 3. Dönem, 25.01.1971 tarihli 41. Birleşim.
- MİLLİYET, 7 OCAK 1970.
- MUMCU, U. (2006), *Demirel ve Çankaya*, Umag Vakıf Yayınları, Ankara.
- RUSCUKLU, B. (2008), *Demokrat Partiden 12 Eylül'e*, Alfa Yayınları, Eylül.

- SANDIKÇI, P.S. (2006) *Türkiyedeki Askeri İhtilallerin Türk Siyasetine Yansımaları*, Gebze İleri teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze, Yüksek Lisans Tezi,
- SÜKAN, F.(1985), *İhanetten Kurtuluş*, Alioğlu Yayınevi, İstanbul.
- ŞAHOĞLU, F. (1965) *AP'nin İçyüzü*, Toplum Yayınları, İstanbul.
- TANÖR, B. (1994), *İki Anayasa, 1961-1982*, Beta yayınları, İstanbul.
- TOSUN,G. (1998) *Demokratikleşme Sürecinde Devlet-Sivil Toplum İlişkisi ve Türkiye Örneği*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, Yüksek Lisans Tezi.
- TURAN, A. (2007), *Darbe Arası Türkiye, 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül, Anılar Gözlemler Tanıklıklar*, Resital Yayıncılık, İstanbul.
- TURGUT, M. (1991), *Siyasetten Portreler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- TURGUT, M. (1993), *Siyasetten Kesitler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- TURGUT, M. (2000), *Hatıra Nev'inden Notlar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- TÜİK, Milletvekili Genel Seçim Sonuçları 1923-2007. (2008), Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, Temmuz.
- UĞUR, İ.D.F. (2009), *Yalnız Demokrat*, Ferruh Bozbeyli Kitabı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- YENİ İSTANBUL, 18 AĞUSTOS 1966.
- YEŞİLYURT, S. (2008), *İhtilalci ve Muhtıracı Paşalar*, Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara, Temmuz.

Ek-2 9 Şubat Protokolü

3 Ocak 1962 Cuma günü yapılan toplantıda aşağıdaki kararlar alınmıştır. Buna göre:

1. Kararın uygulanması için gerekli işlemler hızla tamamlanmalıdır.
2. 2 Ocak 1962 günü 12015'te Bakanlar Kurulu kararı ile bilgilendirilmiştir. Protokolün bağlanması için.
3. Hükümet için Ajansın içine bir komisyon oluşturulmalıdır. Fakat bu komisyonun yapısı, yetki ve sorumlulukları, Silahlı kuvvetlerin birliği konularında kararlar alınmalıdır. Kararın tamamlanması için bu komisyonun çalışması en kısa zamanda tamamlanmalıdır.
4. Silahlı kuvvetler birliğinin, bu kararın uygulanması için çalışmaları.
5. Kararın uygulanması için gerekli işlemler hızla tamamlanmalıdır. Bu kararın uygulanması için bu kararın uygulanması için çalışmaları tamamlanmalıdır. Hükümet 23 Şubat günü kararını 030/00 Şubat 1962.

(The following section contains numerous handwritten signatures and initials, including names like 'F. Güler', 'M. Güler', and 'D. Güler', which are difficult to decipher due to the cursive script.)

Ek-3 Talat Aydemir'in affına ilişkin yazılı taahhüt

BİLİMLER KURULUŞU BAŞ KURULUŞUNUN EMİRLERİNE UYMAK VE
 BİRİNCİLERİN HANGİSİNE DERHAL SON VERMEK İHTİSAP , ŞİMDİYE KADAR KAN
 DOKÜMANINI HANGİSİNE VERİLMEMİŞ OLMASI BÖZ ÖBÜNDE TUTULANAK
 HANGİSİNE KATILANLAR HAKKINDA HİÇ BİR CEZAI TAKİBAT YAPILMIYACAĞINA
 HİTİTİMİSİ BAŞKANI OLARAK BÖZ VERİYORUM.

23-Şubat-1962
 SAAT: 01.00

BAŞBAKAN
 İsmet İnönü
 İSİMET İNÖNÜ

T O
 M M V
 ERKANIHAHİTİMİ UMUMİYE HİYASİTİ KARARGANI
 ANKARA

JEMEL :
 KONU :

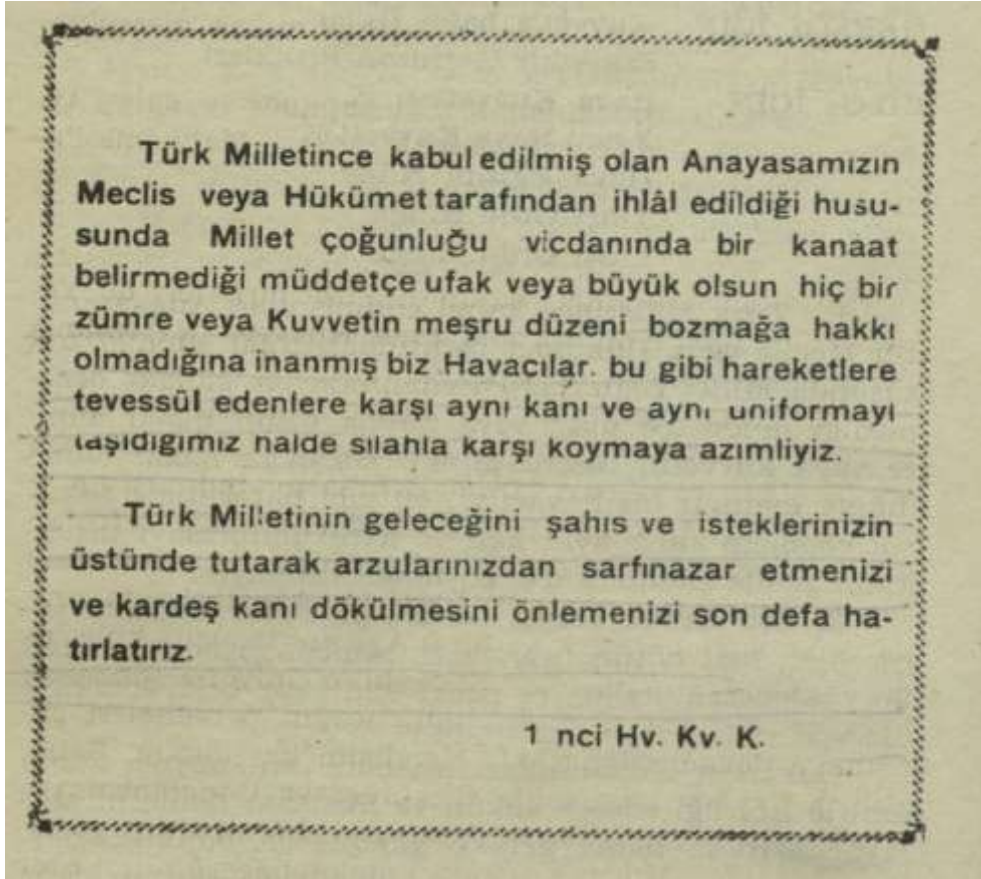
23 Şubat 1962

Berhal herkesin normal vasifelerine adınıları
 partiyi şimdiye kadar kan dökülmesine layık verilmemiş
 nden dolayı hadiselere katılanlar hakkında kanuni t. kışat
 yapılmayacağına hükümet ve devlet başkanlarından aldığım
 teminata dayanarak bende böz veriyorum.

İsmet İNÖNÜ
 Org.
 Genelkurmay Başkanı

21-22 Şubat 1962 (savunma baskınlığı) Başbakan İsmet İnönü'nün...

Ek-4 Muhsin Batur tarafından Talat Aydemir isyanının bastırılması amacı ile Jet uçaklarından atılan yazı

Ek-5 Milli And

(MILLİ AND)

Siyasi hayatımızı verimsiz, zararlı ve hattâ tehlikeli çekişmelerden kurtarmak,
Partilerarası münasebetlerde modern ve seviyeli bir ortam yaratmak, ve
27 Mayıs İhtilâlinin aslı gayesini teşkil eden Demokratik Hukuk Devletini fiilen gerçekleştirmek
için,

Vatansever Türk halkının duygularına ve Türk basınınm iyi niyeti temennilerine uygun olarak,
Millî Birlik Komitesinin teşebbüs ve davetleriyle toplanan Yuvarlak Masa Alt Kademe Konferan-
sında Komite üyelerinden müteşekkil Başkanlık Divanına hazırlanan ve ittifakla kabul edilen

**PARTİLERARASI MÜŞTEREK BEYANNAMENİN YASSIADA DURUŞMALARINDA YÜK-
SEK ADALET DİVANININ KARARLARI TEFHİMİNDEN SONRA NEŞREDİLECEK KISMI**

Türk milletinin vicdanından yükselen emre uyarak milletin direnme hakkını kullanan Türk
Silâh Kuvvetlerinin,

Hiçbir zümre veya siyasi teşekkül lehine olmaksızın gerçekleştirmiş bulunduğu 27 Mayıs
İhtilâlinin siyasi maksatlarla, her ne suretle olursa olsun istismarına müsaade etmiyeceği-
mizi kesin olarak beyan ve,

Bu ihtilâlin yıktığı ve millî vicdanın mahkûm ettiği Demokrat Parti zihniyetini ve onu
temsile veya devam ettirmeye teşebbüs mahiyetindeki her türlü davranışı şiddetle redde-
deriz.

Adalet Partisi
Genel Başkanı
Rağıp Gümüşpala

C. Halk Partisi
Genel Başkanı
İsmet İnönü

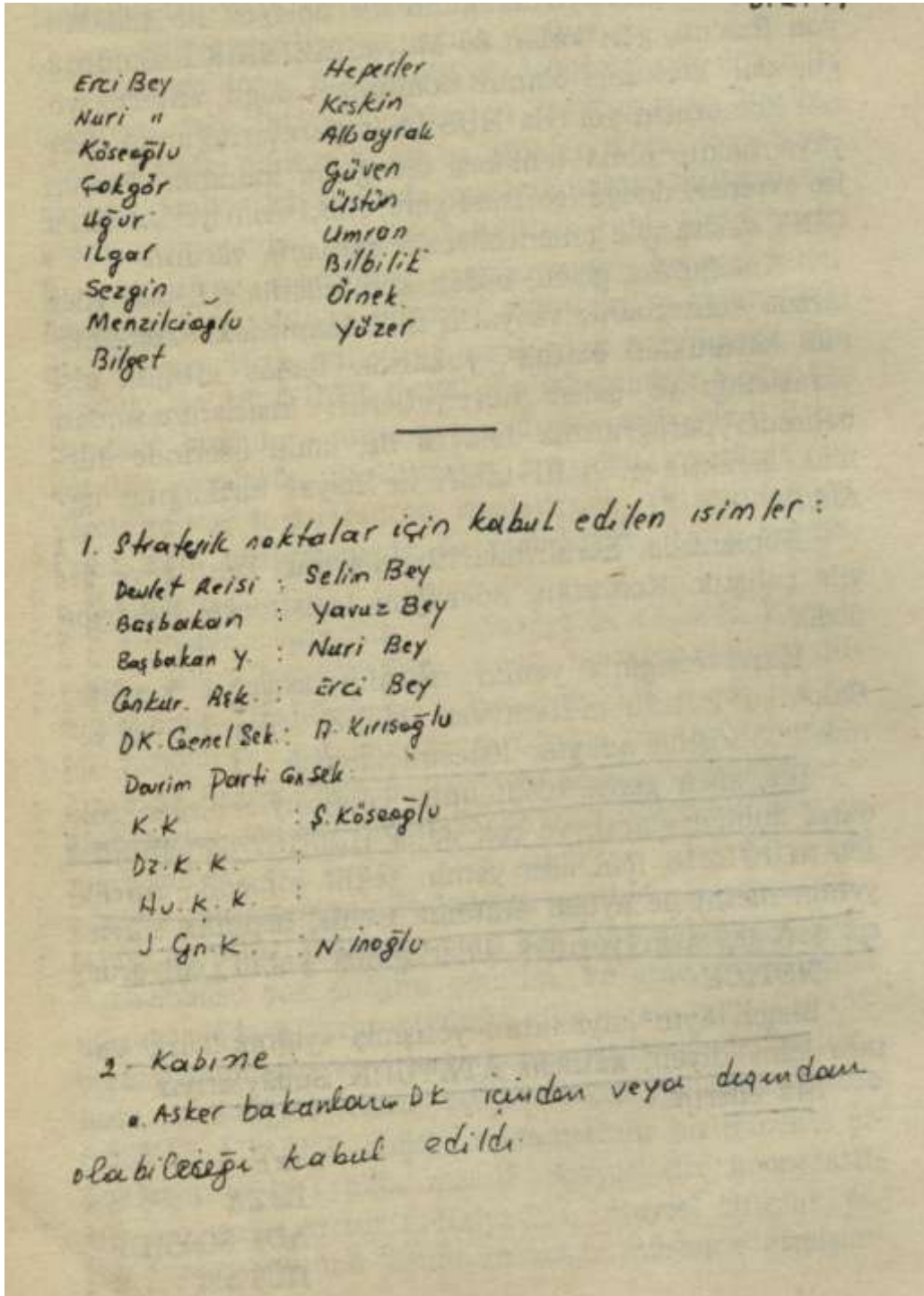
C. K. M. P.
Genel Başkanı
Yerine Başkanvekilli
Ahmet Öğuz

M. S. Parti (1)
Genel Başkanı
Enver Adıkan

Yeni Türkiye Partisi
Genel Başkanı
Ekrem Alican

Ek-6 12 Mart Müdahalesi sırasında Muhsin Batur'a verilen liste

Ek-7 12 Mart Mühahalesi öncesinde Muhsin Batur'a verilen Bakanlar Kurulu listesi

1. Başbakan Yardımcısı	:	
2. Adalet Bakanlığı	:	Prof. Bekri SAĞCI, Miray AKTUĞ (Başın. B. Eski Baş. Ev. Müş.)
3. Bayındırlık Bakanlığı	:	Yük. Muh. Sedat ÜZKOL, Şukru KAYA (Bayn. Bk. Müşaviri)
4. Çalışma Bakanlığı	:	Nezdet ŞALUZZ (Tekel Eski Gn. Md. Mv), Kiroğ KURTULUŞ (Gelirler Gn. Md. Yr.)
5. Dış İşleri Bakanlığı	:	E. Tuma. Sesal ÖRKUNT, B. Elçi Osman OLCAY (Brüksel'de)
6. Enerji ve Tabii Kay. Bakan	:	İhsan TOPALOĞLU (Eski T. P. A. O. Gn. Md.), Mehmet ERDEMİR (ETİbank Müşaviri)
7. Gümrük ve Tekel Bakanlığı	:	Sabahattin TROMAN (Ortak Pazar Tem), Cemal SİLİHOĞLU (Eski Tekel Gn. Md.)
8. İç İşleri Bakanlığı	:	Enver KÖRAY (Eski Ank. Valisi)
9. İmar ve İskan Bakanlığı	:	Selâhattin BARUHOĞLU (Yük. Mürakabe Krl. Uy.), Halit KARABABA (im. İa. Cece Kon. D. Bg.), İhsan TEKELİ (ODT. Şehircilik Uzmanı)
10. Köy İşleri Bakanlığı	:	O. Muri KOÇTÜRK (Beelenme Uzmanı), Cevat GÖRAY (Doçent)
11. Maliye Bakanlığı	:	Siya KAYRA (Eski Mrk. Ben. Md.), Erhan İŞİL (Eski Sas. Gn. Md.)
12. Millî Eğitim Bakanlığı	:	Prof. Fehmi YAVUZ
13. Millî Savunma Bakanlığı	:	Fakih ÖZFAKİS, (Bakıncı).
14. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı	:	Prof. Dr. Mürat FİŞEK (Esoettepe)
15. Sanayi Bakanlığı	:	Tahsin YALBUX (Eski ETİbank Gn. Md.)
16. Tarım Bakanlığı	:	Oğuz ATALAY (Devlet Üretim Çiftlikleri Gn. Md.)
17. Orman Bakanlığı	:	Celal GÖYDÜH (Danıştayda) Y. Orman Muh.
18. Ticaret Bakanlığı	:	Adnan BAŞER (Maliye B. Gelirler Gn. Md.) KAPAOĞLU, Sabahattin ÖZMEN (Dev. Per. I.)
19. Turizm ve Taniat Bakanlı	:	Nejat ERDER (ODTU) İktisatçı,
20. Ulaştırma Bakanlığı	:	Halai ÖZGEN (Y. Mürakabe Üyesi), Nezet UTKAN (Emig. D. İla. Bank. Gn. Md.)
21. Gençlik ve Spor Bakanlığı	:	Halit ÇELEK (Av), İrfan SOLMAZER.
22. Devlet Bakanlığı	:	Mendun AYTÜZ (Eski Dev. Pl. Müst.), Numan ESİN
23. Devlet Bakanlığı	:	Atilla SOMMEZ (Eski Plancı), Orhan KEBİRAY
24. Devlet Bakanlığı	:	Muhip ATAKLI, Şaban DEMİR (İkt. Müş.)
25. Plan Koordinasyon Bakanlığı	:	O. Muri TOSUN (İkt.) Atilla KARAOĞMANOĞLU (İktis.)
26. Basın Yayın	:	Sabahattin SELEK (Bas. İlan Kurumu Gn. Md.), Altan ÖZMEN (Gasetesi), Mazhar ÖZKOL (An. İla. Ofis, İktisat D. ...)

Ek-8 12 Mart Müdahalesi sonrası askeri hareketlenmenin devam ettiğini gösteren belge

ÇOK GİZLİ

ÇOK GİZLİ
T.C.
T. S. K.
DEVİRİM KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI KARARĞEHİ
*****

MRK.İSTEMİ : 1401-1-71/Dev.Hrk.
K O N U : Muhtırasal olaylar ve sonrası 23 M A R T 1971

SAYIN MUHSİN BATUR
ORGENERAL
Hv.K.K.

ANKARA

Türk Silahlı Kuvvetlerinin, özellikle alt kademelerindeki devrinci güçleri bünyesinde toplamış ve ürettiren olan "DEVİRİM KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI", nece 12 mart 1971 tarihli muhtıradan önceki ve sonraki olaylar dikkatle izlenmiş ve aşağıda belirtilen hususların, Genel Kurmay Başkanlığına ve Kuvvet Komutanlıklarına arz edilmesinde memleketin menfaatleri açısından sorumluluk olduğu kanısına varılmıştır :

1-Komutanlığın, muhtırasal hükümetin devrinci uygulamalarına irişebilmesine mevcut sosyo-ekonomik ve politik koşulların elverişli olmadığı bir çerçekte kabul edilmesine rağmen Atatürkçü istikamette yürütüleceği belirtilen çabaların bir ötre izlenmesi uygun görülmüştür.

2- Atatürkçü istikamette yürütülecek hükümet uygulanmalarından savınlar tesbit edilmesi halinde, şindiye kadar tahditli olarak desteklenmiş olan devrinci eylemin, yer altına kaydırılarak Devrim Kuvvetleri Komutanlığının yetki ve sorumluluğunda organize edilip yürütüleceği karar altına alınmıştır.

3- 12 mart 1971 tarihli muhtıranın 3üncü maddesinin uygulanması halinde, önceden tesbit edildiği ve bilindiği üzere yasama ve yürütme yetkilerine sahip "DEVİRİM KONSELYİ" nin tüm devrinci konuları kapsayacak şekilde kurulması sağlanmalıdır.

4-Yukarıda belirtilen konularda savınların belirmesi halinde, Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde meydana gelebilecek bölünme ve silahlı çatışmaların tüm sorumluluğu, Silahlı Kuvvetler Komuta kademesine ait olacaktır .
Arz olunur.

DAĞITILIR :
Gn.Kur.Bşk.
E.K.K.
Ds.K.K.
Hv.K.K.

T.S.K.
Dev.K.K.

ÇOK GİZLİ

ÇOK GİZLİ

ÖZGEÇMİŞ

1980 yılında Sivas'ta doğdu. İlk ve Orta Öğrenimini Tokat'ın Turhal İlçesinde tamamladı. 2002 yılında Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünden mezun oldu. 2001 yılında başladığı Kadıköy Adliyesi'ndeki memuriyet hayatına, 2003 yılında Sivas Adliyesi'nde devam etmiştir. Halen Turhal Adliyesinde memuriyet hayatına devam etmektedir.